

Lindy Elise Sørbo

"Guds Riges Fremme"

Filantropisk arbeid i Trondhjem
indremisjonsforening 1865-1890

Masteroppgave i historie
Veileder: Pål Thonstad Sandvik
Mai 2023

Nordre gate, (1892) Foto: Jørgen Wickstrøm

Lindy Elise Sørbø

"Guds Riges Fremme"

Filantropisk arbeid i Trondhjem indremisjonsforening
1865-1890

Masteroppgave i historie
Veileder: Pål Thonstad Sandvik
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne studien omhandler Trondhjem indremisjonsforenings arbeid for fattige og syke i perioden 1865-1890, og tar utgangspunktet i foreningens egne årsberetninger fra samtiden. Hensikten er å ytteligere belyse de religiøs-filantropiske virksomhetene på 1800-tallet gjennom å studere Trondhjem indremisjon. Det er hovedsakelig tre av årsberetningenes sakspunkter som blir analysert. Dette er indremisjonsforeningens fattigpleie, arbeidshjelp og diakonissegjerning.

Både fattigpleien og arbeidspleien er en av indremisjonsforeningens tidligste tiltak for å hjelpe Trondhjems fattige. Byen ble systematisk delt opp i distrikter med egne tilsynsmenn for å organisere fattigpleien på best mulig måte. Hver jul ble det holdt en stor juleutdeling med mat og klær til de trengende. For fattige arbeidsløse kvinner opprettet foreningen en arbeidshjelp hvor de fikk materialer til å sy, strikke og veve, samt fikk lønn for produktet. En annen del av foreningens arbeid handlet om kvinnelige pleiersker med utdanning fra Diakonisseanstalten i Christiania. Disse arbeidet på sykehus og i hjem hos fattige med å stelle syke.

Ved å undersøke foreningens arbeid i detalj, avdekkes flere ulike aspekter innenfor fattigarbeidet, slik som fattigdomssyn, kjønnsperspektiv og arbeidets utvikling gjennom foreningens første 25 år. Studien bidrar dermed til en bedre forståelse av filantropiske bevegelser og deres betydning for samfunnet i begynnelsen av det moderne Norge.

Abstract

This study examines the work of Trondhjem indremisjonsforening (Trondhjem's Inner Mission Association) for the poor and sick during the period 1865-1890. The study is based on the association's annual reports from the time. The purpose is to further illuminate the religious-philanthropic activities that operated in the early modern period of Norway. To do so, the study will focus especially on three ways the association worked for the poor: the care-work, the work-assistance and work of the deaconesses.

Both the care for the poor and labor-assistance were among the association's earliest initiatives to aid the poor in Trondhjem. To organize the care in the best possible way, the city was divided into districts with their own supervisors. Additionally, a large charity handout of food and clothing was held every Christmas for the poor. For unemployed women, the association established a labor-assistance program where they were provided materials to sew, knit and weave, and were paid for their products. The association also hired from female nurses with education from Diakonisseanstalten (the Deaconess Institute) of Christiania, who worked in hospitals and homes of the poor to care for the sick.

By delving into the association's work in detail, this study reveals a variety of aspects related to its work for the poor, including the poverty debate, gender perspectives and the evolution of the inner mission's work. The findings in this study contribute to a deeper understanding of philanthropic movements and their significance for society during the early years of modern Norway.

Forord

Og med det var siste kapittelet skrevet, både for denne masteroppgaven, men også for studielivet i Trondheim. I det siste året har mange store ting skjedd, men størst av alt har vært å bli mor til lille Elling Andreas. Denne masteroppgaven ønsker jeg å dedisere til ham, som et bevis på at han kan få til det han vil, så lenge han har støttende mennesker rundt seg. Det har virkelig jeg hatt, og det er mange jeg skylder en stor takk for at en fulltidsmor skulle kunne fullføre på normert tid.

Tusen takk til verdens beste veileder, Pål, for at du trykket på de rette motivasjonsknappene, ga presise tilbakemeldinger og for å ha vært så engasjert i Trondheims historie og oppgaven min. Du har gitt meg akkurat det jeg trengte, når jeg trengte det, slik at denne oppgaven kunne komme i havn.

Takk til Norkirken Trondheim Salem for kildemateriale, omsorg og interesse for oppgaven og meg.

Takk til Birgitte, Jorunn og Marie, for gode samtaler, forbønn og spark bak på Dromedar kafé ved Studentersamfunnet.

Takk til mine medstudenter som jeg har fått bli kjent med i mine fem år på NTNU. Det har blitt en hel del fine stunder med faglige diskusjoner og bollespising opp igjennom.

Takk til familie og venner for solid støtte, barnepass og korrekturlesing. Spesielt takk til min far, som har vist meg både nødvendigheten og gleden med historie.

Den hjerteligste takken går til Sondre, min mann og klippe, som har gjort omtrent alt for meg, med unntak av selve masterskrivingen og amming. Hvordan jeg var så heldig at jeg fikk deg, vet jeg enda ikke, men jeg er dypt takknemlig hver dag. Nå som jeg er endelig er ferdig med masteren min, er du klar for nye eventyr?

Lindy Elise Sørbø
Trondheim, 15. mai 2023

Innhold

1. Introduksjon	1
1.1 Innledning	1
1.2 Problemstilling	2
1.3 Avgrensninger	3
1.4 Historiografi – En sammensatt historie	3
1.4.1 Filantropi og organisasjonsarbeid	3
1.4.2 Indremisjon og kirkehistorie	5
1.4.3 Om den historiske konteksten i Trondheim og Norge	6
1.4.4 Bøker og verk fra innsiden	7
1.5 Struktur	8
2. Kilder og metode	9
2.1 Kildemateriale	9
2.1.1 Årsberetningene – Om året som var gått	9
2.1.2 Andre kilder	12
2.2 Metode	12
2.2.1 Fremgangsmåte og datainnhenting	13
2.2.2 Utfordringer for studien	13
3. Bakgrunn	15
3.1 Fattigdomssynet i siste halvdel av 1800-tallet	15
3.2 Indremisjonen – en ny bevegelse med gamle røtter	16
3.2.1 Indremisjonens inspirasjon og opprettelse	16
3.2.2 Foreningen for Indre Mission i Throndhjem	18
3.3 Utviklingen i Norge nasjonalt og lokalt – Trondhjem som by	19
3.4 Fattigliv og sosialt arbeid i Trondheim	20
3.5 Kapitteloppsummering	21
4. Arbeidet for de fattige – Fattigomsorg og arbeidshjelp	22
4.1 Fattigomsorgen	23
4.1.1 Samaritanhånden	23
4.1.2 Gaver og utdeling	24
4.1.3 Organisering og givere	26
4.1.4 Utfordringer – Kritikk og fortapelse	28
4.2 Arbeidshjelpen	29
4.2.1 «Den væsentligste Hjælp»	29
4.2.2 Hensikten bak arbeidshjelpen	30
4.2.3 For og av hvem?	30

4.2.4	«Vor lille arbeidsanstalt».....	32
4.3	Nedleggelsen.....	33
4.4	Kapitteloppsummering	34
5.	Arbeidet for de syke– Diakonissene.....	36
5.1	Diakonissesaken blir til i Norge	37
5.1.1	Diakonissesaken	37
5.1.2	Den diakonale vekkelsen	38
5.1.3	Diakonisseanstalten i Christiania	39
5.2	Diakonissesaken blir til i Trondhjem.....	40
5.2.1	Diakonissesakens forkjempere – Kvinneforeningene	40
5.2.2	Diakonissesakens hjelpere – Den mannlige aktørene	42
5.2.3	Kvinneforeningene som støtteorgan	43
5.3	Diakonissenearbeidet i Trondhjem	45
5.3.1	«Stille og bramfrie»	45
5.3.2	Diakonissehuset og andre bosteder	47
5.4	Menighetspleien	48
5.4.1	En ny gren springer frem	48
5.4.2	Hjemmebesøk	50
5.4.3	«Saft til stakkelsene» – gaver og frivillighet	51
5.4.4	Lappe- strikke- og syforeningene	52
5.5	Utfordringer	53
5.5.1	Økonomi og behov	53
5.5.2	Sunhedstillstand og tilfluktssted.....	54
5.6	Kapitteloppsummering	55
6.	Konklusjon	56
6.1	Oppsummering og konklusjon.....	56
6.1.1	Et barmhjertighetsarbeids utvikling	56
6.1.2	Et moralsk arbeid – Hensikten bak arbeidet.....	57
6.1.3	Fattigarbeid – Både en mann og kvinnes kall	58
6.2	Avslutning.....	58
Kilder	60	
Årsberetninger	60	
Senere årsberetninger og andre jubileumsberetninger	61	
Litteratur.....	61	
Statistikk.....	65	
Bilder.....	66	
Vedlegg.....	68	

Tabelloversikt

Tabell 1: Innhold og saksrekkefølge i de tilgjengelige årsberetningene mellom år 1866–1890.	10
Tabell 2: Oversikt over hvilke gaver som ble gitt og i hvilken mengde i 1880.....	26

Figuroversikt

Figur 1: Medlemsutviklingen i Trondhjem indremisjonsforening	18
Figur 2: Oversikt over pengebidrag til juleutdelingen i Trondhjems indremisjon.	25
Figur 3: Antall mennesker som benyttet seg av arbeidshjelpen.....	32
Figur 4: Inntektene fra basaren arrangert av diakonisseforeningen fra 1879–1889.....	44
Figur 5: Diagram over antall syke- og fattigbesøk menighetsdiakonissene foretok, i totalantall og gjennomsnitt i for hver diakonisse.	50
Figur 6: Hvor mange barn som ble helt eller delvis bekledd til jul av hver syforening som menighetsdiakonissene drev i byen.....	52

Bildeoversikt

Bilde 1: Pelegrín y Roque (1838) Den barmhjertige samaritan.....	22
Bilde 2: Hans Johan Olsen.	27
Bilde 3: Fru Undseth	31
Bilde 4: Ford Madox Brown (1821-1893) Jesus vasker Peters føtter	36
Bilde 5: Søster Dina.....	45
Bilde 6: Diakonisser fra Diakonisseanstalten. En av dem er Klara Hytten som var i Trondhjem fra 1888.....	47

Vedlegg

- Vedlegg 1) Personer fra folketellingene
- Vedlegg 2) Diakonissene som oppholdt seg i Trondhjem
- Vedlegg 3) Trondhjem indremisjonsforenings diakonisser

1. Introduksjon

1.1 Innledning

«Men har du, kjære Tilhører, også alvorlig betænkt, hvad det betyder at kaldes en Christen?»¹

Slik lød biskop Grimelunds tale ved opprettelsen av Foreningen for indre Mission i Throndhjem. Preken skulle inspirere arbeidet ved å henvise til den kristnes plikt om å være en barmhjertig samaritan, et «medstridende og medlidene lem» på Jesu kropp. Dette var starten på et omfattende fattighjelpsarbeid som ble drevet av indremisjonens medlemmer.

På 1800-tallet ble det opprettet mange frivillige organisasjoner i Norge, og flere av disse var knyttet til indremisjonsvekkelsen. Disse organisasjonene, sammen med kirken, spilte en viktig rolle i den tidlige fattighjelpen. Likevel er det begrenset med forskning på de religiøse miljøenes betydning for Norges utvikling i moderne tid.² Studien som presenteres her har som formål å undersøke Trondhjem indremisjons arbeid blant fattige og syke, gjennom foreningens første 25 år.

I kjernen av foreningen lå målet om «at virke til Guds Riges Fremme i Overenstemmelse med den evangelisk-lutherske Kirkes Bekjennelse.»³ Forkynnelse og fattigpleie gikk hånd i hånd. Foreningens aktiviteter for å nå målet var tredelt. Foreningen skulle dele ut kristelige skrifter, holde møter til oppbyggelse, og pleie «faldne, syge og fattige».⁴ Ut fra årsberetningene er det tydelig at disse hang tett sammen. Oppdraget var å hjelpe sin neste, åndelig som materielt. Utdelingen av kristelige skrifter gjennom *kolportøren* foregikk i de fattigste strøkene i byen, og inntektene av foreningsmøtene gikk til fattighjelp.⁵

Å drive fattigarbeid på 1800-tallet var en krevende oppgave. Det pågikk en hard debatt i samfunnet om hvem som fortjente hjelpen, og spesielt hvem som ikke gjorde det. Mennesker ble delt opp i det som het «verdige» og «uverdige» fattige. Den rådende frykten på 1800-tallet var at for mye hjelp til de fattige kunne føre til latskap og enda mer elendighet.⁶ Dette var en frykt indremisjonen også til en viss grad delte. Fattighjelpen bestod derfor ikke bare av utdelinger, men også av arbeidshjelp for fattige arbeidsledige.

¹ 1865: *Om indre Mission*, (Trondheim: 1865: Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1865), 7.

² Inger Marie Okkenhaug et al., *Transnasjonale perspektiv på sekularitet og religion: Norske aktører, ideer, forhandlinger og praksis, 1846–1986*, red. Inger Marie Okkenhaug og Karina Hestad Skeie (Bergen: Universitetsforlaget, 2022), 9; Bjørg Seland, "Religion på det frie marked : folkelig pietisme og bedehuskultur," *Studia humanitatis Bergensia* (trykt utg.) (Kristiansand: Høyskoleforl., 2006), 25.

³ 1865: *Om indre Mission*, § 1. **Den barmhjertige samaritan viser til en av Jesu lignelser i Bibelen. Luk. 10,25ff. Et vanlig uttrykk i indremisjonen.**

⁴ 1865: *Om indre Mission*, § 4.

⁵ **En kolportør hadde som oppgave å selge bøker på dører. I indremisjonssammenheng delte han også ut kristelige skrifter og hadde husandakter der dette var velkomment.**

⁶ Knut Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, red. Johan Schreiner, vol. 3, Trondheim Bys historie, (Trondheim: F. Bruns Bokandels Forlag, 1955), 239.

I tillegg til det generelle fattigdomsarbeidet, var Trondhjem en av de første byene i Norge som tok i bruk kvinnelige pleiersker, kalt diakonisser, til å stelle fattige syke. Det var indremisjonsforeningen som hadde ansvaret for dette arbeidet, i tillegg til en sterk kvinneforening som var pådriveren.

Alle disse tiltakene ble årlig beskrevet i årsberetninger til foreningens årsmøte. Gjennom disse kildene kommer det tydelig frem hva foreningen hadde foretatt seg det foregående året og hva foreningens bestyrelse tenkte om dette. Disse er derfor viktige kilder til innsyn i indremisjonens tankegang om sitt eget arbeid og selvforståelse.

1.2 Problemstilling

Problemstillingen for denne studien er:

Hvordan arbeidet Trondhjem indremisjonsforening for å hjelpe fattige og syke i perioden 1865–1890?

Den vide problemstillingen er satt for å kunne romme alle de underliggende temaene som jeg tok opp i innledningen. Den gir studien muligheten til å undersøke alt fra fattigarbeidets utvikling og gjennomførelse, fattigdomsdebatten på 1800-tallet, kjønnsperspektiv innad i foreningsarbeidet og foreningens religiøse motiver. I den følgende studien vil derfor jeg forsøke å belyse problemstillingen ved hjelp av flere forskningsspørsmål.

I foreningens 25 første år skjedde det flere utviklinger i foreningens fattigarbeid. I historiesammenheng er det derfor naturlig å se etter kontinuitet og brudd innad i selve arbeidet, spesielt i korrelasjon med samfunnet rundt. Hvordan utviklet arbeidet seg, og fantes det andre lignende tiltak i Trondhjem?

Årsberetningenes beskrivelse, eller mangel på beskrivelse av de fattige, gir et særlig interessant innblikk i hvordan indremisjonsforeningen på papiret forholdt seg til fattigdomsspørsmålet i samtiden. Hvordan kan dette ha påvirket hvordan de utførte fattigarbeidet?

Et annet perspektiv som er verdt å dra frem er kjønnsperspektivet innad i foreningens fattigdomsarbeid. Var det manns eller kvinnedominert? Hvem tok initiativet til arbeidet, og hvem utførte det? Dette er det gjort lite tidligere forskning på frem til nå, men vil være sentralt i spørsmålet om hvordan og hvem, men også hvorfor de som utførte fattighjelpsarbeid gjorde det.

Indremisjonens arbeid har dessuten variert i form, tid og omfang. Gjennom tidene har arbeidet støtt på utfordringer og funnet løsninger. Måten det filantropiske arbeidet ble organisert og finansiert har blitt omtalt mye i årsberetningene. Ved å se nærmere på dette skal jeg finne ut av hvordan arbeidet ble opprettholdt, og til en viss grad hvem som bidro økonomisk.

Formålet med denne studien er hovedsakelig å redegjøre for hvordan indremisjonsforeningens arbeid innen fattigomsorgen, arbeidshjelpen og diakonissesaken foregikk, samt å drøfte dens hensikt og korrelasjon mellom de forskjellige arbeidsgrenene og bestyrelsens ønske.

1.3 Avgrensninger

Det er gjort flere nødvendige avgrensninger for at studien ikke skal bli for omfattende. Den viktigste av dem er årsberetningene som kildemateriale. Hensikten ved å begrense kildematerialet er for å kunne gi en relativt ren oversikt som strekker seg over flere år og ble formidlet i samme form. Årsberetningene er igjen ytterligere avgrenset. Det egentlige målet for studien var å undersøke det tre ulike sidene av foreningens fattigpleie ved å vie et kapittel til hver av de «faldne, syge og fattige». Arbeidet for de fattige representert ved fattigpleien og arbeidshjelpen, de syge ved diakonissesaken, og de faldne ved Magdalenahjemmet. På grunn av tid har jeg vært nødt til å prioritere kun to sider av fattigpleien. Dette valget har falt på de fattige og syke på grunn av den sterke koblingen disse deler i fattigarbeidets form og metode. Diakonissesaken drev for eksempel både med fattigomsorg og arbeidshjelp.

Selve valget av Trondhjem indremisjons som studiens fokuspunkt, falt på bakgrunn av det tilgjengelige kildematerialet som fantes i nærheten, og min kjennskap til dem. Den geografiske begrensningen har derfor latt seg definere av deres arbeid i Trondhjem. Når det gjelder studiens årssomfang er disse naturlig satt til foreningens begynnelse i 1865, og til 1890 der tidsepoken etterpå i større grad kjennetegnes av store endringer i samfunnsstrukturen.

1.4 Historiografi – En sammensatt historie

Historien om det religiøs-filantropiske arbeidet i siste halvdel av 1800-tallet består av flere forskjellige historiske feltområder. Den tidligere forskningen vært bred, men på samme tid snever. Flere har skrevet mye om de forskjellige temaene, slik som organisasjonsvirksomhet, fattigdomsspørsmålet og kirkehistorie, men det er få historikere som har samlet disse til en fortelling på lokalhistorisk nivå. De verkene som finnes av dette har som regel blitt skrevet av lekmannsfolk selv, som ønsket å formidle historien inn i en kontekst av jubileum eller menighetsoppbyggelse.

Jeg har valg å dele opp historiografien i fire forskjellige deler. Denne inndelingen består av: filantropi og organisasjonsarbeid, indremisjon og kirkehistorie, lokal historisk kontekst, og jubileumsverk. Selv baserer jeg denne studien på alle områdene for å kunne besvare problemstillingen på best mulig måte. I de kommende avsnittene vil jeg presentere de forskjellige fagfeltene og de ledende historikerne på feltet som er relevant for denne studien.⁷

1.4.1 Filantropi og organisasjonsarbeid

For å forstå Trondhjem indremisjonsforenings grunnleggelse og hensikt er det naturlig å se til andre lignende bevegelser på midten av 1800-tallet. Der var indremisjonsbevegelsen en del av en større «assosiasjonsånd» som blåste over landet. Hans Trys verk gir et solid innblikk i utviklingen av foreningsvirksomhetene koblet opp mot den historiske konteksten. Samtidig gir det en grundig gjennomgang av oppbygningen og demokratiseringen innad i organisasjonene.⁸ Ved å undersøke opprettelsen og den tidlige utviklingen av slike organisasjoner, er det mulig å få bedre forståelse av hvor sentral

⁷ **Mye av dette kapitlet er basert på historiografikapitlet fra masteroppgavens prosjektskisse.**

⁸ Hans Try, *Assosiasjonsånd og foreningsvekst i Norge : forskningsoversyn og perspektiv* (Øvre Ervik: Alvheim & Eide, 1985).

filantropi var for religiøse organisasjoner og deres grunnlag for veldedig arbeid. Dette gjelder også for Trondhjem indremisjon, som drev diverse fattigarbeid.

Anne-Lise Seip en av de mest sentrale historikerne innenfor sosialhistorie i norsk historieforskning, spesielt når det kommer til Norges begynnelse som velferdsstat, på 1800-tallet, kjent som «sosialhjelpstaten». I *Sosialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740-1920*, utforsket hun emnet gjennom å se på økonomiske, politiske og sosiale forhold.⁹ I denne studien vil begrepet velferdstrekanten være av særlig betydning.¹⁰ Seip brukte dette begrepet for å beskrive samspillet mellom den private sektoren (frivillige organisasjoner), kommunen og staten, som tilsammen utgjorde den tidlige velferdsstaten.¹¹ Selv om Seips hovedfokus lå på velferdskommunens rolle i velferdstrekanten, gir hennes arbeid likevel en god forklaring på relasjonen kommunen hadde til organisasjonene som drev med fattigpleie, og har med det beskrevet hvordan et mangfold av relasjoner artet seg mellom kommunen og organisasjonen.¹²

For å kunne skrive historie om fattige, og ikke bare dem som hjalp dem, har det vært viktig med en velbegrunnet kontekst om 1800-tallets fattigdomssyn. Dette sørger historikeren Leiv Nordstrand gjennom sin bok, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesenet 1863–1900*, for.¹³ Boka bygger på hans hovedfagsoppgave som hadde som formål å analysere perioden mellom fattiglovene fra 1863 og 1900, og hvordan det kommunale fattigvesenet arbeidet med tanke på førstnevnte lov. Dette er det mest omfattende verket i Norsk historie på fattigdomshistorie i denne perioden.

I den medisinhistoriske delen av det sosiale arbeidet, spesielt representert ved diakonnisseordningen, er det flere forfattere som peker seg ut som relevante. Aina Schiøtz har skrevet mye sosial- og kvinnehistorie. Hennes hovedfelt ble etter hvert innen medisin og helse, og det er spesielt hennes arbeid som beskriver de frivillige organisasjoners arbeid på 1800-tallet som er interessant for prosjektet.¹⁴

Videre vil det også være naturlig å trekke frem sykepleier Kari Martinsens omfattende bok, *Freidige og uforsagte diakonisser: Et omsorgsyrke vokser fram 1860-1905*, for å skaffe mer innsikt i hva det diakonale arbeidet innebar og hvordan det utviklet seg i siste fra 1870-tallet.¹⁵ Det samme gjelder Gunnar Staves bok, *Mannsmot og tenarsinn: Det norske diakonhjem i hundre år*.¹⁶ Sammen med Knut Halvorsen, Steinar Stjernø og Einar Øverbyes *Innføring i helse- og sosialpolitikk*, legger disse bøkene et grunnlag for tilknytningen mellom indremisjonen og deres helsearbeid.¹⁷

⁹ Anne-Lise Seip, *Sosialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740-1920*, 2. utg. utg. (Oslo: Gyldendal, 1994).

¹⁰ Anne-Lise Seip, "Velferdskommunen og velferdstrekanten: et tilbakeblikk," in *Velferdskommunen: Kommunens rolle i utviklingen av velferdsstaten*, red. Anne-Hilde Nagel (Bergen: Alma Mater Forlag, 1991), 24.

¹¹ Seip, *Sosialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740-1920*, 12.

¹² Seip, "Velferdskommunen og velferdstrekanten: et tilbakeblikk," 26.

¹³ Leiv Nordstrand, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesenet 1863 – 1900*, red. Leiv Nordstrand (Bergen: Bodoni forlag, 2014).

¹⁴ Aina Schiøtz, "De frivillige organisasjonene og helsebryggeriet i Norge. Rom for helse. Helse- og omsorgsdepartementet," (2012); Aina Schiøtz, "Omsorgens røtter – et historisk blikk," *Tidsskrift for omsorgsforskning* 5, no. 1 (2019).

¹⁵ Kari Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser: et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905* (Oslo: Aschehoug/Tanum-Norli, 1984).

¹⁶ Gunnar Stave, *Mannsmot og tenarsinn: Det norske diakonhjem i hundre år* (Oslo: Samlaget, 1990).

¹⁷ Knut Halvorsen, Steinar Stjernø, og Einar Øverbye, *Innføring i helse- og sosialpolitikk*, 8. utgave. utg., *Innføring i helse- og sosial-politikk*, (Oslo: Universitetsforlaget, 2022).

1.4.2 Indremisjon og kirkehistorie

Det verket som overlapper tydeligst ved å ha fokus både på organisasjonsvekst og filantropisk arbeid, er religionsosilog Knut Lundbys *Mellom vekkelser og velferd: Bymisjon i opp- og nedgangstider*.¹⁸ Boka, som følger Oslo Indremisjon historie, har ikke bare et rent organisasjonsfokus, men forsøker også å sette historien i sammenheng med samfunnsmessige og økonomiske krefter. Selv om forholdene og debattene var forskjellige i Trondheim og Oslo, var dette den organisasjonen som lå nærmest Trondhjem indremisjon i kirkesyn og filantropisk arbeid.

Historiker Bjørg Seland har skrevet flere verk om bedehuskultur, hvor hun har forsket spesielt i Agderområdet.¹⁹ Hennes bok *Religion på det frie marked: folkelig pietisme og bedehuskultur*, hadde til hensikt å plassere utviklingen av den folkelige pietistiske bevegelsen i en større historisk sammenheng. Boka, som opererer noen tiår senere og i en annen landsdel enn det denne undersøkelsen har som fokus, har like fullt en relevans til min forskning, der mye av den religiøse kulturen og organiseringen er svært lik. Seland har også i flere verk vært innom et vidt spekter av temaer koblet opp mot misjonsbevegelsene, slik som vekkelser, kallsmotiv og kvinnens rolle i det pietistiske miljøet.²⁰ Disse temaene er svært relevante for min studie av Trondhjems indremisjonsforening. Imidlertid håper jeg å kunne utdype den religiøs-filantropiske aktiviteten til foreningen i enda større grad enn det Seland har vektlagt i sine undersøkelser av bedehuskulturen i Agder.

Når det gjelder kirkehistorie er Einar Mollands *Norges kirkehistorie i det 19. århundre*, et av de mest sentrale historiske verkene på dette området.²¹ For denne studien vil hans kirkehistorie bidra til å gi et bredere blikk på indremisjonens historie i kontekst av andre religiøse strømninger i tiden. Verket tar for seg sentrale deler av indremisjonens tilblivelse, slik Hans Nielsen Hauge, Gisle Johnson og Lutherstiftelsen. Molland nevnte også indremisjonens fattighjelp, men har ikke fokusert på dens årsak eller omfang.²²

For å gi en mer innsiktsfull analyse av indremisjonsbevegelsen har jeg valgt å benytte meg av verkene til to kjente forfattere innenfor feltet. Ola Rudvin, som selv var indremisjonsmann og redaktør, har skrevet en grundig innføring i indremisjonens historie og dens utvikling i Norge.²³ Historiker og teolog Berge Furre har skrevet en biografisk og kulturhistorisk verk om Lars Oftedal, en ledende indremisjonsmann i Stavanger på 1800-

¹⁸ Knut Lundby, *Mellom vekkelser og velferd: bymisjon i opp- og nedgangstider* (Oslo: Land og kirke/Gyldendal, 1980).

¹⁹ Seland, "Religion på det frie marked: folkelig pietisme og bedehuskultur."; Bjørg Seland, *Felleskap og foreningsvekst: En undersøkelse fra Nes sogn, Vest-Agder, ca. 1850-1900* (Øvre Ervik: Alvheim & Eide, Akademisk forlag, 1988).

²⁰ Bjørg Seland, "Kjønn og makt – myndige religiøse kvinneroller," *Tidsskrift for kjønnsforskning* 33, no. 1-2 (2009); Bjørg Seland, "«Called by the Lord» – Women's Place in Norwegian Missionary Movement," in *Gender and Vocation. Women, Religion and Social Change in the Nordic Countries, 1830-1940*, red. Pirjo Markkola (Helsinki: Finnish Literature Society, 2000); Bjørg Seland og Olaf Aagedal, *Vekkelservind: den norske vekkelserkristendomen*, red. Bjørg Seland og Olaf Aagedal (Oslo: Det norske Samlaget, 2008).

²¹ Einar Molland, *Norges kirkehistorie i det 19. århundre: 2* (Oslo: Gyldendal, 1979); Einar Molland, *Norges kirkehistorie i det 19. århundre: 1* (Oslo: Gyldendal, 1979).

²² Molland, *Norges kirkehistorie i det 19. århundre: 1*, 246.

²³ Ola Rudvin, *Indremisjonsselskapets historie 1* (Oslo: Lutherstiftelsens forlag, 1967); Ola Rudvin, *Indremisjonsselskapets historie 2* (Oslo: Lutherstiftelsens forlag, 1970).

tallet.²⁴ Spesielt relevant for min studie er Furre sin beskrivelse av det filantropiske arbeidet innenfor indremisjonsbevegelsen i Rogaland.

Det har også blitt gjennomført noe nyere forskning om temaer som innebærer Trondhjem indremisjon. Blant dem er Tare Teksum som skrev sin hovedfagsoppgave i historie om Trondhjems indremisjon innenfor tidsspennet mellom 1865-1934.²⁵ Her gir han et generelt overblikk over organisasjonen med fokus på vekst og virksomhet i denne tidsepoken, men bruker mye tid på splittelser innad i organisasjonen og presteskabet i den statlige kirken. Fordi min tidsepoke fokuserer på tiden før splittelsen av Trondhjem indremisjon er ikke dette relevant for denne studien. Når det gjelder forholdet mellom lekfolk og prestene har jeg ikke funnet de samme antydningene til gnisninger som Teksum fremhevd i oppgaven sin. Dette var en mer gjeldene problemstilling i sør, spesielt på Vestlandet og Østlandet, der dette førte til splittelser mellom de høykirkelige og lavkirkelige foreningene. I Trondhjem ser man derimot at presteskabet var aktive styremedlemmer i foreningen, og at de hadde kontakt og godt forhold til andre indremisjonsforeninger i både Bergen og Oslo. Hovedfagsoppgaven til Teksum er også begrenset i sitt primærkildeutvalg, da det mangler mange av de tidligste årsberetningene som er brukt i denne studien.

En som derimot har benyttet seg av disse kildene, er kirkehistoriker Kristin Norseth. Hun brukte dem i forbindelsen til sin doktorgradsavhandling om kvinner i kristelige organisasjoner.²⁶ Her har hun viet flere kapitler til Trondhjem indremisjon, og beskriver kvinnenenes rolle innenfor foreningsvirksomheten. Det kvinnelige arbeidet var ofte rent filantropisk, og Nordseths forskning er derfor veldig relevant for denne studien.

1.4.3 Om den historiske konteksten i Trondheim og Norge

På 1950-tallet ønsket Trondheim kommune å få skrevet er bokverk om byens historie. Knut Mykland fikk dermed i oppgave å skrive om Trondhjem for perioden 1807–1880,²⁷ Rolf Danielsen fulgte etter med sitt verk om perioden 1880–1914.²⁸ Både Mykland og Danielsens verk tar for seg Trondhjems historie delvis kronologisk og delvis tematisk. Myklands verk dekket i større grad det haugianske lekmannsmiljøet som flere av byens fremste menn og kjøpmenn tilhørte. Disse kjøpmennene danner Myklands nøkkelforståelse av byens historie på 1800-tallet, ved at den eldre etablerte overklassen måtte vike for de nye industrialiserte kjøpmennene. I sammenheng med lekmannsmiljøet ble også det filantropiske arbeidet som ble drevet av indremisjonen i byen nevnt, et arbeid Mykland tilegner en stor rolle i byens fattighjelp.²⁹ Foruten om dette, hviler i stor grad det religiøse perspektivet som skildres i Mykland og Danielsens verk på presteskabet, samt skillet mellom det kristelige og verdslige.

Rolf Grankvist er også på sin plass å nevne når det gjelder historiografi om Trondhjem, spesielt i kombinasjon med fattig og sykdomsarbeid. I boka *Omsorg gjennom 1000 år* gir

²⁴ Berge Furre, *Soga om Lars Oftedal*, vol. 1 (Oslo: Samlaget, 1990).

²⁵ Tare Teksum, "Trondhjems indremisjon 1865-1934," (Trondheim: T. Teksum, 2004).

²⁶ Kristin Norseth, ""La os bryte over tvert med vor stumhet!" : kvinners vei til myndighet i de kristelige organisasjonene 1842-1912" (Det teologiske menighetsfakultet, 2007).

²⁷ Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3.

²⁸ Rolf Danielsen, *Det nye bysamfunn 1880-1914*, red. Johan Schreiner, Trondheim bys historie, (Trondheim: F. Bruns Bokhandels Forlag, 1958).

²⁹ Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 503.

Grankvist en grundig gjennomgang om Trondhjems hospitalhistorie og en byvandring gjennom bygg og tilbud som fantes på 1800-tallet.³⁰

Av Norges historie vil jeg trekke frem Per Fuglums verk «*Norge i støpeskjeen*», som tar for seg Norges historie i grove trekk i tidsperioden 1884-1920.³¹ Fuglum har sin fordypning i politisk historie, men har også bidratt inn mot avholdssaken og dens historie. Hans historieskriving vil bidra til å knytte de forskjellige perspektivene tydeligere sammen, slik som kristendomshistorie, økonomisk historie og organisasjonsvirksomhet. I tillegg har han bidratt i boken *Trøndelag indremisjonskrets: 1886-1986*, et jubileumsverk for en av utspringene av Trondhjem indremisjonsforening.³²

1.4.4 Bøker og verk fra innsiden

De som har skrevet mest om Trondheim indremisjon har vært ildsjeler innenfor indremisjonsarbeidet og har hatt et ønske om å videreformidle historien til nye generasjoner og motivere til videre arbeid. Disse verkene er ikke nødvendigvis vitenskapelig skrevne tekster, men gir et unikt bilde over hvordan dagens organisasjon tenker tilbake på sin egen fortid. Dette kan også gi en pekepinn på hvordan organisasjonens selvforståelse var på samtiden. Samtidig inneholder verkene viktig informasjon som navn, årstall og hendelser som er lite beskrevet andre plasser, noe som har vært til stor nytte for denne studien.

På lik linje med alle andre historiske kilder er disse verkene skrevet med et formål og en vinkling som stemmer overens med forfatterens syn på historien. De er likevel gode kilder til informasjon om foreningens virksomhet hvis man har i bakhodet at det er en selektiv historie som ble fortalt og at derfor noen deler mangler. I denne studien har jeg valgt å benytte jubileumsverkene skrevet til 50-, 100- og 150-års jubileene.³³

³⁰ Rolf Grankvist, *Omsorg i 1000 år* (Tapir akademisk forlag, 2003).

³¹ Per Fuglum, *Norge i støpeskjeen : 1884-1920*, 3. utg. utg., vol. B. 12 (Oslo: Cappelen, 1995).

³² Per Fuglum et al., *Trøndelag indremisjonskrets 1886-1986*, red. Harald Græsli, Arne Løvold, og Johan Melby (Trondheim: Indremisjonskretsen, 1985).

³³ Ottar Bondevik, *Bær arven videre: Trondhjems indremisjons 100-års jubileum*, red. Ottar Bondevik (Trondheim Aktietrykkeriet i Trondhjem, 21. april, 1965).; *50aars beretning for Trondhjems indremission 1865 - 1904*, red. Foreningen for indre Mission i Trondhjem (Trondheim: Adresseavisens bok- og aksidenstrykkeri, 1915).

1.5 Struktur

Oppgaven består av seks kapitler. I neste kapittel kommer jeg til å gå grundig igjennom årsberetningene som kilde og fremgangsmåte for studien. Deretter, i kapittel tre, skal jeg ta for meg det historiske bakteppet for indremisjonens fattigarbeid. Dette innebærer både den generelle utviklingen i samfunnet i Norge og Trondhjem, samt indremisjonshistorie og fattigdomsdebatten som foregikk i siste halvdel av 1800-tallet. De to neste kapitlene som følger, er empirikapitler som vil omtale funnene som er gjort i årsberetningene. Mer spesifikt kommer kapittel fire til å omhandle den tidlige fattighjelpen til indremisjonsforeningen, som foregikk mellom 1865–1881. Kapitlet er delt i fire og vil behandle funnene i årsberetningssakene om den generelle fattigpleien og arbeidshjelpen, samt nedleggelsen av arbeidet og en oppsummering. Kapittel fem vil ta for seg «diakonissesaken» og vise funnene som er gjort tilknyttet diakonissene som arbeidet med sykepleie og fattighjelp i indremisjonen fra 1870-tallet og utover. Begge disse kapitlene vil sammenligne arbeidet som ble gjort i Trondhjem med andre byer som Christiania og Bergen til en viss grad. Avslutningsvis vil jeg i kapittel seks trekke noen linjer mellom kapitlene, og besvare hovedproblemstilling og underproblemstillingene som er presentert i introduksjonskapitlet.

2. Kilder og metode

2.1 Kildemateriale

Primærkildene som denne studien baser seg på er de 18 tilgjengelige årsberetningene som finnes for Trondhjem indremisjonsforening i perioden 1865-1890. Som med alle andre historiske undersøkelser, er det viktig å stille spørsmål til kildene. For hvilken hensikt er de skrevet, hvem er det som har skrevet dem og er den gitte informasjonen troverdig? I dette kapittelet skal jeg redegjøre for primærkildene som er brukt for denne studien og hvilket perspektiv de gir på historien jeg skriver.

2.1.1 Årsberetningene – Om året som var gått

Jeg vil bruke det kommende underkapittelet på å gå årsberetningene fra indremisjonsforeningen nærmere i sømmene. Hva inneholdt de, hvem skrev dem og hva var hensikten bak dem?

I vedtektene til Trondhjem indremisjonsforening stod det at bestyrelsen skulle hvert år fremlegge en årsrapport sammen med regnskapet ved årsmøte. I begynnelsen ble disse årsmøtene holdt som siste møte i desember, men etter 1884 legges de til mars måned, året etter.³⁴ Formålet med disse årsberetningene var å rapportere videre hva som var blitt gjort i året som hadde gått til foreningens medlemmer.³⁵ Historikeren Knut Mykland antyder i sitt verk om Trondhjems historie at dette var dokumenter som hadde en offentlig rolle, og som var ment for et større publikum i og med at det ble «sendt ut».³⁶

I disse kildene finnes essensen av hva bestyrelsen for indremisjonsforeningen selv har vektlagt av sitt eget arbeid. Årsberetningene bærer synlig preg av den religiøse konteksten de ble skrevet i. De fleste beretningene starter med et åpningsord til oppbyggelse for foreningens medlemmer. Det var tydelig at foreningens virke skulle tjene en større hensikt. Deretter følger en oppsummering av arbeidet som var blitt gjort, hvilke tiltak som var fattet, regnskap og andre tall, og ikke minst deres egne begrunnelser av beslutninger som ble tatt.

I tillegg til å dokumentere indremisjonens virksomhet, utgjør årsberetningene en verdifull kilde for å forstå bestyrelsens intensjoner med arbeidet og retningen for videre innsats. Det er likevel viktig å være oppmerksom på at disse kildene utelukkende er basert på bestyrelsens perspektiv, og kan derfor gi en begrenset innsikt i mottakernes synspunkter. Som historikeren Leiv Nordstrand har påpekt, tilhører de fattige ofte de «tause» i historien, og deres erfaringer kan være vanskelige å rekonstruere gjennom dokumenter som årsberetninger.³⁷

³⁴ 1865: *Om indre Mission*. § 9; 1884: *Aarsberetning fra Thronhjems Indremissionsforening for Aaret 1884*, (Throndhjem: A. E. Kolstad, 1885). § 9

³⁵ 1873: *Beretning om den indre Missions Virksomhed i Throndhjem 1873*, (Trondheim: Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1874), 1; 1866: *Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866*, (Trondhjem: Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1867), 1.

³⁶ Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 505.

³⁷ Nordstrand, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesen 1863 – 1900*, 14.

Årsberetningene ble trykket hos profesjonelle boktrykkere og innbundet som små hefter. Forsiden kunne være trykket på farget ark, og bøkene lå en plass mellom 8-22 sider. Det er tydelig at bestyrelsen gjorde seg flid i arbeidet med årsberetningene. Antakelig var det formannen i bestyrelsen som hadde hovedansvaret for dette arbeidet, samt å legge frem beretningen for årsmøtet. Om lag halvparten av årsberetningene ble signert. De fleste av disse ble signert «bestyrelsen», mens årsberetningene for 1876 og 1878 er signert «Joh.s Flood» og «ved dens formand».³⁸

En annen faktor som bygger opp under antakelsen om at det var formannen som førte pennen, er ordlyden i tekstene. I indremisjonsforeningens start var det nesten utelukkende prester som hadde formannsvervet.³⁹ Presteyrket hadde grundig utdannelse i å formidle seg skriftlig, og årsberetningene bærer preg av å ha bli skrevet av dyktige forfattere. Det beste eksempelet på dette er årsberetningen fra 1874. Denne årsberetningen skiller seg ut ved at den bare er et tosidig ark i stedet for det vanlige heftet som ble trykket. Grunnen til dette er antakelig fordi formannen, presten Holtermann, var syk på dette tidspunktet.

Årsberetningene for indremisjonsforeningen i Trondhjem strekker seg fra året 1866 til 1890, med unntak av 1867-1871, 1875 og 1877. Kildene er i god stand, bortsett fra noen skriblerier og to manglende sider i beretningen for 1876. På grunn av mengden av kildematerialet over tid, som er såpass like i struktur og sjanger, gir de en god oversikt over arbeidet i Trondhjem indremisjon og deres visjon for deres filantropiske arbeid i byen. I tabellen nedenfor er det ført opp hvilke saker årsberetningene tok opp og som fikk hvilken plass i de har fått for hvert år som kildene omfatter. De fleste sakene gikk igjen årlig og det er relativt lite endringer på deres plass i beretningene. Dette kan tyde på at årsberetningene baserte seg på hverandre når det gjaldt mal og innhold. Det kan også si noe om bestyrelsens prioritering av sakene i forhold til hverandre. I hver sak blir det brukt mellom én til halvannen side for å beskrive situasjonen som hadde vært det foregående året.⁴⁰

År	Sak 1	Sak 2	Sak 3	Sak 4	Sak 5	Sak 6	Sak 7	Sak 8	Sak 9	Sak 10
1866	Kolportør	Traktat	Fattige	Arbeidhjelp	Barn	Faldne	Møter	Medl.an.	Regn.	
1872	Kolportør	Fattigpleie	Diakonisse	Magdalena	Regn.	Styret				
1873	Kolportør	Diakonisse	Fattigpleie	Arbeidhjelp	Magdalena	Traktat	Søn.skole			
1874	Kolportør	Diakonisse	Fattigpleie	Arbeidhjelp	Magdalena	Traktat	Luther. s.	Søn.skole	Regn.	
1876	Kolportør	Fattigpleie	Arbeidhjelp	Magdalena	Diakonisse	Søn.skole	Traktat			
1878	Kolportør	*	Arbeidhjelp	Fattigpleie	Diakonisse	Magdalena	Søn.skole	Traktat		
1879	Kolportør	Traktat	Fattigpleie	Arbeidhjelp	Magdalena	Diakonisse	Alm. for			
1880	Kolportør	Traktat	Diakonisse	Fattigpleie	Arbeidhjelp	Magdalena	Søn.skole	Luther.s.	A. F.	Ekstrakt
1881	Kolportør	Traktat	Diakonisse	Fattigpleie	Arbeidhjelp	Magdalena	Søn.skole	Luther.s.	A. F.	Ekstrakt
1882	Kolportør	Traktat	Diakonisse	Arbeidhjelp	Magdalena	Søn.skole	Luther.s.	A. F.	Ekstrakt	
1883	Kolportør	Traktat	Diakonisse	Søn.skole	Magdalena	Luther.s	Ø. Kont	Ekstrakt	Love	
1884	Kolportør	Diakonisse	Søn.skole	Magdalena	Traktat	Luther.s	Ø. kont	Ekstrakt	Love	
1885	Kolportør	Traktat	Diakonisse	Søn.s.	Magdalena	Ekstrakt	Love			
1886	Kolportør	Diakonisse	Søn.skole	Magdalena	Ekstrakt	Love				
1887	Kolportør	Diakonisse	Søn.skole	Magdalena	Ekstrakt					
1888	Kolportør	Diakonisse	Søn.skole	Magdalena	Ekstrakt	Love	Plan	Husregler		
1889	Kolportør	Diakonisse	Søn.skole	Magdalena	Love					
1890	Kolportør	Diakonisse	Søn.skole	Magdalena	Bedehus	Ekstrakt	Love			

Tabell 1: Innhold og saksrekkefølge i de tilgjengelige årsberetningene mellom år 1866–1890.

³⁸ Se tabell 1.

³⁹ Unntaket for dette var arsenalforvaler Hagen som var formann i tidsperioden 1880–1887

⁴⁰ Tabellen viser hvilke saker bestyrelsen prioriterte å ta opp hvert år, og i hvilken rekkefølge de ble tatt opp. Tabellforklaring på neste side.

Kolportøren gikk igjen som første sak i hver eneste beretning, noe som vitner om en høy prioritet hos foreningens bestyrelse. En kolportør var en omreisende person som solgte bøker og andre tekster, i denne sammenheng religiøse skrifter.⁴¹ Indremisjonsforeningen hadde utelukkende mannlige kolportører. Som kolportør for indremisjonen innebar oppgaven å gå i de fattigere strøkene i byen. I tillegg til å selge religiøse skrifter, skulle han innlede til samtale og oppmuntring, samt holde oppbyggelsesmøter om aftenen, dersom det lot seg gjøre.⁴² Dette arbeidet var viktig for foreningens misjonerende arbeid blant fattigfolket. I avsnittet om kolportøren er det som regel en beskrivelse av hvem som er ansatt, hvor store deler av året vedkommende har arbeidet, hvor mange husbesøk som er gjort og hvor mange skiftelige tekster er solgt. Saken om traktater ble ofte koblet opp mot denne virksomheten. I senere årsberetninger finnes det også egne beretninger fra mennene som arbeidet som kolportører eller emissærer.

Fattigpleien er også en gjennomgående sak, men i motsetning til kolportørsaken varierer det i større grad hvor den sto plassert. De første årene fikk den som regel plass som sak nr. tre, før den i 1880 får plass nr. fire. Det er i dette året det for første gang nevnes at fattigpleien skal legges ned, og i 1882 ble den ikke oppført som egen sak lenger.

Avsnittet om fattigomsorgen inneholdt som regel en bemerkning om at det arbeidet som var blitt gjort, gjerne skulle ha strukket seg lenger enn det foreningen har hatt midler og ressurser til. Deretter følger ofte en beretning om hvor mye som var blitt samlet inn i form av penger, mat, klær og brensel. Ofte inneholder beretningen mer eller mindre nøyaktige tall på inntømte og utdelte midler, samt antall mennesker som har blitt hjulpet. Indremisjonsforeningen ble gjennom årene stadig anklaget for å hjelpe mennesker som ikke fortjente det, og derfor brukte de plass i beretningene på å forsvare

arbeidet sitt her. Flere av beretningene poengterer at de la ned omtanke og gikk systematisk til verks i spørsmålet om hvem som fikk hjelp. De laget ordninger for å kunne ha personlig kjennskap til de fattige, og sørge for at de som fikk hjelpen var «verdige». Dette var viktig for å fortsette å få støtte, ikke bare fra byens innbyggere, men også foreningens egne medlemmer.

Avsnittet om arbeidshjelpen fulgte som regel fattigpleien, og dette kan være et tegn på en korrelasjon mellom disse. Arbeidshjelpen skulle harmonisere med 1800-tallets idealer om fattighjelp, og være en hjelp til selvhjelp.⁴³ Det ble derfor kjøpt inn materialer slik at fattige

kunne komme og lage produkter. Disse betalte indremisjonen lønn for. I avsnittet forekommer det ofte en ganske detaljert beskrivelse om hvilke materialer som ble kjøpt

Kolportør- og emissærvirksomhet
Diakonissesaken
Traktatvirksomheten
Fattigpleien
Arbeidshjelpen
Magdalenastiftelsen
Søndagsskolen
Lutherstiftelsen
Almindelige Formål/
Regnskap/ Extrakt/ Øvrige konto
Love
Andre saker
*Feil i årsberetningens saksnummerering

⁴¹ Åsa Thorstvedt, "I kjølvannet av varme vinder - Weenaas og vekkelsen," in *Tru på Vestlandet: Tradisjoner i endring*, red. Birger Løvlie, Per Halse, og Kristin Hatlebrekke (Cappelen Damm Akademisk/NOASP, 2020), 221.

⁴² 1866: *Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866*, 3.

⁴³ Anna Ehrhardt, "Fattigvesenets utvikling på 1800-tallet - med blick på Namdalen," *Norsk museumstidsskrift* 2, no. 2 (2016): 68.; Lundby, *Mellom vekkelse og velferd : bymisjon i opp- og nedgangstider*, 40.

inn, hva som hadde blitt laget, hvor mye som ble produsert og hvor mange kvinner som hadde arbeidet. I flere av årsberetningene ble det lagt frem at det var utfordrerne å selge produktene, og at mesteparten derfor ble solgt via en basar som indremisjonen arrangerte.

Av tabellen kommer det frem at Diakonissesaken også ofte hadde en tidlig plass i årsberetningene, Denne saken omhandlet indremisjonsforeningens diakonisser. Dette var kvinnelige arbeidstakere som var utsendt fra Diakonisseanstalten i Christiania, der de også hadde tatt sin utdanning. I Trondhjem virket de som sykepleiere og menighetsdiakonisser som tok seg av fattige syke.

Det er de tre sist omtalte sakene denne studien har hovedfokus på når jeg nå skal undersøke Trondhjem indremisjonsforenings filantropiske arbeid. Andre saker som ble skrevet om i årsberetningene var søndagsskolearbeidet, Lutherstiftelsen og Magdalenahjemmet. Sistnevnte var et hjem for «faldne» kvinner som slet med prostitusjon, løsgjengeri og alkohol. Årsberetningene tok også opp saker som i tabellen er merket med blått, almindelige formaal, diverse regnskap og foreningsorganisatoriske saker.

2.1.2 Andre kilder

Av andre kilder har jeg benyttet meg hovedsakelig av et hefte fra foreningens opprettelse og senere jubileumsberetninger. I de kommende avsnittene vil jeg presentere disse og diskutere dem som kilder.

Da indremisjonsforeningen i Trondhjem ble etablert i 1865, ble det utgitt et hefte. Dette inneholdt «Love for Foreningen for indre Mission i Throndhjem» og en tale av biskop Grimelund.⁴⁴ Selv om årsberetningen fra det første året mangler, gir dette heftet en innsikt i grunnlaget for foreningens opprettelse og dens formål. Heftet kostet fire skilling.

For å kompensere for de manglende årsberetningene har jeg valg å også se til jubileumsberetningene. Disse gir ofte en god oppsummering over arbeidet som er gjort gjennom årene til indremisjonsforeningen. Noen av jubileumsårsberetningene er primærkilder som skriver både om fortiden og samtiden i tidsepoken jeg undersøker, mens andre årsberetninger ble skrevet i senere tid og har bare tilbakeblikksfunksjonen.

Grunnen for å bruke disse jubileumsberetningene er flere. Mange av arbeidsgrenene ble opprettet tidlig i foreningens historie, da kildematerialet er svakest. Ved å se til jubileumsberetningene i senere tid, har jeg derfor muligheten til å finne ut i hvilke år disse ble opprettet og om det er noen navn som er koblet til saken. Man må imidlertid være forsiktig med å anta at foreningens holdninger har forholdt seg statisk, og at formålet med formidlingen har vært den samme. Historien blir til mens man skriver den, og jubileumsmeldingene hadde et klart formål med å feire det tidligere arbeidet som har blitt gjort ved å bygge identitet. Jubileumsberetningene bygger også i stor grad på hverandre og har derfor lett for følgefeil i årstall, navn eller fremstilling av arbeidet. Derfor har jeg så langt det har vært mulig forsøkt å dobbeltsjekke dette.

2.2 Metode

Denne studien tar for seg det religiøs-filantropiske arbeidet drevet av Trondhjem indremisjonsforening i perioden 1865–1890 og baserer seg på årsberetningene til foreningen. Det er i tillegg brukt en rekke ekstern litteratur for å belyse saken fra

⁴⁴ 1865: *Om indre Mission*.

utsiden. Hensikten er å beskrive hvilket arbeid som ble gjort av menneskene i indremisjonsforeningen og hvorfor de gjorde det.

For å kunne undersøke hvordan Trondhjem indremisjonsforeningen hjalp fattige og syke i perioden 1865–1890 vil denne studien primært ha en kvalitativ fremgangsmåte. Gjennom en kvalitativ tekstanalyse av årsberetningene vil det være mulig å avdekke hvilke fattigdomstilbud foreningen opprettet, hvem som drev dem og i hvilket omfang.

2.2.1 Fremgangsmåte og datainnhenting

Hovedfremgangsmåten til denne undersøkelsen har vært kvalitativ. Det er denne metoden som er best egnet til å besvare problemstillingen. Målet har vært å forsøke å identifisere hvordan bestyrelsen av Trondhjem indremisjonsforening begrunnet arbeidet sitt for de fattige og på hvilken måte dette ble utført på.

Hele studien baserer seg på årsberetningene for indremisjonen i årspennet mellom 1866–1890. Disse har jeg fått lånt av Norkirken Trondheim Salem, som er etterkommeren av indremisjonsforeningen i Trondhjem. Kildene har så blitt skannet digitalt, nøye lest og undersøkt. I årsberetningene er det spesielt tre av sakene som har blitt studert ekstra nøye og tolket. Dette er avsnittene om «Fattigpleien», «Arbeidspleien» og «Diakonissesaken», og det er disse som denne studien har til hensikt å forske på. Alle årsberetningene er gjennomgått i sin helhet selv om det tolkningene baserer seg på de tre nevnte sakene. Saksrekkefølgen til årsberetningene er notert og systematisert for å kunne fortelle noe om hvor stor plass fattigarbeidet hadde å si for indremisjonsbevegelsen i Trondhjem, og for å se hvordan de andre sakskategoriene har samhandlet med fattighjelpen. Basert på dette, er min vurdering at det materialet som blir presentert i empirikapitlene det som egner seg best for å besvare problemstillingen.

Det vil også være kvantitative innslag fra kildene i studiet. Disse baserer seg på tall hentet fra årsberetningene og er derfor ikke representative for utviklingen andre plasser i Norge, men vil gi et innsyn i hvordan foreningen drev arbeidet, uavhengig av hvordan bestyrelsen beskrev gjerningen. Likevel er det viktig å ha i bakhodet at dette er tall som bestyrelsen ønsket å formidle videre. Det som derimot styrker disse tallenes posisjon, er at samme mål for arbeidet ble gjentatt i flere årsberetninger. Dette viser at bestyrelsen oppgav tallene mer for å følge «malen», enn at de hadde en særegen hensikt med å presentere akkurat noen spesifikke tall for et spesielt år.

Studien hadde i utgangspunktet en mye bredere problemstilling og var en mer omfattende undersøkelse. Den skulle ta for seg hele fattigarbeidet i indremisjonsforeningen hvor også mer kildemateriale skulle undersøkes slik som styreprotokoller, dagbøker og brevveksling. Tidsbegrensingen og min egen kapasitet, har ført til at jeg bare har fått undersøkt noen av sakene som årsberetningen i indremisjonsforeningen omtaler. Derfor har jeg nesten utelukkende forholdt meg til årsberetningene som kilder.

2.2.2 Utfordringer for studien

Som i enhver studie har også i denne undersøkelsen hatt flere utfordringer. Disse faktorene vil kunne påvirke historiefremstillingen. Hensikten med å liste dem opp er å kunne avdekke mulige blindsoner og faktorer som kan ha hindret historieforskningen.

Historikeren Bjørg Seland og kultursosiologen Olaf Agedal har skrevet om utfordringer med å analysere religiøst motiverte fenomener, med søkelys på *vekkelser*.⁴⁵ Dette kan også til en viss grad gjelde denne undersøkelsen. Det ligger flere grunner bak det religiøse-filantropiske arbeidet til indremisjonsforeningen. En av disse, og det som nok de fleste av indremisjonsforeningens medlemmer hadde oppgitt som hovedgrunn, ville vært den indre kallsmotivasjonen som jeg allerede har berørt i innledningen til denne studien. Selv om det er det konkrete arbeidet med de fattige jeg søker å undersøke, vil også det åndelige perspektivet ha vært særdeles viktig for indremisjonsfolket som drev fattigarbeid. Utfordringen oppstår mellom den indre religiøse motivasjonen og forskerblikket som kommer utenfra.⁴⁶

Manglende kildemateriale fra tidsepoken har også vært en utfordring. Årsberetningene for 1865, 1867-1871 og 1877 mangler og er trolig ikke lenger eksisterende. Årstall og informasjon om arbeidet har jeg prøvd å kompensere gjennom å bruke senere jubileumsårsberetninger som ofte har med et tilbakeblikk på det tidligere arbeidet. Denne informasjonen er selvfølgelig svært selektiv utvalgt av en senere bestyrelse og gir ikke nødvendigvis et godt bilde over hvordan den tidligere bestyrelsen ville beskrevet arbeidet. Dermed mister jeg også en viktig utviklingslinje i bestyrelsens fremstilling av saken fra de første årene.

En annen utfordring med den kvalitative metoden er at den i utgangspunktet bare tar hensyn til bestyrelsens syn på saken. Studien vil derfor bære deres perspektiv. Årsberetningenes kontekst i historien og foreningssammenheng er derfor vesentlig.

⁴⁵ Seland og Agedal, *Vekkelsesvind: den norske vekkingskristendomen*, 9.

⁴⁶ Seland og Agedal, *Vekkelsesvind: den norske vekkingskristendomen*, 9.

3. Bakgrunn

I dette kapittelet skal jeg ta for meg sentrale temaer som danner bakteppe for studien. En av de viktigste nøklene for å forstå indremisjonens arbeid for fattige på slutten av 1800-tallet var fattigdomssynet som rådet på denne tiden. Derfor vil kapittelet starte med å redegjøre for dette. Videre vil jeg vise hvordan dette kom til uttrykk hos indremisjonsbevegelsen, før jeg beveger meg ned på et mer lokalt nivå til Trondhjem indremisjonsforening, Trondhjem som by, og hvilke sosiale tiltak som fantes i tidsrommet 1865-1890.

3.1 Fattigdomssynet i siste halvdel av 1800-tallet

De store endringene i samfunnsstrukturene på 1800-tallet førte til debatt om hvem som skulle få hjelp av samfunnet til livets opphold. På tross av uenigheter om hvor skillet gikk, var det stort sett enighet om at det fantes to grupper mennesker som opplevde fattigdom. De som ikke fortjente det, også kalt de verdige fattige, og de som hadde selvforskyldte problemer, de uverdige. Neste underkapittel vil ta for seg hva fattigdomsproblemet omhandlet i siste halvdel av 1800-tallet, og diskusjonen rundt samfunnets rolle i dette. Hva skulle fattighjelpen være, og hvem skulle det være for?

Den rådende linjen på 1800-tallet var at samfunnet anerkjente hver persons rett til å ikke dø av sult eller lide virkelig nød, men det fantes ingen begrep om hva som var minstekravet for en akseptabel levestandard.⁴⁷ Den første fattigloven kom i 1845 og ga i større grad kommunene ansvaret for de fattige.⁴⁸ Flere ledende menn reagerte på denne loven, fordi den kunne gi inntrykk av at fattige hadde krav på hjelp fra det offentlige. De fryktet misforståelsen om retten til hjelp ville være demoraliserende for de fattige.⁴⁹ På grunn av den kritiske holdningen til fattigloven av 1845, ble det opprettet en rekke kommisjoner som skulle se på saken. Dette skapte også behovet for de første sosiologiske undersøkelsene på fattige i Norge. Teologen Eilert Sundt reiste rundt og samlet inn informasjon som ble til Norges tidligste fattigdomsstatistikk.⁵⁰ Fattigloven av 1863 var bygget på disse observasjonene og var en strengere utgave av 1845.⁵¹ Alt som kunne minne om krav på hjelp var borte.⁵² «Forøvrig enhver, der ennå besidder noget til livsopphold» skulle ikke få noen som helst fattighjelp.⁵³

I fattigloven ble de fattige delt inn i tre grupperinger basert på i hvilken grad de trengte hjelp. Den første gruppen var barn uten forsørgere, og mennesker med sinnslidelser. Gruppe nummer to bestod av eldre, syke eller uføre. Selv om ingen hadde «rett» til hjelp fra staten, ble disse gruppene ansett som verdige å hjelpe. Den siste

⁴⁷ Anne-Lise Seip, *Vitenskap og virkelighet: sosiale, økonomiske og politiske teorier hos T.H. Aschehoug 1845 til 1882* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1975), 56.

⁴⁸ Grankvist, *Omsorg i 1000 år*, 21.

⁴⁹ Seip, *Vitenskap og virkelighet: sosiale, økonomiske og politiske teorier hos T.H. Aschehoug 1845 til 1882*, 43; 50; Nordstrand, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesen 1863 – 1900*, 77.

⁵⁰ Seip, *Vitenskap og virkelighet: sosiale, økonomiske og politiske teorier hos T.H. Aschehoug 1845 til 1882*, 55.

⁵¹ Grankvist, *Omsorg i 1000 år*, 22.

⁵² Grankvist, *Omsorg i 1000 år*, 23.

⁵³ Nordstrand, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesen 1863 – 1900*, 80; Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 185.

gruppen var arbeidsføre mennesker som av en eller annen grunn ikke kunne tjene til sitt eget eller familiens brød.⁵⁴ Dette kunne være familier som var rammet av arbeidsledighet under en økonomisk depresjon eller at far i huset var alkoholisert.

Historiker Hege Roll-Hansen understreker imidlertid at selv om dette var en streng lov, vet man fra andre undersøkelser at disse i praksis ikke ble fulgt like strengt. Det finnes derfor tilfeller av arbeidsføre fattige som likevel har fått understøttelse av fattigvesenet, selv om disse falt under kategorien uverdige fattige.⁵⁵ Samtidens forståelse av fattigdomsproblemet var at problematikkens hovedgrunn bunnet i umoral og individets egen adferd.⁵⁶ Botemiddelet mot latskapen og elendigheten var arbeid. Dette også grunnen til at tanken om «hjelp til selvhjelp» var svært utbredt.⁵⁷

I siste halvdel av 1800-tallet vokste det frem en religiøsfilantropisk opposisjon mot det offentlige fattigvesenet. Mange geistlige var misfornøyde med fattigvesenet og organiserte egne alternativer.⁵⁸ Dette var en av grunnene til at en av de nye kristelige foreningenes ledelse valgte å satse på utdannelsen av kvinnelige pleiersker som kunne ta seg av fattige.⁵⁹ Dette arbeidet hadde mye å si for Trondhjems indremisjonsforening.

3.2 Indremisjonen – en ny bevegelse med gamle røtter

3.2.1 Indremisjonens inspirasjon og opprettelse

På 1850-tallet ble de første misjons- og indremisjonsforeningene etablert i Norge. Mens de fleste misjonsselskapene hadde et utadrettet fokus og sendte misjonærer til fjerne land, hadde indremisjonen i større grad sitt fokus på det norske folk. Inspirasjonen var hentet fra Tyskland, en bevegelse som hadde både evangelisering og filantropi som sitt fokus.⁶⁰ Dette kjennetegnet også indremisjonsbevegelsen i Norge. Kirkehistoriker Einar Molland påpekte imidlertid at indremisjonen i Norge hadde sine røtter i lekmannsbevegelsen som oppstod med Hans Nielsen Hauge på slutten av 1700-tallet.⁶¹ Dette var også støttet opp under av indremisjonshistoriker Ola Rudvin, som understrekte at foreningsvirksomheten i Norge allerede var godt kjent fra den haugianske arven, og at inspirasjonen fra Tyskland var det som kunne kalles «nye skudd» i «det hjemlige vekkelsesliv».⁶²

Indremisjonen var koblet til den johnsonske vekkelsen på 1850-tallet, knyttet til teologen og professoren Gisle Johnson. Vekkelsens tilhengere hevdet å ha den ene rette troen.

⁵⁴ Rolf Danielsen, «*En exempelløs fremgang*»: 1880-1920, red. Jørn Sandnes, Rolf Grankvist, og Anders Kirkhusmo, vol. 4, Trondheims historie 997-1997, (Oslo: Universitetsforl., 1997), 164.

⁵⁵ Hege Roll-Hansen, "Fattigstatistikk mellom økonomi og moral," *Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå* 2 (2002): 12.

⁵⁶ Nordstrand, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesen 1863 – 1900*, 12.; Anne-Lise Seip, *Eilert Sundt: fire studier* (Oslo, Bergen, Stavager, Tromsø: Universitetsforlaget, 1983), 40.

⁵⁷ Nordstrand, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesen 1863 – 1900*, 63; 103.

⁵⁸ Nordstrand, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesen 1863 – 1900*, 14; 76; Stave, *Mannsmot og tenarsinn: Det norske diakonhjem i hundre år*, 24; Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 58.

⁵⁹ Anne-Cecilie Kaltenborn, Bjørn Holm, og Ingegerd Frøyshov Larsen, *Pionérer for pasienten: Lovisenberg Diakonale Sykehus – et tverrsnitt av historien*, red. Anne-Cecilie Kaltenborn (Snorre, 2009), 35.

⁶⁰ Molland, *Norges kirkehistorie i det 19. århundre*: 1, 243.

⁶¹ Molland, *Norges kirkehistorie i det 19. århundre*: 1, 88, 243.

⁶² Rudvin, *Indremisjonsselskapets historie* 1, 77; Molland, *Norges kirkehistorie i det 19. århundre*: 1, 88.

Den var luthersk, kirkelig og pietistisk og passet godt lekmannsbevegelsen.⁶³ En inderlig tro på Gud og en streng moral kjennetegnet pietismen.⁶⁴ Før vekkelsen hadde det vært en viss avstand mellom prestene og lekmannsfolket, spesielt knyttet til forkynneretten. Etter 1850 begynte derimot flere av prestene som hadde studert under Johnson å bevege seg i bedehusmiljøene og engasjere seg i indremisjonsforeningsstyrer.⁶⁵ Det var dessuten viktig for Johnson at lekmannsfolket ikke brøt med kirken, og han gjorde flere grep for å hindre dette.⁶⁶ Presten Olaus Barkve kalte med rette vekkelsen for en «samlet kristenfront».⁶⁷

Spesielt kvinnene i foreningene engasjerte seg i ulikt type arbeid av sosial og praktisk karakter.⁶⁸ I indremisjonen stod pietismen sterkt. Troen var en personlig overbevisning og skulle komme til uttrykk gjennom det frelste liv. Knyttet opp mot dette var derfor naturlig filantropi og barmhjertighetsarbeid, som skulle demonstrere omvendelsen i bibelsk ånd.⁶⁹ Gjennom husbesøk fikk foreningsmedlemmene personlig se nøden hos fattige og den filantropiske ånden var sterk. Frelsen skulle komme til uttrykk gjennom det personlige kallet om å hjelpe de fattigste. Også de fattige skulle oppleve at evangeliet kom til uttrykk gjennom denne hjelpen.⁷⁰ Den religiøse vekkelse ble dermed også en sosial vekkelse, for å låne historikeren Leiv Nordstrands ord.⁷¹ Også i indremisjonen ble fattigdom ansett som «et utslag av lettsindighet», og i høy grad et moralsk spørsmål. Den fattige måtte derfor «oppdras til gudfryktighet og arbeid, og løftes opp til selvhjelp.»⁷² Ved at bemidlede mennesker drev med fattigpleie gjennom indremisjonen, ville pleien derfor ha en «moralisk og oppdragende funksjon» for både giver og mottaker.⁷³

I sin bok om Kirkens Bymisjon har Dag Kullerud drøftet hvorfor indremisjonen engasjerte seg i sosialpolitikk og filantropisk arbeid. Kullerud hevder at indremisjonens anså dette som en kirkelig oppgave som alle kristne var kalt til å utføre. I samtiden var det mange teologer som mente at det var best at kristne organisasjoner og enkeltpersoner påtok seg ansvaret for barmhjertighetsarbeidet, og ikke de offentlige myndighetene.⁷⁴ Historikeren Bjørg Seland har dessuten påpekt at det filantropiske arbeidet innenfor foreningsvirksomheten nesten utelukkende hadde en tett forbindelse med den kristne misjonsforpliktelsen. Det frelste menneske skulle gi videre det de allerede hadde fått av Gud i takknemlighet til ham.⁷⁵ Dette gjaldt av den kristnes penger, men også evner, slik som praktisk arbeid.

⁶³ Turid Ulvedal Nes, *Fattigfolk og kondisjonerte: En Diakonal tjenestereise i Trondheim* (Trondheim: T.U. Nes, 1997), 20; Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 518.

⁶⁴ Seland og Aagedal, *Vekkelsesvind: den norske vekkingskristendomen*, 18.

⁶⁵ MOLLAND 90

⁶⁶ Seland, "Religion på det frie marked : folkelig pietisme og bedehuskultur," 28-29.

⁶⁷ Olaus Barkve, *Hans hand og hjartelag : frå diakoniens historie* (Oslo: Luther, 1975), 132.

⁶⁸ Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 25.

⁶⁹ Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 58.

⁷⁰ Stave, *Mannsmot og tenarsinn: Det norske diakonhjem i hundre år*, 27.

⁷¹ Nordstrand, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesen 1863 – 1900*, 102.

⁷² Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 58.

⁷³ Idar Kjølsvik et al., *Helse - Frelse: Samfunnsmedisin og livssyn – et møte*, red. Idar Kjølsvik og Jostein Holmen (Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2008), 198.

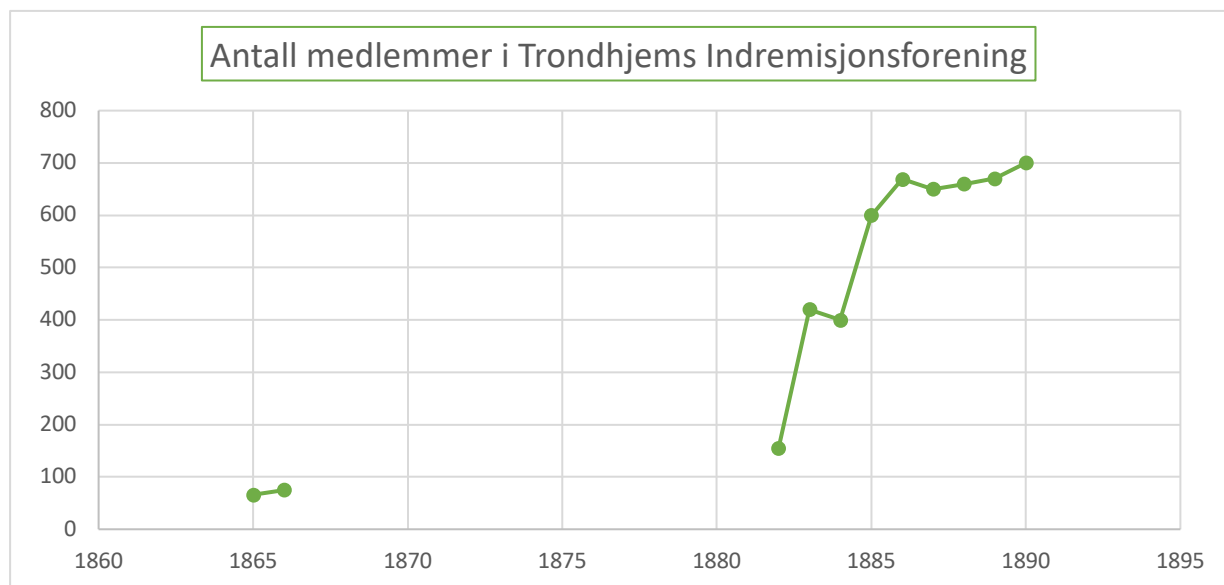
⁷⁴ Dag Kullerud, *Kirkens bymisjon: Respekt – omsorg – rettferd* (Oslo: Aschehoug, 2005), 123.

⁷⁵ Seland, "Religion på det frie marked : folkelig pietisme og bedehuskultur," 167-68.

3.2.2 Foreningen for Indre Mission i Throndhjem

Indremisjonen i Trondhjem hadde flere forsøk på oppstart før den fikk feste i byen. Likevel var den tidlig ute som indremisjonsforening i Norge. Allerede i 1856 ble det første forsøket foretatt, og Trondhjem indremisjon var dermed den fjerde indremisjonsforeningen som ble opprettet i Norge.⁷⁶ Hovedhensikten for den første foreningen var å opplyse og motvirke mot mormonerne som var kommet til byen. Dette var ikke en sterk nok felles sak til å holde foreningen gående, og den ble nedlagt etter kort tid. Det var ikke før foreningens tredje opprettelsesforsøk i 1865, at foreningen ble værende for godt. Foreningens hovedhensikt var å virke til oppbyggelse for byens kristenforsamsamling og stå fattige bi med evangeliet og fattighjelp. Dette var trolig et mye mer samlende formål enn de foregående forsøkene, noe som bidro til foreningens varighet.

Foreningen hadde stor fremgang i medlemsveksten fra dens opprettelse og frem til 1890. I opprettelsesåret hadde bestyrelsen notert i årsberetningen at foreningen telte 66 medlemmer og dette steg noe det første året.⁷⁷ I 1883 gjorde medlemsantallet et stort buks fra 155 medlemmer til 420. To år senere var foreningen oppe i 600 medlemmer som steg gradvis frem til 700 medlemmer i 1890. Det var med andre velig mange i Trondhjem som var knyttet til Trondhjem indremisjon.

Figur 1: Medlemsutviklingen i Trondhjem indremisjonsforening

I foreningens første år var det medlemsmassen preget av den øvre middelstand i byen. Disse hadde ressurser og tid til å drive arbeidet. I bestyrelsen satt tolv av byens fremste menn i kirke- og næringslivet. Mange av disse hadde bakgrunn i det haugianske miljøet i Trondhjem, enten ved å være haugianere selv eller barn av haugianere. Bestyrelseslisten sammen med folketellingene bekrefter at kjøpmennene som Mykland tilegnet en svært viktig rolle i Trondhjem, var av lekmannsbevegelsen.⁷⁸

⁷⁶ Fuglum et al., *Trøndelag indremisjonskrets 1886-1986*, 9.

⁷⁷ 1866: *Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866*.

⁷⁸ **Se vedlegg 1) for bestyrelsens medlemmer og yrke.** Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 359, 503.

3.3 Utviklingen i Norge nasjonalt og lokalt – Trondhjem som by

Den økonomiske perioden for Norge fra 1860-tallet og utover, kjennetegnes av vedvarende vekst.⁷⁹ Industri, befolkning og byer vokste i stor skala. Fra den tidlige industrialiseringen av Norge i 1840 til 1860 hadde antallet industriarbeidere nesten tredoblet seg.⁸⁰ De ulike næringene fulgte forskjellige konjunkturer, og det kunne være store variasjoner innenfor industriene. Om den var oppgangs- eller nedgangstider for hovednæringen til en by kunne få store økonomiske svingninger.⁸¹ Dette fikk uten tvil størst konsekvenser for klassene i bunnen av samfunnet. Å gå fra husmann til fabrikkarbeider betydde større frihet, men samtidig forsvant i større grad ansvarsfølelsen til arbeidsgiveren dersom arbeidstaker skulle rammes av sykdom eller bli sagt opp.⁸²

I tillegg til arbeidere som hadde dårlige arbeidsvilkår, fantes det også mange fattige som så vidt klarte seg med de midlene de hadde.⁸³ I denne perioden økte antakelig avstanden mellom de rike og de fattige.⁸⁴ Ifølge Anne-Lise Seip ble sosialpolitikken født av ulikheten i samfunnet. Perioden 1870-1920 var derfor en pionerperiode for sosialpolitikken. Det store spørsmålet var hvordan samfunnet skulle håndtere mennesker som ikke var i stand til å ta vare på seg og sine.⁸⁵

Den norske utviklingen stemmer også i stor grad med Trondhjems historie. Rolf Danielsen kalte 1800-tallet «de store muligheters århundre».⁸⁶ Kjøpmenn kunne starte på bunn og raskt opparbeide seg stor forretningsvirksomhet og formue.⁸⁷ Flere menn som arbeidet på denne måten satt også i Trondhjem indremisjons bestyrelse. Industrialiseringen var et viktig bakteppe for kjøpmennenes framgang. Ifølge Danielsen var det bare Christiania og Drammen som lå foran Trondhjem i industrialiseringen på 1880-tallet.⁸⁸

Den store industrialiseringen betydde også en stor befolkningsvekst. I 1865 talte byen 19 287 mennesker, mens i 1890 hadde byen vokst til 25 065.⁸⁹ Spesielt forstedene rundt byen vokste seg tett pakket med arbeidere som søkte til byene for arbeid på fabrikk eller med jernbane. For arbeiderene var boforholdene dårlig. De bodde i egne områder som arbeiderboligen på Kalvskinn, Ila eller Lademoen der nøden og trengselen var stor.⁹⁰

⁷⁹ Pål Thonstad Sandvik, *Nasjonens velstand : Norges økonomiske historie 1800-1940* (Bergen: Fagbokforl., 2018), 98; Gro Hagemann, "De stummes leir? 1800-1900," in *Med kjønnsperspektiv på norsk historie: fra vikingtid til 2000-årsskiftet*, red. Ida Blom, Sølvi Sogner, og Gro Hagemann (Oslo: Cappelen akademisk forl., 2005), 196.

⁸⁰ Trond Bergh et al., *Norge fra u-land til i-land: Vekst og utviklingslinjer 1830–1980*, Det norske samfunn: En Fakkell-bok, (Oslo/ Gjøvik: Gyldendal Norsk Forlag, 1983), 142; 45; Nordstrand, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesen 1863 – 1900*, 11.

⁸¹ Jan Eivind Myhre, "Den eksplosive byutviklingen 1830-1920," in *Norsk byhistorie: urbanisering gjennom 1300 år*, red. Knut Helle (Pax, 2006), 295-96.

⁸² Jan Eivind Myhre, *Norsk historie 1814–1905: Å bygge ein stat og skape ein nasjon*, 2. utg. (Oslo: Det Norske Samlaget, 2018), 128.; Liv Kluge, *Sosialhjelp før og nå* (Oslo: Fabritius & sønner, 1979), 45; Danielsen, «*En exempelløs fremgang*»: 1880-1920, 4, 23.

⁸³ Sandvik, *Nasjonens velstand : Norges økonomiske historie 1800-1940*, 99.

⁸⁴ Sandvik, *Nasjonens velstand : Norges økonomiske historie 1800-1940*, 96.

⁸⁵ Seip, *Sosialhjelpstaten blir til : norsk sosialpolitikk 1740-1920*, 11.

⁸⁶ Danielsen, *Det nye bysamfunn 1880-1914*, 22.

⁸⁷ Danielsen, *Det nye bysamfunn 1880-1914*, 23.

⁸⁸ Danielsen, *Det nye bysamfunn 1880-1914*, 24.

⁸⁹ Terje T. V. Bratberg og Jon Gunnar Arntzen, *Trondheim byleksikon* (Oslo: Kunnskapsforl., 1996), 18.

⁹⁰ **I toppetasjen på en arbeiderbolig i Trondhjem i 1875 kunne det bo 52 mennesker fordelt på åtte leiligheter.** Se Edvard Bull, *Arbeiderklassen blir til* (Oslo: Tiden, 1985), 217-72.

3.4 Fattigliv og sosialt arbeid i Trondheim

I siste halvdel av 1800-tallet fantes det flere sosiale tiltak for de fattige i Trondhjem, både på offentlig og privat initiativ. Den store arbeiderklassen som vokste i utkanten av byen var svært sårbare for nedgangstider og arbeidsledigheten som hørte til. Det var særlig to perioder med nød i byen i tidsrommet i siste halvdel av 1800-tallet. Disse var på midten av 1860-tallet og første halvdel av 1880-tallet og fulgte i stor grad byens økonomiske konjunktur.⁹¹

Rolf Grankvist omtalte i sitt verk om omsorgsarbeid i Trondhjem «byen med de milde stiftelser. Dette var mye på grunn av Thomas Angells stiftelser som i stor grad finansierte byens sykehus, barnehjem og tukthus i tillegg til hjem for eldre mennesker.⁹² Likevel var byens fattigpolitikk streng for å hindre «utglidninger». Arbeidsføre fattige ble truet med et opphold på Karl Johans stiftelse, mens fattige som tigget eller drakk kunne uten dom bli vist til Vollan Tvangsanstalt.⁹³ Arbeidshusene var fryktet blant de fattige og få takket ja til tilbudet selv om det da betydde at de mistet den andre fattigsomstøtten fra det offentlige.⁹⁴

Fra 1860 og 70-årene steg fattigutgiftene og ga byens borgere inntrykket av at fattigdomsproblemet økte, selv om de understøttede faktisk var færre i 1870-årene enn i 1850.⁹⁵ Stuene på fattighuset var likevel overfullt av fattige på 1890-tallet og byens kommunale sykehus bar preg av å være en fattiganstalt. Trondhjem hadde også en spiseinnretning for de fattige i byen. Kjøkkenet holdt først til i Hospitalets østfløy, før den fra 1873 ble flyttet til Kongens gate, der den ble kalt «dampkjøkkenet». Tiltaket baserte seg på en billettordning slik at fattigforstanderen, men også borgerskapets fruer, kunne dele ut spisebilletter til fattige.⁹⁶ Hensikten var å unngå å gi penger som kunne misbrukes på alkohol eller annet sløseri. Dette gjenspeiler også godt borgerskapets mistro til de fattiges moral.

I 1866 ble det gitt hjelp til om lag 2500 enkeltpersoner fra stiftelser og fattigvesenet i Trondhjem.⁹⁷ Mykland har hevdet at den privat veldedighet fortsatt på 1860- og 1870-tallet spilte en betydelig rolle i byen, selv om den trolig opptok større plass i giverens tanker enn hos de fattige.⁹⁸ Uviljen mot fattigskatten var høy og det filantropiske arbeidet spiret opp som en følge av dette. En av de tydeligste aktørene innenfor denne arbeidet var Trondhjem indremisjonsforening.⁹⁹

Etter noen år med god økonomisk vekst i 1870-årene ble Trondhjems kjøpmenn rammet av en økonomisk nedgang i 1875. I slutten av 1870-tallet nådde ringvirkningene av dette arbeiderene og arbeidsledigheten steg drastisk.¹⁰⁰ Det ble derfor igjen et stort behov for filantropisk virksomhet. Biskop Grimelund fikk i stand en kirkelig fattigpleie i 1880, og byens høytstående fruer delte ut matbilletter til dampkjøkkenet.¹⁰¹ I 1880 årene fortsatte

⁹¹ Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 436; Danielsen, *Det nye bysamfunn 1880-1914*, 200.

⁹² Grankvist, *Omsorg i 1000 år*, 21.

⁹³ Danielsen, *Det nye bysamfunn 1880-1914*, 262.

⁹⁴ Grankvist, *Omsorg i 1000 år*, 23.

⁹⁵ Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 501-02.

⁹⁶ Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 506.

⁹⁷ Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 501; Grankvist, *Omsorg i 1000 år*, 23.

⁹⁸ Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 502.

⁹⁹ Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 503.

¹⁰⁰ Danielsen, *Det nye bysamfunn 1880-1914*, 200.

¹⁰¹ Danielsen, *Det nye bysamfunn 1880-1914*, 29.

nøden. Dagposten kunne i 1887 rapportere om dødsfall på grunn av sult.¹⁰² Det filantropiske barmhjertighetsarbeidet engasjerte fortsatt byens høyere klasser utover 1880- og 90-tallet, og nye tiltak ble støttet av Brennevinssamlaget.¹⁰³

3.5 Kapitteloppsummering

På 1800-tallet ble fattige delt i «verdige» og «uverdige» fattige. Det var ut fra disse grupperingene at fattigvesenet og private foretak skulle vite hvem som fortjente hjelpen. At det fantes et skille var velkjent, nøye debattert og kom til uttrykk i forskjellige fattiglover. Likevel må det ha vært vanskelig å sette et veldig tydelig skille i virkeligheten. Tross fattiglovenes strenge formuleringer, var det flere som fikk understøttelse selv om de var i kategorien «uverdige».

I Trondhjem spilte veldedig arbeid fra byens bedrestilte en sentral rolle i fattigarbeidet. Byen hadde flere «milde» stiftelser og tiltak som skulle hjelpe de fattige. En av dem som spilte en betydelig rolle i Trondhjems filantropiske arbeid var Trondhjem indremisjonsforening som ble opprettet i 1865. Foreningen hadde en medlemsmasse som bestod av byens øvre middelklasse, og mange av Trondhjems fremste kjøpmenn satt i bestyrelsen. Disse var preget av en haugiansk tankegang og indremisjonens filantropiske profil.

¹⁰² Danielsen, *Det nye bysamfunn 1880-1914*, 201.

¹⁰³ Danielsen, *Det nye bysamfunn 1880-1914*, 208.

4. Arbeidet for de fattige – Fattigomsorg og arbeidshjelp

Bilde 1: Pelegrín y Roque (1838) Den barmhjertige samaritan

«Men en samaritan som var på reise, kom også dit hvor han lå, og da han fikk se ham, fikk han inderlig medfølelse med ham.»¹⁰⁴

Fattigomsorgen og arbeidshjelpen til Trondhjem indremisjon startet opp i foreningens opprettelsesår i 1865.¹⁰⁵ Foreningens hensikt var nettopp å hjelpe de fattige i byen. Den kristne plikten om å «lindre medmenneskers nød både i timelig og åndelig henseende» og «lette fattigdommens og sykdommens tyngelser», tok foreningen med den største alvor.¹⁰⁶ Målet var todelt. Som kristen skulle man hjelpe sin neste, på samme måte som den barmhjertige samaritan.¹⁰⁷ På den andre siden lå det også et frelsesaspekt ovenfor

¹⁰⁴ Luk. 10,33

¹⁰⁵ 1890: *Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1890*, (Trondhjem: J. Kr. Myklebust, 1891), 3.

¹⁰⁶ 1872: *Aarsberetning fra Foreningen fra indre Mission*, (Trondheim, 1873), 1.

¹⁰⁷ 1880: *Aarsberetning fra Thronhjems Indremissionsforening for Aaret 1880*, (Trondheim: Foreningen for indre Mission i Thronhjem, 1881), 1.

de fattige som mottok hjelpen. Det var ikke uvanlig i samtiden å tenke at samfunnets lavere klasser ikke bare var fattige på penger, men også moral.¹⁰⁸

I dette kapitlet skal jeg se nærmere på den generelle fattigpleien og arbeidshjelpen til Trondhjem indremisjon, to sentrale saker som har fått mye plass i årsberetningene frem til 1881. Gjennom bestyrelsens ord skal jeg undersøke hva som ble vektlagt i årsberetningene. Særlig interessant vil det være å legge merke til bestyrelsens forsvar av indremisjonens arbeid, og på hvilken måte de stiller seg med tanke på den rådende fattigdomsdebatten på 1800-tallet. I tillegg skal jeg se på utviklingen av arbeidet fra 1865, til dens nedleggelse i 1881. Hvilke tiltak ble foretatt av hvem, og hvem var det som mottok hjelpen?

4.1 Fattigomsorgen

4.1.1 Samaritanhånden

I Trondhjem var det den mer bemidlede klassen som dominerte i medlemsmassen til Trondhjems indremisjonsforening de første tiårene av organisasjonens virke. I bestyrelsen satt menn som etter hvert ble noen av byens rikeste mennesker. Men fattighjelpen handlet ikke nødvendigvis bare om å gi penger. Oppdraget var å legge til rette for selvhjelp, selvrespekt og forkynnelse i tråd med 1800-tallets idealer.¹⁰⁹ Biskop Grimelund understrekte dette i sin åpningstale: «Den (christelige Fattigpleie) stiller ikke en pengekasse, men et levende menneske ovenfor den Fattige og Nødlidene, (...) og denne Christen kommer med Evangeliet for de Fattige.» og «Det er ikke Almisen i og for sig, som er Hovedsagen i denne Fattigpleie, men det er Samaritanhaanden, som opløfter den Nedslagne (...)».¹¹⁰

Opgaven med å hjelpe de fattige, ble beskrevet i årsberetningen for 1866 slik: «(foreningen har forsøkt å) stå fattige bi med råd og dåd, oppmuntre dem til arbeidsomhet og flid, henvist dem til gudsfrykt og nøysomhet og etter evne støtte dem som trengte øyeblikkelig hjelp, med penger eller klær.»¹¹¹ Dette sitatet gir et godt innblikk i bestyrelsens tankegang rundt foreningens hjelpearbeid. I første omgang har de søkt å hjelpe de fattige til selvhjelp, deretter har de støttet med penger eller materialer, på det grunnlaget at noen trengte «øyeblikkelig hjelp». Direkte understøttelse, slik som pengegaver, ble på 1800-tallet sett på som både økonomisk og moralsk uforsvarlig. Faren var at man i et forsøk på å hjelpe de fattige tok fra dem sin menneskelige verdighet og bidro til problemet i stedet for å løse det.¹¹² Så hvordan forholdt Trondhjem indremisjonen seg til fattighjelp og gaveutdeling, og hvem var det som bidro i arbeidet?

¹⁰⁸ 1866: *Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866*, 2; Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 58.

¹⁰⁹ Lundby, *Mellom vekkelse og velferd : bymisjon i opp- og nedgangstider*, 40; Nordstrand, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesen 1863 – 1900*, 63.

¹¹⁰ 1865: *Om indre Mission*, 19.,

Almisen: pengegave/ kollekt

¹¹¹ 1866: *Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866*, 4.

¹¹² Jens Arup Seip, *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet 1814.– 1860*, vol. 1 (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1974), 115; Grankvist, *Omsorg i 1000 år*, 23.

4.1.2 Gaver og utdeling

I Norge var det i industribyene den private hjelpevirksomheten fikk størst omfang.¹¹³ Trondhjem var intet unntak. I 1866 anslo bestyrelsen for indremisjonsforeningen at rundt 400-500 familier og personer mottok gaver til en verdi av over 200 spesidaler.¹¹⁴ Dette tilsvarte til hver familie omtrent et månedsforbruk av poteter i verdi.¹¹⁵ På tross av at det ble samlet inn en rekke gaver, berettet foreningen at de helst skulle ønske de kunne gjort mer. «Denne direkte understøttelse (av dem som trængte øjeblikkelig Hjælp) har dog forholdsvis været meget ubetydelig».

Det var bare rundt høytidene påske og jul det hadde vært større utdelinger, og i senere år var det først og fremst bare juleutdelingen som ble holdt.¹¹⁶ I årsberetningen fra 1879 gis denne forklaring på dette fenomenet: «Grunnen hertil er, at det i regelen kun er til Jul, at der til Indre Missionen indkommer Gaver til Fattige, og bestyrelsen vil kun nødigen anvende i Fattigpleiens Tjeneste andre Midler end de, som specielt er bestemte for den.»¹¹⁷ Bestyrelsens bemerkelse om at de var forsiktige med å bruke penger som ikke var øremerkede til fattige skal jeg komme tilbake til senere.

Til tross for at det i årsberetningene til stadighet ble beklaget over manglende midler til å kunne hjelpe, ble en rekke gaver samlet inn. På slutten av 1870-tallet var det ikke uvanlig å få inn omkring 1000 kr i året. Dette tilsvarte omtrent 13 årslønner i kontanter for en tjenestepike i Trondhjem i 1875.¹¹⁸ Når givere ble nevnt i årsberetningene var dette kjente mennesker som hadde gitt store bidrag. I 1873 besøkte dronning Sofie av Norge og Sverige Trondhjem, og ga i den forbindelse 150 spesidaler til fattigpleien i indremisjonen.¹¹⁹ Også generalkonsul Carl Neufeldt, ga 30 tønner steinkull samme år som dronningens besøk.¹²⁰ Medlemmer av indremisjonsforeningen som var veldig aktive i arbeidet kunne også bli nevnt. I 1878 gikk Iver Iversen bort, og fikk et lite avsnitt med minneord og takk i saken om fattighjelpen. Etter hans død ble klær og bøker overgitt til foreningens utdeling blant trengende, med unntak av noen «erindringsgaver» til venner.¹²¹

¹¹³ Kluge, *Sosialhjelp før og nå*, 46.

¹¹⁴ 1866: *Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866*, 4.

¹¹⁵ Amund Helland, *Hvad vi spiser i Norge og hvad der spises i Paris: Forsøg paa en norsk ernæringsstatistik*, vol. 2, Tillæg til «Statsøkonomisk tidsskrift», (Kristiania: H. Aschehoug & Company, 1896), 46-47; "Priser på havre og poteter," sist hentet 09. mai, 2023, <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/ht-0801-322.html>.

¹¹⁶ 1866: *Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866*, 4.

¹¹⁷ 1879: *Throntheims Indremissions-forenings Aarsberetning for 1879*, (Trondheim: Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1880), 2.

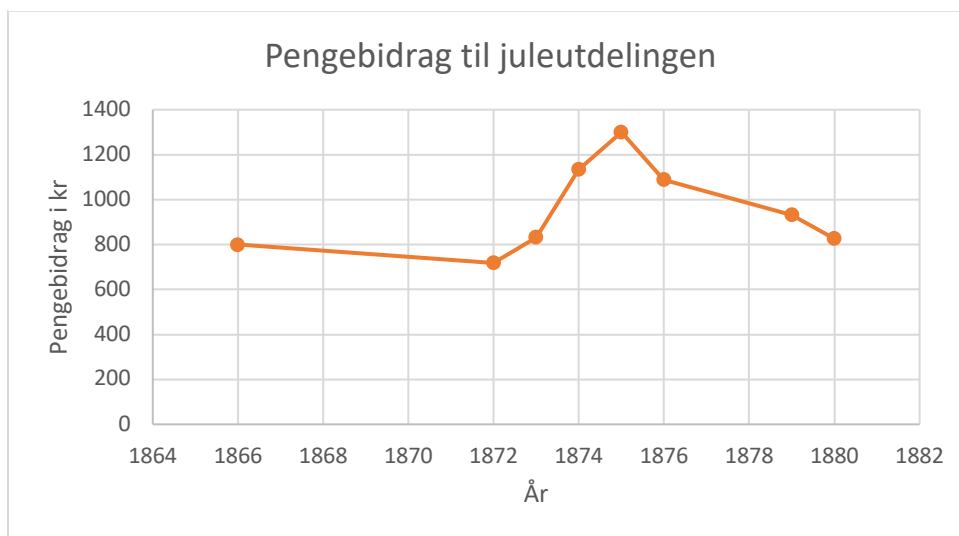
¹¹⁸ Det Statistiske Centralbureau, *Tabeller vedkommende arbejdslønninger i aarene 1875, 1880, 1885*, vol. 3, red. H. Aschehoug & Co., Norges Officielle Statistik, (Kristiania: W. C. Fabritius & Sønner., 1888), 1. **I tillegg til kontantlønn var det også vanlig med kost og losji.**

¹¹⁹ **150 spesidaler tilsvarer ca. 600 kr i samtidens verdi.**

¹²⁰ 1873: *Beretning om den indre Missions Virksomhed i Throndhjem 1873*, 3.

¹²¹ 1878: *Throndhjems Indremissions-Forenings Aarsberetning for 1878, afgiven ved dens Generalforsamling 23de Januar 1879.*, (Trondheim: Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1879), 6. For mer om Iversen: O. L. Gjønnes, *Misjonsliv i Trondheim og Trøndelag gjennom 100 år* (1936), 57-59.

Figur 2: Oversikt over pengebidrag til juleutdelingen i Trondhjems indremisjon.

Gjennom årene vises en stigende trend i pengegaver gitt til juleutdelingen mot midten av 1870-tallet, før den etter hvert faller en del. Av figur 2 er det lett å se oppgangstidene i Trondhjem fra 1870 til 1875. I takt med Trondhjems økonomiske tilstand hadde også pengebidragene til juleutdelingen økt. I 1875 gikk det nedover med økonomien i Trondhjem. Byen ble rammet av en rekke konkurser, og hele 40 forretningsforetak gikk konkurs i året etter.¹²² På grafen vises det også at det har skjedd noe betydelig med gaveinntektene til indremisjonen mellom 1875 og 1876. Det var ikke bare gaveinntektenes tall som vitnet om den økonomiske depresjonen. Årsberetningene beskrev også med ord hvordan kriseårene hadde rammet. I beretningen fra 1876 ble det forklart at årets innkomne bidrag var mindre enn forrige år på grunn av det økonomiske trykket som hadde ligget over Trondhjem det siste halvåret.¹²³ Interessant nok er det verdt å bemerke seg at gavene i 1876 likevel ikke var langt unna totalbeløpet som ble gitt i 1874 da det var oppgangstider. Dette kan forklares med at i krisetider var det gjerne ekstra viktig for indremisjonen å samle inn penger til fattige. Der de øvre klasser slet med å få endene til å møtes, ville det være en skjebnesvanger nød blant de lavere klassene.

På tross av færre pengebidrag i tider med økonomisk depresjon, kom det fortsatt inn mange gaver i form av matvarer, klær og brensel. Foreningen foretok også til tider innkjøp av for eksempel ulltepper, som de delte eller lånte ut til fattige i løpet av høsten.¹²⁴ Særlig brensel var viktig når vinteren var på sitt kaldeste i desember og januar. Steinkull og ved fikk mye omtale i de fleste av årsberetningene, enten ved at det ble bemerket at noen hadde gitt dette, eller at det ble kjøpt inn ekstra til å deles ut. I

¹²² Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 378.

¹²³ 1876: *Aarsberetning for Throndhjems Forening for Indre Mission 1876.*, (Trondheim: Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1877), 6-7.,

¹²⁴ 1878: *Throndhjems Indremissions-Forenings Aarsberetning for 1878, afgiven ved dens Generalforsamling 23de Januar 1879.*, 7.

Tabell 2: Oversikt over hvilke gaver som ble gitt og i hvilken mengde i 1880

Vare	Mål oppgitt	Dagens mål
Grynmel	11,33 våg	210 kg
Rugmel	5 våg	93 kg
Saltfisk	2 våg	37 kg
Risengryn	36 pund	18 kg
Smågryn	6 pund	3 kg
Poteter	10,5 tønner	1050-2090 L
Kålrabi	1 tønne	100-190 L
Steinkull	7 tønner	700-1330 L
Virkeved	2 favn	3,9 m ³
Forskjellige klær	155 stykk	

1878 nevnes det blant annet at en Hr. Konsul Ingvar Klingenberg ga 100 stykker brenntorv favnvis til de fattige.¹²⁵

Tabellen viser hvilke gaver som ble samlet inn og gitt til fattige i 1880. Det varierte fra årsberetning til årsberetning hvorvidt bestyrelsen tok med slike lister over gaver, men ofte vises det en interesse for å dokumentere hva som er blitt delt ut. Risengrynen i tabellen var antakelig til julegrøten.

Hvordan selve utdelingen av gavene foregikk, er det få av beretningene som nevner. Eneste er beretningen fra 1878 der det står skrevet mer utdypende om

hvordan det ble gjort akkurat dette året. Av klær som kom inn ble bestyrelsesmedlem Hr. Pettersen, sammen med de kvinnelige pleierne, diakonissene, satt til å fordele klærne i tre like store deler som fordeles mellom byens tre hovedinndelinger. Disse var Ila, Baklandet og selve byen. Også andre gaver, som mat og brensel, ble delt i tre mellom de forskjellige bydelene. På disse ble det dessuten skrevet anvisningssedler som ble delt ut av tilsynsmennene som skulle sørge for en rettferdig fordeling. Tilsynsmennene passet også på at «uordentlige Familiefædre» fikk matvarer, brensel og klær i stedet for penger.

4.1.3 Organisering og givere

Det var bestyrelsen i Trondhjems indremisjon som hadde hovedansvaret for at det ble lagt til rette for fattigomsorg. Flere av bestyrelsens medlemmer var sentrale skikkelser i Trondhjems bybilde. Spesielt en del prester brukte indremisjonsarbeidet som kirkens utstrakte hånd til fattige. I listene over hvem som har sittet i bestyrelsen finnes prestene Karl Roll, Peter Christian Tyrholm Holterman, Michael Tyrholm Holterman, Anton Christian Severein Johnson, Helmik Grimelund, Johannes Flood, Andreas P. F. S. Høyer og Andreas Henriksen Hval.¹²⁶ De geistlige i Norge hadde ofte oppgaver i forbindelse med fattigvesenet, men mange var også misfornøyde med dens utilstrekkelighet.¹²⁷ De engasjerte seg derfor i filantropisk arbeid utenfor fattigvesenet, og det kan være grunnen til den prestetunge tilstedeværelsen i bestyrelsen.

Andre som hadde interesse av indremisjonssaken, var velstående menn i Trondhjems næringsliv. Blant dem finner vi for eksempel Peter O. Aune som var innehaveren av et av byens største handelshus, Thorvald Hansen som drev Klem. Hansen & Co. Garveri, Johannes Christian Piene som eide en «snore- bånd og lissefabrikk», og Hans Johan Olsen som opprettet Trolla bruk.¹²⁸ Mykland skrev at Olsen hadde vokst opp i et sterkt

¹²⁵ 1878: *Trondhjems Indremisjons-Forenings Aarsberetning for 1878, afgiven ved dens Generalforsamling 23de Januar 1879.*, 6. En favn ved er beregnet til å være 2,22 m².

¹²⁶ Se vedlegg 1) for folketellingene

¹²⁷ Nordstrand, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesen 1863 – 1900*, 14; Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 184; Grankvist, *Omsorg i 1000 år*, 23; Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 58.

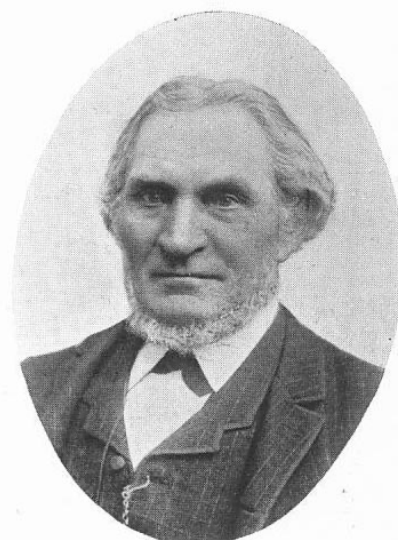
¹²⁸ Danielsen, *Det nye bysamfund 1880-1914*, 41; Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 282, 50; Christian Thaulow, "Personalhistorie for Trondhjems By og Omegn i et tidsrum af cirka 1 1/2 Aarhundrede (omfattende ca 1300 Personer) : avsluttet omkring 1876," (1876), 375, 67, 450.

haugiansk hjem.¹²⁹ Denne oppdragelsen kan ha fått utløp i Olsens suksess som bruksbestyrer. Den haugianske tankegangen var drevet av å forvalte ressurser og leve et nøysomt liv. Det er interessant å bemerke seg at noen av byens fremste mennesker valgte å tilbringe sin tid i indremisjonen, og drev med denne type omsorgsarbeid. Mange av dem så på indremisjonsarbeid som en naturlig del av sitt kristne kall, samtidig som foreningen også trolig var en mulighet til samles for å dele tanker om forretninger og byens utvikling.

Det var viktig for indremisjonen å hjelpe der nøden var størst, og det mente de best kunne gjøres dersom de hadde god kjennskap til problemene i de forskjellige bydelene. Ved foreningens opprettelse delte bestyrelsen derfor først inn byen i 11 ulike distrikter hvor hver av styrets medlemmer var tilsynsmann. Resten av foreningen skulle virke som medhjelpere. Disse distriktene viste seg å være for store, og byen ble i 1871 delt inn i 33 ulike distrikter i stedet, med hver sin tilsynsmann, før den i 1879 endte med 34 distrikt.¹³⁰ Tilsynsmennenes oppgave var holde styr på sine distrikter og ha kjennskap til hvem som fortjente hjelp.

Gjennom innsamlingsaksjoner og kollekter ble det samlet inn gaver som skulle overrekkes de fattige. I 1874 ble det forklart at det var utfordrende å holde oversikten over på at gavene gikk til de «mest værdige og Trengende» når de ble delt ut foran en større forsamling. For å løse dette problemet ble det satt i stand en komité, som sammen med tilsynsmennene, fordelte gavene.¹³¹ Av kildene kommer det frem at det var «naturligvis» kun etter kjennskap over en lengre periode det er mulig til å bedømme om en person virkelig trengte hjelpen.¹³²

At bestyrelsen av indremisjonsforeningen anså bekjentskapet med de fattige som gunstig, hadde trolig også andre årsaker. Både kolportøren og tilsynsmennene oppnådde fortrolighet med dem de hjalp etter hvert. Denne fortroligheten kunne åpne opp for dypere samtaler som kunne ledes inn på tro, frelse og moral. Dette anså lekmannsfolket som veldig viktig, om ikke den viktigste delen av indremisjonens fattigarbeid. Det lå dessuten mye skam i å få fattigunderstøttelse.¹³³ I årsberetningen for 1873 står det om et fattig gullbryllupspaar som har fått 4 speciedaler i gave.¹³⁴ På 1800-tallet var eldre mennesker nesten utelukkede fattige, spesielt hvis de ikke hadde barn som kunne forsørge dem. Antakelig var gullbryllupsdagsgaven en måte å høflig støtte dette ekteparet på og likevel vise respekt for dem som hederlige mennesker.

Bilde 2: Hans Johan Olsen.

¹²⁹ Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 250.

¹³⁰ *50aars beretning for Trondhjems indremission 1865 - 1904*, 52; 1878: *Thronhjems Indremissions-Forenings Aarsberetning for 1878, afgiven ved dens Generalforsamling 23de Januar 1879.*, 2.

¹³¹ 1874: *Beretning om Foreningen for Indremission i Throndhjem for 1874*, (Trondheim: Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1875); 1876: *Aarsberetning for Throndhjems Forening for Indre Mission 1876.*, 4.

¹³² 1865: *Om indre Mission*, 4; 1879: *Throntheims Indremissions-forenings Aarsberetning for 1879*, 2.

¹³³ Danielsen, *Det nye bysamfunn 1880-1914*, 269.

¹³⁴ 1873: *Beretning om den indre Missions Virksomhed i Throndhjem 1873*, 3. 4 speciedaler tilsvarte 16kr i samtiden.

4.1.4 Utfordringer – Kritikk og fortapelse

Fattigomsorgen kunne være utfordrende å drive. 1800-tallet strenge syn på fattige gjorde at indremisjonen flere ganger ble beskylt for å hjelpe dem som ikke trengte det av kritikere utenfra. I årsberetningen for 1880 ble det skrevet at foreningen har «dessværre paa dette Felt (fattigpleien) virket under Trykket af mange urigtige og skjæve Opfatninger og Beskyldninger».¹³⁵ Frykten for denne kritikken var trolig grunnen til at de fleste beretninger hadde med en kort kommentar om at arbeidet var organisert slik at det var de verdige fattige som fikk hjelp.

Allerede i 1866 ble det rettet krass kritikk mot indremisjonens fattighjelp. Trolig som en reaksjon på det nye arbeidet, ble det trykket opp og delt ut en beretning i byen med en kritisk holdning til indremisjonens fattigarbeid. Den anklaget foreningen for å støtte dem som «hænger med hodet» og bare skape hyklere med sitt arbeid. Hensikten til beretningen var å så tvil om foreningens fattigarbeid. Bestyrelsen har nevnt denne beretningen i årsberetningen for 1866, men oppga ikke hvem som stod bak. Antakelig var det noen av byens borgere som fryktet at foreningen skulle oppfordre til latskap og legge en byrde på det mange anså som et allerede svært belastet offentlig fattigvesen. Indremisjonens svar til disse bekymringene var at anklagen var uten begrunnelse, og at foreningen gjorde det de kunne for å sørge for at hjelpen kom til de som var «virkelig verdige fattige».¹³⁶

Av de årsberetningene jeg besitter, finnes det derimot ingen eksplisitt forklaring på hva indremisjonen definerer som «verdig» eller «uverdig» fattig. Dette kan det være flere grunner til. For det første var diskusjonen om verdig eller uverdig fattig en stor debatt på 1800-tallet, og flittig diskutert i de velstående klassene. Som nevnt tidligere, var dette årsaken til de hyppige fattiglovsendingene og de mange fattigkommisjonene. Det kan derfor hende at bestyrelsen ikke så det som nødvendig å presisere en så opplagt tanke. For det andre kan være mulig at bestyrelsen bevisst unngikk å definere hva de anså som verdig og uverdig fattig. Det kan ha vært uenigheter innad i foreningen om hvor denne grensen gikk, og teologisk var dette et vanskelig tema. For det tredje, ville det være lettere å forsvare seg dersom ingen slik tydelig grense var satt. Foreningen påpekte at det kunne hende at de hadde gjort feil, nettopp fordi det var umulig som menneske å være ufeilbarlig, men de kunne forsikre om at den støtten som ble gitt utenfor juleutdelingen garantert bare gikk til «virkelige og verdige trengende».¹³⁷

Det var ikke bare indremisjonens kritikere som brydde seg om hvem foreningen hjalp. Misjonens givere hadde også gitt påbud til foreningen om å bare gi til de verdige fattige.¹³⁸ Dette var sannsynligvis grunnen til, som tidligere ble vist, at bestyrelsen var ytterst forsiktig med å bruke pengegaver foreningen fikk inn, som ikke var ment til fattighjelp.¹³⁹ I flere av årsberetningene skrev dessuten bestyrelsen at fattigarbeidet manglet midler. Dette kan selvfølgelig skyldes at giverne hadde det trangt økonomisk, eller at bestyrelsen søkte å være ydmyke ved å si at de skulle ønske de kunne ha gjort mer. Men det er også en mulighet at folk holdt tilbake av bekymring for hva en generøs gave kunne bety.

¹³⁵ 1880: *Aarsberetning fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1880*, 9.

¹³⁶ 1866: *Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866*, 4.

¹³⁷ 1866: *Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866*, 5.

¹³⁸ 1866: *Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866*, 4.

¹³⁹ 1879: *Throntheims Indremissions-forenings Aarsberetning for 1879*, 2.

Innledningsvis nevnte jeg hvordan fattige ofte ble forbunnet med dårlig moral. Det var flere på 1800-tallet som mente at det var årsaken til menneskers fattigdom, eller i et minste det som gjorde at de forble fattige. Latskap, drikkeproblemer og seksuell umoral ble ansett som de største syndene. Fattige ble derfor anklaget for å selv være skyld i sine problemer. «Den som ikke vil arbeide skal heller ikke få spise» lød Paulus strenge ord fra Bibelen, og dette ble brukt som et argument mot arbeidsledige fattige.¹⁴⁰ En givers bekymring kunne ha vært å gi penger som gikk til drukkenskap eller latskap. I så fall kunne det hende at man selv var skyld i å lede en svak sjel til fortapelsen, og det ville vært det verste utfallet for en indremisjonsvenn. På akkurat dette området tok derfor bestyrelsen noen forholdsregler gjennom sine tilsynsmenn, slik jeg viste til i underkapittelet om gaveutdelingene.

Disse utfordringene, samt samfunnets generelle holdning, indremisjonen inkludert, til fattigdomsproblemet, kan være en av grunnene til at foreningen opprettet det de kalte arbeidshjelpen. Dette var en måte å hjelpe spesielt arbeidsledige fattige på uten å pådra seg mye kritikk. Samtidig beholdt også indremisjonen sine verdier om å hjelpe sin neste uten å føre dem ut i mer latskap og umoral.

4.2 Arbeidshjelpen

4.2.1 «Den væsentligste Hjælp»

Den frivillige arbeidshjelpen var kanskje et nytt tilbud for de fattige i Trondhjem, men arbeidshjelp for fattige var langt fra en ny ide. I Trondhjem ble Carl Johans Arbeidsstiftelse åpnet i 1868, og Vollan Tvangsanstalt var en kjent trussel for byens fattige.¹⁴¹ Menn og kvinner som jobbet ved fattigarbeidsanstalten skulle motta en passende lønn for arbeidet sitt, og denne skulle erstatte den veldedigheten som ble gitt av fattigkommisjonen, men i bytte mot sin egen frihet.¹⁴² Flere av bestyrelsens medlemmer arbeidet dessuten i fengsel eller straffeanstalt.¹⁴³ I disse anstalten var det normalt å sette fattiglemmene i arbeid for å forbedre deres moral mens de sonet straffen sin. Arbeid var 1800-tallets kur mot fattigdomskriminalitet, slik som stjeling, tigging, drukkenskap og sedelighetsforbrytelser.¹⁴⁴

I beretningen fra 1866 ble arbeidet omtalt som den «vesentligste hjelp for fattige».¹⁴⁵ Dette viser at for indremisjonen ble arbeidspleien ansett som en særdeles viktig del av den filantropiske profilen deres. Den skulle være et tilbud for byens befolkning som av ulike grunner manglet arbeid, men likevel var arbeidsføre. Disse personene hadde ofte store vanskeligheter med å forsørge seg selv fordi de ble regnet som uverdige fattige og ikke var dekket av fattigdomsloven. Dette underkapittelet vil ta for seg hensikten med Trondhjem indremisjonsforenings arbeidshjelp, hvem tilbudet var for, hvem som hadde ansvaret, og hvordan arbeidet ble gjennomført.

¹⁴⁰ Ole Rømer Sandberg, *Om fattigdommen* (Christiania: Cappelen, 1869), 10.; 2. tess. 3:10

¹⁴¹ Grankvist, *Omsorg i 1000 år*, 23; Grankvist, *Omsorg i 1000 år*, 49; Rolf Grankvist, *Nidaros kirkes spital 700 år: Trondhjems hospital 1277–1977* (Trondheim: F. Brun Bokhandels Forlag A/S, 1982), 280.

¹⁴² Georges Midré, *Bot, bedring eller brød?* (Oslo: Pensumtjeneste, 2001), 82.

¹⁴³ **Disse var Roll (prest ved Trondhjems straffanstalt), Høyer (fengselsprest), Hval (prest ved Trondhjems straffanstalt) og Herr Undseth (forstander for tvangsanstalten)**

¹⁴⁴ Midré, *Bot, bedring eller brød?*, 104.

¹⁴⁵ 1866: *Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866*, 5.

4.2.2 Hensikten bak arbeidshjelpen

Foreningen hadde flere hensikter med å opprette arbeidshjelpen. Først og fremst var det et ønske om å hjelpe fattige utover de midlene foreningen hadde tilgang til. Som tidligere nevnt, skrev foreningen i flere av årsberetningene at den skulle ønske de kunne hjelpe i en større skala enn det de har råd til.¹⁴⁶ For det andre, delte indremisjonen 1800-tallets tankegangen om at den beste måten å hjelpe fattige på, var å gi dem muligheten til å hjelpe seg selv. Årsberetningen fra 1866 beskrev det ved å «opmuntre dem til Selvvirksomhet», og årsberetningen fra 1880: «at af al hjælp til Trængende, ingen kan foretrækkes for den, som ydes i Form af Arbeidsfortjeneste».¹⁴⁷ For det tredje, var dette en måte å hjelpe de fattige og likevel unngå misnøye blant givere og andre som mente at fattighjelp var årsaken til latskap og roten til fattigdomsproblemet.¹⁴⁸

På 1800-tallet var det, som nevnt, en bekymring blant flere i Norges øvre middelklasse og overklasse at løssluppen fattighjelp kunne føre til dovenskap og arbeidsskyhet blant dem som mottok den.¹⁴⁹ Tidligere har jeg vist hvordan fattiglovene ekskluderte arbeidsføre mennesker fra muligheten til fattighjelp på statlig grunnlag som uverdige fattige.¹⁵⁰ I tillegg til at dette gjorde det vanskelig å få hjelp dersom man mistet jobben sin eller av andre grunner ikke fikk arbeid, fulgte det også et voldsomt stigma med det å motta fattigdomshjelp. Arbeidshjelpen skulle i motsetning til fattigvesenet virke til dyktighet, flid og selvrespekt.

4.2.3 For og av hvem?

Hvem var så disse som hadde arbeidskraft, men ikke arbeidsplass? Skal man gå ut fra dem som søkte hjelp hos indremisjonen gjaldt det i størst grad kvinner. Av indremisjonens kilder fremkommer det i 1866 var «de fleste kvinner» som oppsøkte hjelpen, og av årsberetningen fra 1881 hadde bestyrelsen spisset arbeidet inn mot disse og beskrev sakens hensikt som: «saavidt mulig at kunne skaffe arbeidsdygtige Kvinder Beskjæftigelse».¹⁵¹ Hovedtilbudet for arbeidshjelpen kan derfor sies å være rettet mot kvinner. Hvor mange benyttet seg av arbeidshjelpen hos indremisjonen, og hvorfor tok de arbeid der?

Til tross for at det er lett å tenke på 1800-tallet som en tid med et veldig kjønnsdelt rollemønster, der mannen i huset forsørger med lønnsarbeid, mens kvinnen ble forsørget og hadde ansvar for husholdet, var det veldig vanlig at også mange kvinner tok seg lønnet arbeid.¹⁵² Dette bekrefter Eilert Sundts undersøkelser av Christianias arbeiderstrøk

¹⁴⁶ 50aars beretning for Trondhjems indremission 1865 - 1904, 56.

¹⁴⁷ 1866: Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866, 5; 1880: Aarsberetning fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1880, 10.

¹⁴⁸ 1866: Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866, 4.

¹⁴⁹ Inger Lyngdrup Nørgård, "Beskyt de værdige fattige! Opfattelser og behandling af fattige i velgørenhed, filantropi og fattigvæsen i København 1770-1874" (Doktorgrad Syddansk Universitet, 2015), 7; Nordstrand, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesen 1863 – 1900*, 63.

¹⁵⁰ Nordstrand, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesen 1863 – 1900*, 80-81; Kluge, *Sosialhjelp før og nå*, 45.

¹⁵¹ 1866: Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866, 5; 1881: Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1881, (Trondheim: Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1882), 15.

¹⁵² Ida Blom, "Å bygge en nasjon. Kultur og medborgerskap i konstruksjonen av den norske nasjon på 1800- og det tidlige 1900-tallet," in *På kant med historien. Studier i køn, videnskap og lidenskap tilegnet Bente Rosenbeck på hendes 60-årsdag*, red. Karin Lützen og Anette K. Nielsen (København: Museum Tusulanums Forlag, 2008), 34.

i samtiden.¹⁵³ I Trondhjem ble det vanligere at kvinner tok seg arbeid med vasking, stryking og søm for private i tillegg til at det kunne ta seg arbeid i industrien. Danielsen antar at det fantes 721 kvinner i småindustrien.¹⁵⁴

Inntekten i en arbeiderfamilie kunne variere stort avhengig av om de hadde mindre barn som de måtte forsørge, eller eldre barn som kunne bidra til inntekten. Ofte var det nødvendig at også kvinner tok seg arbeid utenfor hjemmet. En vanlig arbeiderfamilies økonomi var derfor svært utsatt for kriser. Økonomiske depresjoner, uår, konjunkturløshet eller sesongledighet kunne velte hele familieøkonomien og sende en familie under fattigdomsgrensa.¹⁵⁵

I det nyindustrielle samfunnet var det vanlig at barna flyttet hjemmefra da de ble voksne, og kunne derfor ikke ta vare på de eldre. I tillegg til dette, var 1800-tallets byer preget av et økende antall enslige kvinner.¹⁵⁶ Av årsberetningene kommer det frem at det settes et skille mellom eldre og yngre kvinner i arbeidet. De eldre strikket, mens de

yngre og mellomaldrene i større grad driver med syarbeid.¹⁵⁷ Av årsberetningen for 1878, virker det som at eldre kvinner hadde vanskeligere for å få seg arbeid enn de yngre. Dette resulterte i at de ofte benyttet seg av arbeidshjelpen året rundt. De yngre kvinnenes arbeidsopphold var derimot mer sporadisk og varierte med byens sesongledighet og økonomiske forhold.¹⁵⁸

Bilde 3: Fru Undseth

Selv om bestyrelsen i Trondhjem indremisjon bestod av tolv menn, er det interessant at arbeidshjelpen drevet av en kvinnelig bestyrelse og en kvinnelig bestyrerinne. I årsberetningen om 1874 bestod bestyrelsen av fruene Undseth og Hagen, frøken Elisabeth Jenssen, som var valgt inn sammen med fru Høyer og frøken Kaurin som suppleanter.¹⁵⁹ Fruene Hagen, Undseth og Høiers menn satt alle i foreningens bestyrelse og hadde fremtredende roller i indremisjonen i Trondhjem.

Det var bestyrerinnen som på det daglige plan hadde ledelsen over arbeidshjelpen. Hun hadde som oppgave å veilede arbeidstakerne, holde orden på materialene og selge de ferdige produktene. Arbeidshjelpen hadde gjennom sin periode to bestyrerinner. Fra 1866 var det madame Sundland som hadde denne rollen frem til hun i 1874 ga den

¹⁵³ Hagemann, "De stummes leir? 1800-1900," 184; Inger Elisabeth Haavet, "Et respektabelt liv – Arbeiderfamiliene og arbeiderbevegelsen under industrialiseringsprosessen," in *KvinneMinneBok: til Ida Blom: på 60-årsdagen 20. februar 1991*, red. Bente Gullveig Alver, Lisbeth Mikaelsson, og Ida Blom (Bergen: Senter for humanistisk kvinneforskning, Universitetet i Bergen, 1991), 108; Kluge, *Sosialhjelp før og nå*, 45.

¹⁵⁴ Danielsen, *Det nye bysamfunn 1880-1914*, 30.

¹⁵⁵ Haavet, "Et respektabelt liv – Arbeiderfamiliene og arbeiderbevegelsen under industrialiseringsprosessen," 110; Nordstrand, *Liv og nød: Fattiglov og fattigvesen 1863 – 1900*, 37.

¹⁵⁶ Hagemann, "De stummes leir? 1800-1900," 176.

¹⁵⁷ 1876: *Aarsberetning for Thronhjems Forening for Indre Mission 1876.*, 8; 1878: *Thronhjems Indremissions-Forenings Aarsberetning for 1878, afgiven ved dens Generalforsamling 23de Januar 1879.*, 5.

¹⁵⁸ 1878: *Thronhjems Indremissions-Forenings Aarsberetning for 1878, afgiven ved dens Generalforsamling 23de Januar 1879.*, 5.

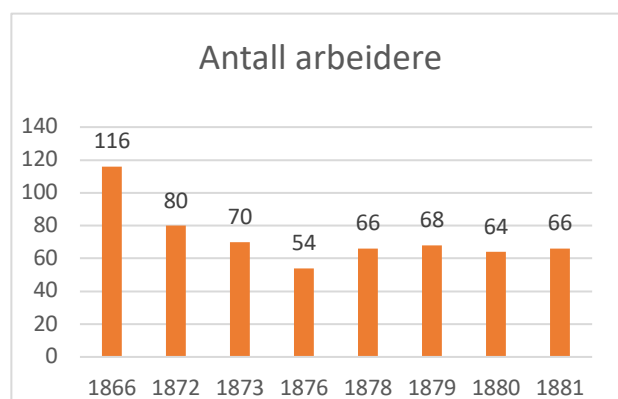
¹⁵⁹ 1874: *Beretning om Foreningen for Indremission i Thronhjem for 1874. Fru Undseth var farmor til forfatteren Sigrid Undseth.*

videre til frøken Henriksen. Hun var bestyrer frem til arbeidshjelpens nedleggelse.¹⁶⁰ Arbeidslokalene til arbeidshjelpen holdt på dette tidspunktet til i Henriksens hjem på hjørne av Jomfrugata og Taraldsgårdsveiten.¹⁶¹

4.2.4 «Vor lille arbeidsanstalt»

Det var for det meste arbeid med tekstiler og klær som foregikk i «vor lille arbeidsanstalt».¹⁶² Kvinnene spant ull, strikket og sydde.¹⁶³ Råmaterialene ble kjøpt inn av foreningen slik at de kunne foredles til produkter og selges eller loddet ut på basar. Det var viktig for foreningen å understreke at arbeidshjelpen ikke skulle gå på bekostning av andre arbeidsgivere. De fattige skulle derfor få en så lav «godtgjørelse» at det ikke «gjorde den naturlige efterspørsel etter privat Erhverv overflødig», men likevel nok til at den hjalp mot den verste nøden.¹⁶⁴ Trondhjems indremisjon hadde også ansvaret med å selge produktene. Produktene ble solgt, og mange loddet ut på basar.¹⁶⁵ Noen av klærne som ble laget ble også gitt eller lånt bort til andre fattige. Foreningen hadde også en ordning slik at fattige hadde muligheten til å låne klær når de skulle konfirmere seg.¹⁶⁶

Av det tilgjengelige kildematerialet viser årsberetningene at det var arbeidshjelpens første år som fikk størst oppslutning. Mellom 1866 og 1872 er det ukjent hva antallet var på arbeidere og det kan derfor hende at denne grafen gir et uriktig bilde på hvor mye tilbudet ble benyttet. I 1873 sank tallet en del fra året før. Årsaken til dette kan ligge i årsberetningen for 1874, som forklarer at lettere tilgang til arbeidsfortjeneste og andre offentlige stiftelser er grunnen bak færre søknader.¹⁶⁷ Da det ble stilt spørsmål i 1873 om hvorfor de fortsatt holdt på med virksomheten, svarte de: «*men så lenge den klarer å bære seg, så kan de ikke oppgi arbeidet som gir fattige mulighet til å arbeide i stedet for å få pengegaver.*» Etter 1876 skrives det om at både inntekten og søkingen var stigende. «Indtægterne ved denne Gren af Foreningens Virksomhed ere betydelig tiltagne og Søgingen efter Arbeide i glædeligt stigende, hvori man tør se en ikke liden gavnlig Frugt af Foreningens Virksomhet.»¹⁶⁸ Dette stemmer godt med den økonomiske situasjonen i Trondhjem i

Figur 3: Antall mennesker som benyttet seg av arbeidshjelpen

¹⁶⁰ 50aars beretning for Trondhjems indremission 1865 - 1904, 57.

¹⁶¹ 1876: Aarsberetning for Thronhjems Forening for Indre Mission 1876. , 7.

¹⁶² 1876: Aarsberetning for Thronhjems Forening for Indre Mission 1876. , 7; 1872: Aarsberetning fra Foreningen fra indre Mission, 4.

¹⁶³ 1878: Thronhjems Indremissions-Forenings Aarsberetningfor 1878, afgiven ved dens Generalforsamling 23de Januar 1879. , 4.

¹⁶⁴ 1866: Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866, 5.

¹⁶⁵ **Basar: en loddtrekning med gevinster.**

¹⁶⁶ 1876: Aarsberetning for Thronhjems Forening for Indre Mission 1876. , 8.

¹⁶⁷ 1874: Beretning om Foreningen for Indremission i Throndhjem for 1874.

¹⁶⁸ 1876: Aarsberetning for Thronhjems Forening for Indre Mission 1876. , 8.

1876, på tross av konkursene året før.¹⁶⁹ Det det derimot kan tyde på, at enda færre benyttet seg arbeidshjelpen mellom 1873 og 1876.

Det finnes også eksempler på andre byer som drev arbeidshjelp på lignende vis som Indremisjonen i Trondhjem. I Stavanger fantes det flere tiltak. St. Johns Menighet drev arbeidspleien spesielt for eldre fattige kvinner, mens St. Petri Menighet med Lars Oftedal i spissen drev «Fattigpleiens industri» hvor fattige kvinner kunne lage klær enten til seg selv eller til salg.¹⁷⁰ Organisatorisk og formålmessig lignet disse virksomhetene veldig på Trondhjem indremisjonsforenings. I St. Johns Menighet var dette arbeidet dessuten ledet av en kvinnelig bestyrerinne, frøken Kitty. Til forskjell fra Trondhjem bestod derimot tilsynskomiteen i Stavanger av tre menn, mens i Trondhjem var det kvinnene som hadde dette ansvaret også.¹⁷¹

4.3 Nedleggelsen

Da arbeidsledigheten og nøden i Trondhjem var på sitt verste i begynnelsen av 1880-tallet, besluttet bestyrelsen for Trondhjem indremisjonsforening å legge ned foreningens fattigpleie.¹⁷² To år etter ble også arbeidshjelpen lagt ned. Hva kan ha vært grunnene for nedleggelsene, og hva erstattet dem?

Nøden og trengselen i Trondhjem økte på slutten av 1870-tallet etter alle konkursene i 1875, og arbeidsledigheten satt inn.¹⁷³ Biskop Grimelund som da tok da initiativ å starte en kirkelig fattigpleie. Hensikten var å hjelpe fattigkassen. Som Grimelund selv beskrev det: «standse det overhaandtagende, i saa mange henseender fordærlige betleri ved personlig deltagelse i omsorgen for fattige og husarme.»¹⁷⁴ Indremisjonenforeningen i Trondhjem ble innkalt til å komme med sine synspunkter i saken, og var også deltakende i møtene som omhandlet den kirkelige fattigpleiens opprettelse.¹⁷⁵ Det er tydelig at biskopen hadde interesse for å drive fattigpleie og han hadde selv tidligere talt på indremisjonsforeningens opprettelsesmøte i 1865, i en tid der nøden blant arbeidere og fattige også hadde vært stor.

Årsakene til at indremisjonsforeningen la ned sitt fattigarbeid i den form det hadde i 1880, kan ha vært mange. Bestyrelsen drøftet spesielt årsakene rundt sakens økonomiske situasjon. Selvanalysen av årsakene til foreningens manglende innkomne midler var tredelt. For det første var ikke indremisjonens arbeid noe «nytt» lenger, og det ville naturlig nok derfor vekke mindre begeistring enn før.¹⁷⁶ Da gir det også mening at de antar at den nyopprettete kirkelige fattigpleien ville få større omslutning enn dem selv. Den andre grunnen for at saken hadde samlet inn lite penger blant givere, var at Trondhjem i lengere tid vært under et økonomisk press som gjorde det vanskeligere å gi. Men det var den tredje grunnen bestyrelsen viet mest oppmerksomhet i form av linjer i årsberetningen. Der hevdes det at det større flertallet ikke hadde forstått foreningens

¹⁶⁹ **Byens innbyggere merket ikke så mye til konkursene på økonomien før mot slutten av 1870-tallet. Se kap 3.4.**

¹⁷⁰ Furre, *Soga om Lars Oftedal*, 1, 547; *St. Johns. Menighet: Stavanger 1885-1920*, (Stavanger: Dreyers Grafiske Anstalt, 1919), 28.

¹⁷¹ *St. Johns. Menighet: Stavanger 1885-1920*, 28.

¹⁷² *1881: Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1881*, 14.

¹⁷³ Danielsen, *Det nye bysamfunn 1880-1914*, 200.

¹⁷⁴ Danielsen, «*En exempelløs fremgang*»: *1880-1920*, 4, 22.

¹⁷⁵ *1880: Aarsberetning fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1880*, 9.

¹⁷⁶ *1880: Aarsberetning fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1880*, 5.

mål og hensikt med fattigpleien.¹⁷⁷ Foreningen hadde siden sakens begynnelse blitt anklaget for å hjelpe uverdige fattige, og dette var trolig årsaken til at både medlemmer og andre kviet seg for å gi penger til formålet.

Bestyrelsen endte sitt resonnement over saken med å forsvare foreningens intensjoner og arbeid:

Den (Trondhjem indremisjons forening) vil arbeide Samfundet tilgode; den vil ikke blot lindre Nøden og bringe den enkelte fortvilede tilbage til erkjendelse af sine Plikter baade mot Gud og Mennesker; men den vil derhos stille sig som en arbejdende haand, hjælpende ind i det Arbeide, som paahviler det kristne Samfund, den vil under Kristi Banner arbeide i Overenstemmelse med sine Love, for med forenede krefter at gjøre, hvad der tilkommer den Enkelte, baade som Kristen og Borger i Samfundet.¹⁷⁸

Årsberetningene gir ikke et inntrykk av at indremisjonen var negativ til at en annen aktør tok over fattigomsorgen. Tvert imot skrev bestyrelsen at de «inderlig ønsket at det maa gaa den nye Forening bedre» med tanke på den kritikk indremisjonen hadde møtt. Det er likevel mulig at det ligger mer bak denne saken enn det årsberetningene gir inntrykk av. Det kan ha være underliggende politiske- eller personalårsaker som ikke kommer frem. Å finne ut dette vil kreve en grundigere analyse av et større kildemateriale en denne studien omfatter. Det som kan sies, er at indremisjonsforeningen hadde et tett bånd til kirken, og begge ønsket nok å gi inntrykket av en samlet kristenfront mot fattigdomsproblemet. Det var også dette inntrykket årsberetningene ga.

Om arbeidshjelpen skrev bestyrelsen at den bestod ett år til før den også ble den kirkelige pleien. Sosiologen Geroges Midré har skrevet en bok om bedømming og behandling av sosial nød. Der påpeker Mindré at de fleste arbeidsanstalter hadde et kort liv.¹⁷⁹ Når det gjaldt indremisjonsforeningens arbeidspleie hadde kirken på samme måte som med fattigomsorgen, satt i gang en større arbeidsdrift enn det indremisjonen hadde kapasitet til.¹⁸⁰ Trondhjems indremisjon understrekte derimot at foreningen ikke ville slutte med sitt arbeid for fattige. Arbeidet kom til å leve videre gjennom diakonissesaken.¹⁸¹

4.4 Kapitteloppsummering

Dette kapittelet har tatt for seg Trondhjem indremisjons fattigomsorg og arbeidshjelp fra foreningens stiftelse og frem til 1880. Å hjelpe de fattige var fra første stund en hjertesak for indremisjonen, og en av grunnene til dens opprettelse. Det var en rekke ulike mennesker som engasjerte seg på ulike måter i arbeidet, men fellesnevneren er at de alle var relativt høytstående medlemmer av samfunnet. Dette var alt fra prester, til store næringsdrivende, men også kvinner, der de sistnevnte bidro spesielt sterkt i arbeidshjelpen. 1800-tallets vanskelige debatt om hvem av de fattige som fortjente hjelp eller ikke, var en utfordring for foreningen. Den ble kritisert for å hjelpe mennesker som ikke var riktig verdige og beskylt for å skape hyklere.

På tross av dette, og i forsvar fortsatte indremisjonen sitt arbeid for fattige etter nedleggelsen av fattigpleien og arbeidshjelpen. De hentet inspirasjon fra 1800-tallets

¹⁷⁷ 1880: Aarsberetning fra Thronhjems Indremissionsforening for Aaret 1880, 5.

¹⁷⁸ 1880: Aarsberetning fra Thronhjems Indremissionsforening for Aaret 1880, 5.

¹⁷⁹ Midré, *Bot, bedring eller brød?*, 83.

¹⁸⁰ 1881: Aarsberetning fra Thronhjems Indremissionsforening for Aaret 1881, 15.

¹⁸¹ 1880: Aarsberetning fra Thronhjems Indremissionsforening for Aaret 1880, 9.

tankegang om at arbeidsomhet og flid var nøkkelen ut av fattigdom. Kallet som kristen var å hjelpe fattige, både materielt og åndelig. Samaritantjenesten hadde fra foreningens begynnelse vært dens kjernesak, og det skulle den fortsette å være, nå i større grad i form av diakonisseomsorg for de fattige syke og gamle.

5. Arbeidet for de syke– Diakonissene

Bilde 4: Ford Madox Brown (1821-1893) Jesus vasker Peters føtter

“Når jeg som er herren og mesteren, har vasket deres føtter, da skylder også dere å vaske hverandres føtter.»¹⁸²

For indremisjonen var diakonissene et viktig satsingsområde for deres fattig- og sykearbeid. Sentralt i teologien til diakonisseordningen stod forbildet om den tjenende Jesus som vasket disiplenes føtter. En symbolsk handling som skulle vise nestekjærligheten i praksis.

I Trondhjem ble tidlig en interesse for det kildene omtaler som «diakonissesaken» vekket. Først hos en kvinneforening, deretter hos bestyrelsen av Trondhjem indremisjon. Diakonisseordningen er en av de mest omtalte sakene i Trondhjem indremisjons årsberetninger, og de kildret et stort engasjement hos både enkeltpersoner og grupper.

¹⁸² Joh. 13:14

På tross av store problemer med sykdom, økonomi og en overveldende arbeidsmengde, ble dette en av Trondhjem indremisjons viktigste tiltak for fattige og syke i byen.

I dette kapittelet vil jeg ta for meg de historiske forutsetningene til diakonissegjerningen i Trondhjem, med lys på indremisjonsforeningen. Hvor kom inspirasjonen fra, hvilke arbeidsoppgaver vektla foreningen, hvem utførte dem og hvordan endret dette seg over tid. Kapittelet vil også stille spørsmålet om diakonissegjerningen overtok mange av den tidligere fattig- og arbeidspleiens oppgaver.

5.1 Diakonissesaken blir til i Norge

5.1.1 Diakonissesaken

Diakoni kommer av det greske ordet tjeneste og det var inspirert av de første kristne menighetene.¹⁸³ I Bibelen stod det om hvordan disse hadde et felles omsorgsansvar for hverandre. Det var med utgangspunkt i dette at tyske protestanter utviklet diakonisseanstalter på 1830-tallet, hvor ugifte kvinner kunne få opplæring og tjenestegjøre som diakonisser i forskjellige menigheter.¹⁸⁴ En diakonisse var en «Herrens eller menighetens tjenerinne»¹⁸⁵

I Norge ble diakonissebevegelsen aktuell på grunn av flere faktorer, og i dette underkapittelet vil jeg gi et raskt overblikk over hvilke faktorer som spilte inn og hvem som var sentrale aktører i opprettelsen av diakonissearbeidet i Norge. Først vil jeg imidlertid forklare mer om diakonissenes bakgrunn, samt deres formål og oppgaver.

Det var Theodor Fliedner som opprettet den første protestantiske diakonisseanstalten i 1838, i Kaiserswerth i Tyskland. Målet for anstalten var å lære opp kvinner til å dekke det voksende behovet for omsorg i samfunnet på en kristelig måte. For å bli tatt opp av anstalten måtte man være kvinne mellom 18 og 30 år og ugift.¹⁸⁶ Grunnen til at det i utgangspunktet var kvinner som skulle utføre denne tjenesten, var at alle kvinner var skapt med et morskall til å starte familie og ta seg av husholdet. Det personlige kallet om å bruke de evnene og nådegavene Gud hadde skjenket hvert menneske var en sentral del av den lutheranske tankegangen.¹⁸⁷ Historiker Anne-Lise Seip forklarer at det fra 1700-tallet fantes en teori om kjønnssegenskaper. «Kvinnens natur var den gode mors natur, tålmodig, selvutslettende, ytende.»¹⁸⁸ Pastor Fliedner omtalte selv diakonissene som «menighetsmødre».¹⁸⁹

Også i Norge var det en naturlig tanke at kvinner skulle drive med omsorgsarbeid blant fattige. Både historikeren Anne-Lise Seip og professor i medisinsk historie, Aina Schiøtz, viser til Eilert Sundts uttalelse om fattigdomsforholdene på 1860-tallet i Christiania for å understreke dette synet. Sundt oppfordret samfunnet til å «tage kvindernes gave og evne i sagens tjeneste».¹⁹⁰ For en troende ugift kvinne, ville kallet bety at hun hadde fått

¹⁸³ Elisabeth Hagemann, *Diakonissegjerningen* (Oslo: Diakonissehuset, 1939), 3.

¹⁸⁴ Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 28-29.

¹⁸⁵ Hagemann, *Diakonissegjerningen*, 3; Rikke Nissen og Jul. Bruun, *Diakonissehuset i Kristiania* (Kristiania: A. W. Brøggers Bogtrykkeri, 1882), 2.

¹⁸⁶ Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 28.

¹⁸⁷ Seland, "Religion på det frie marked : folkelig pietisme og bedehuskultur," 108-10.

¹⁸⁸ Anne-Lise Seip, "Sosialt arbeid – et kvinnerom," in *Arbeiderhistorie 1990*, red. Trond Bergh et al. (Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 1990), 140.

¹⁸⁹ Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 28.

¹⁹⁰ Schiøtz, "Omsorgens røtter – et historisk blick," 4; Seip, *Sosialhjelpstaten blir til : norsk sosialpolitikk 1740-1920*, 81.

i oppgave fra Gud å bruke sine omsorgsevner til å hjelpe andre, frem til hun kunne benytte dem i sin eventuelle egen familie. I dette kallet lå det også et sentralt aspekt om å spre «Guds rike».¹⁹¹ For diakonissene skulle anstalten og menigheten være som hennes familie, der disse gjensidig tok seg av hverandre.¹⁹² Seip trekker også linjen videre til *familien* som et moralsk vern i samfunnet. I tillegg til at kvinnene var skapt med de naturlige evnene som kreves for en slik type omsorgsarbeid, var derfor også kvinnene nødvendige for å vise det Seip omtaler som «familielivets moralske kraft».¹⁹³

5.1.2 Den diakonale veknelsen

Det lå flere faktorer til grunn for at diakonissevirksomheten kom til Norge. Hovedinspirasjonen hentet indremisjonsbevegelsen i Norge fra Tyskland. Olav Fanuelson, emeritus ved høgskolebiblioteket og Misjons- og diakoniarkivet, skriver at det var både samfunnsmessige og kirkelige forhold som dannet bakgrunnen for den diakonale oppstarten i det tyske samfunnet.¹⁹⁴ Industrialisering, helseutfordringer i samfunnet med epidemier, økende sosialisme og vekkesbevegelser blir nevnt.¹⁹⁵ Mange av de samme faktorene var til stede i Norge, noe som førte til et behov for diakonalt arbeid, selv om utviklingen gikk langsommere her til lands enn i Sentral-Europa.

Spesielt industrialiseringen bragte med seg mange og store samfunnsmessige endringer. Disse førte til et økt behov for omsorgspersoner som diakonisser. Urbaniseringen førte til tett befolkning og dårlige hygieniske forhold. Dette resulterte i at smitten kunne spre seg raskt under epidemiene som hyppig forekom i spesielt fattigdomsstrøkene på 1800-tallet. På 1850 tallet brøt det for eksempel ut en koleraepidemi i fattigstrøkene på østkanten i Christiania.¹⁹⁶ I Trondhjem var det ikke noe lasarett for mennesker som hadde farlige og smittsomme sykdommer før i 1872.¹⁹⁷ Å bli syk kunne ha alvorlige konsekvenser for fattige, så vel som arbeiderfamilier og borgere. Hvis familiens forsørger eller husmor ble syk, kunne det være vanskelig å opprettholde det daglige livet, og dette førte ofte til fattigdom.¹⁹⁸ Selv en politimester måtte etter et opphold på sykehuset søke fattigkassen om hjelp.¹⁹⁹ Fattigkassen hadde ikke kapasitet til å hjelpe alle, og det var heller ikke målet. Eilert Sundt og andre teologer var skeptiske til de kommunale fattigkommisjonene og ønsket at fattigpleien i større grad skulle bygge på den kristelige frivilligheten. På denne måten ville det komme både mottakeren av hjelpen og hjelperen til gode.²⁰⁰ En måte å oppnå dette på, var opprettelse av en diakonisseanstalt i Norge som kunne stå for utdannelsen av diakonisser. Dette tiltaket var ment til å forhåpentligvis lette fattigvesenets ansvar som forsørgelsesinstitusjon.²⁰¹

¹⁹¹ Rolf Inge Larsen, "Markens liljer - Henriette Gislesen og kvinneidealet – hjemmets pryd eller aktiv samfunnsborger?," *Historisk tidsskrift* 93, no. 4 (2014): 5.

¹⁹² Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 30, 73.

¹⁹³ Seip, "Sosialt arbeid – et kvinneverk," 140.

¹⁹⁴ Olav Fanuelson et al., *Diakonien – Kall og profesjon*, red. Stephanie Dietrich, Kari Karsrud, og Kjell Nordstokke (tapir akademisk forlag, 2011), 81.

¹⁹⁵ Fanuelson et al., *Diakonien – Kall og profesjon*, 82-83.

¹⁹⁶ Lundby, *Mellom vekkelse og velferd : bymisjon i opp- og nedgangstider*, 45; Gry Espedal og Berit Hovland, *Et livskall : Cathinka Guldberg : Norges første sykepleier og diakonisse* (Verbum, 2012), 26.

¹⁹⁷ Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 338-39.

¹⁹⁸ Danielsen, «*En exempelløs fremgang*»: 1880-1920, 4, 286.

¹⁹⁹ Danielsen, «*En exempelløs fremgang*»: 1880-1920, 4, 169.

²⁰⁰ Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 59.

²⁰¹ Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 59. Se også et eksempel på samtidens tanker rundt fattigvesenet i Sandberg, *Om fattigdommen*, 13.

5.1.3 Diakonisseanstalten i Christiania

Jeg har nå sett på noen av inspirasjonskildene og faktorene som lå til grunn for sakens fremvekst i Norge. Norseth påpeker i sin doktorgrad om kvinnelig arbeid innenfor misjonsorganisasjonene, hvor betydningsfullt åpningen av Diakonisseanstalten i Christiania var. Dette var begynnelsen på en profesjonaliseringsprosess i omsorgsarbeidet og forgjengeren til sykepleieutdanningen.²⁰² I dette underkapittelet skal jeg kort redegjøre for Diakonisseanstalten. Det vil være til relevant informasjon senere i møte med årsberetningene til Trondhjems indremisjonsforening. Det var til denne instansen foreningen meldte sitt behov og opprettholdt kontakten underveis. Alle diakonissene som arbeidet gjennom Trondhjem indremisjon hadde sin bakgrunn og utdanning fra Diakonisseanstalten.

I Norge ble Diakonisseanstalten opprettet i 1868, som et resultat av innsatsen fra flere involverte aktører. Saken hadde lenge vært kjent for indremisjonsforeningen i Christiania, men det var enkeltkvinner og kvinneforeninger som var de største pådriverne.²⁰³ Dette er noe som også kjennetegner forløpet i Trondhjem, og som jeg vil komme tilbake til i neste underkapittel. Etter mye arbeid fra kvinneforeningene som støttet saken, dannet indremisjonen i Christiania i 1876 en komite for diakonissegjerningen, der stiftsprost Julius Bruun ble formann. Han hadde over lengre tid fulgt med på saken og var aktivt deltagende i dens fremdrift.²⁰⁴ Vervet som formann beholdt han helt frem til sin død i 1899.²⁰⁵ Prestedatteren Katinka Guldberg ble tilsatt som forstanderinne på anstalten. Hun hadde selv fått skoleing som diakonisse ved Flidners diakonisseanstalt i Kaiserswerth.²⁰⁶ Begge disse hadde dessuten direkte kontakt med bestyrelsen for Trondhjems indremisjonsforening og besøkte ved flere anledninger foreningen og diakonissene i Trondhjem.²⁰⁷

Ved Diakonisseanstalten begynnelse i Christiania, lå det første fokuset på å utdanne diakonissene til å utføre oppgaver på sykehus eller andre anstalter, men det ble fort tydelig at menighetspleien stod sentralt i arbeidet.²⁰⁸ Menighetspleien konsentrerte seg om de fattige som ikke hadde råd til behandling ved sykdom og søstrene arbeidet i en menighet, det vil si et større område som var tilknyttet kirken.

Etter endt utdanning skulle diakonissene tjene i menighetene eller hos andre institusjoner som hadde behov for diakonisser.²⁰⁹ Over hele landet ble søstrene sendt ut for å arbeide i det som var et bredt arbeidsfelt. Sykepleiehistorikeren Kristin Kavli Adriansen skriver i sin doktorgrad at søstrene drev mødre hjem, barnehjem,

²⁰² Norseth, "La os bryte over tvert med vor stumhet!" : kvinners vei til myndighet i de kristelige organisasjonene 1842-1912," 246; Seip, "Sosialt arbeid – et kvinnerom," 138.

²⁰³ Lundby, *Mellom vekkelse og velferd : bymisjon i opp- og nedgangstider*, 47; Stave, *Mannsmot og tenarsinn: Det norske diakonhjem i hundre år*, 37; Seip, "Sosialt arbeid – et kvinnerom," 138; Kjølsvik et al., *Helse - Frelse: Samfunnsmedisin og livssyn – et møte*, 205.

²⁰⁴ Nissen og Bruun, *Diakonissehuset i Kristiania.*, forord; G. Flood, *Bergens diakonissehjems historie*, red. Aug. B. Jahnsen (Bergen: A/S Lunde & Co.s Forlag, 1924), 5.

²⁰⁵ Stave, *Mannsmot og tenarsinn: Det norske diakonhjem i hundre år*, 37; Lundby, *Mellom vekkelse og velferd : bymisjon i opp- og nedgangstider*, 47.

²⁰⁶ Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 47; Nissen og Bruun, *Diakonissehuset i Kristiania*, 19.

²⁰⁷ 1881: *Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1881*, 12; 1883: *Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1883*, (Trondhjem: A. E. Kolstad, 1884), 20; 1886: *Aarsberetning fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1886*, (Throndhjem: A. E. Kolstad, 1887), 13.

²⁰⁸ Lundby, *Mellom vekkelse og velferd : bymisjon i opp- og nedgangstider*, 49.

²⁰⁹ Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 71.

dampkjøkken og slumstasjoner. Arbeidet foregikk i menighetspleien, fattigpleien og hjemmesykepleien. I Christiania og Bergen opprettet diakonisseanstalten egne sykehus, mens de sendte sykepleiere til sykehusene i Trondhjem og Rogaland for å arbeide.²¹⁰ Diakonissene var likevel sterkt knyttet til diakonissehuset under hele sin tjeneste. Diakonisseanstalten skulle fungere som diakonissenes hjem for kvinnene og de anså den som sin familie.²¹¹ Organisatorisk kunne systemet minne om den katolske nonneorden, der anstalten også hadde hentet sin inspirasjon fra.²¹² Diakonisseanstalten var hjemmet og familien, og på samme måte som for katolske nonner, var det vanlig å kalle en diakonisse for «søster». Men diakonisseyrket var likevel ikke det samme. Selv om begge var kallsdrevet, var ikke diakonissetjenesten en tjeneste som man måtte bli i resten av livet.²¹³ Det var også diakonisseanstalten som bestemte hvor søstrene skulle tjenestegjøre i landet og når de skulle tilbakekalles. På samme måte som familien hadde et overhode som bestemte hva som var det beste for familien, fungerte ledelsen på Diakonisseanstalten som diakonissenes overhode. I årsberetningene for Trondhjems indremisjon var det vanlig å oppgi dette som grunn for hvorfor en diakonisse reiste. Søster Kristi ble for eksempel sendt videre til Tromsø i 1880, mens søster Margit ble kalt tilbake til anstalten.²¹⁴

5.2 Diakonissesaken blir til i Trondhjem

5.2.1 Diakonissesakens forkjempere – Kvinneforeningene

Diakonissebevegelsen gikk ikke upåaktet hen i Trondhjem. Flere kvinner var engasjert i å skaffe en egen diakonisse fra anstalten Christiania, og bestyrelsen hadde også fått med seg fenomenet. Årsberetningene fra årene 1867-1871 mangler, men av jubileumsberetningene kommer det frem at diakonissesaken ble satt på dagsorden hos Trondhjem indremisjon i 1871.²¹⁵ Dette var bare tre år etter at den første eleven hadde begynt i diakonisseanstalten i Christiania i 1868.²¹⁶ En av aktørene som bidro betydelig til dette, var en kvinneforening som ble opprettet allerede i 1869.²¹⁷ Årsberetningene viser at denne kvinneforening har spilt en spesielt nødvendig rolle for diakonissesaken i Trondhjem, både før og gjennom tidene, som både pågangsdriver og økonomisk støtte.

²¹⁰ Kristin Kavli Adriansen, "Et kvinneyrke tar form: Sykepleie i Rogaland 1870-1970" (Ph.D. Universitetet i Bergen, 2015), 46.

²¹¹ Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 70; Espedal og Hovland, *Et livskall : Cathinka Guldborg : Norges første sykepleier og diakonisse*, 102; Ingrid Hanssen, *Sykepleiens historie – korte glimt fra en lang historisk utvikling* (1991), 84.

²¹² Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 28; Norseth, ""La os bryte over tvert med vor stumhet!" : kvinners vei til myndighet i de kristelige organisasjonene 1842-1912," 246; Hanssen, *Sykepleiens historie – korte glimt fra en lang historisk utvikling*, 54.

²¹³ Norseth, ""La os bryte over tvert med vor stumhet!" : kvinners vei til myndighet i de kristelige organisasjonene 1842-1912," 246.

²¹⁴ 1880: *Aarsberetning fra Thronhjems Indremissionsforening for Aaret 1880*, 7; 1882: *Aarsberetning fra Thronhjems Indremissionsforening for Aaret 1882*, (Trondheim: Foreningen for indre Mission i Thronhjems, 1882), 8.

²¹⁵ *50aars beretning for Thronhjems indremission 1865 - 1904*, 20.

²¹⁶ Lundby, *Mellom vekkelse og velferd : bymisjon i opp- og nedgangstider*, 49.

²¹⁷ Norseth, ""La os bryte over tvert med vor stumhet!" : kvinners vei til myndighet i de kristelige organisasjonene 1842-1912," 247; Aug. B. Jahnsen, *Kvindelig Diakoni i Norges Kirke gjennom femti Aar: Et mindeskrift ved Diakonissehusets femtiaarsjubileum* (Christiania: Johannes Bjørnstads Bogtrykkeri, 1919), 73.

Ifølge en senere årsberetning var det pastor Haakon Arnesen som stiftet dameforeningen i Trondhjem i 1869.²¹⁸ Foreningens hensikt var å arbeide for diakonissevirksomhet i byen.²¹⁹ Som Anne-Lise Seip påpeker, var det ikke uvanlig at menn var delaktige også i denne delen av indremisjonens arbeid, men det gjaldt i hovedsak som initiativtakere. Kvinnene selv var de som organiserte, produserte og opprettholdt arbeidet. På denne måten ble de «store økonomiske produsenter i det sosiale arbeid».²²⁰

Av årsberetningen for 1878, kommer det frem at kvinneforeningen har en egen kvinnelig bestyrelse, om enn under formannens ledelse. Denne bestod av tre damer. Disse var fru S. Lundgren, fru T. Hagen og frøken J. Baar.²²¹ Fru Hagen hadde som kjent også vært aktiv i bestyrelsen av arbeidshjelpen. Også andre steder i Norge var kvinner ledende i arbeidet med diakonissesaken. I Bergen var diakonissesaken kvinnedrevet. Det var i utgangspunktet tre kvinner som dannet en forening for privat sykepleie. I tillegg sluttet tre menn seg også til bestyrelsen, en mannlig overlege og to prester. «Dameforeningen» derimot bestod utelukkende av kvinnelig ledelse. Den ble opprettet av fru tollinspektør Elise Groth, og det var hun selv stod for organiseringen av foreningen både som leder og kasserer. Dens hensikt var på samme måte som med kvinneforeningen i Trondhjem, å være en økonomisk støtte for diakonissesaken.²²² I Bergen ble derimot ikke diakonissesaken opprettet av indremisjonen slik som i Christiania og Trondhjem, men Bergen indremisjonsforening fikk i 1876 en egen menighetsdiakonisse.²²³ Historikeren Bjørg Seland har skrevet om kvinner i foreningsarbeid i Vest-Agder på 1800-tallet. Hennes forskning viser at selv om religiøse foreninger var åpne for kvinner, gjaldt fortsatt samtidens rådende kvinnesyn.²²⁴ Kvinnerollen befant seg innenfor en viss ramme som ikke skulle utfordres for mye. Foreningsarbeidet var greit så lenge det ikke gikk ut over hennes daglige plikter som husmor, samt var knyttet til hennes kvinnelig rolle som omsorgsperson.

At det var flere kvinner som interesserte seg i det filantropiske arbeidet med kan skyldes flere grunner. Spesielt diakonisseyrket var en av de tidligste formene for kvinnelig utdanning. Likevel var det lite sannsynlig at dette ble sett på som en kvinnekampssak blant kvinneforeningene. Seland poengterer at for kvinner i de lutherske miljøene var hovedmotivasjonen bak kvinneforeningenes engasjement «det personlige kallet», å nå alle mennesker med evangeliet.²²⁵ Kvinneforeningen hadde også en sosial funksjon, der kvinnene kunne samles for seg og samtale om stort og smått, og få med seg siste nytt.²²⁶ En annen grunn kan være det som Hilde Munkeby, doktorstipendiat ved fakultet for sykepleie og helsevitenskap, påpeker var en forskjell på samtidens engasjement i det

²¹⁸ *Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1892*, (Lie & Sundts Bogtrykkeri, 1893), 7. **Jeg har ikke funnet spor av en pastor Haakon Arnesen i noen annen kilde, heller ikke folketellingene.**

²¹⁹ *50aars beretning for Trondhjems indremission 1865 - 1904*, 66.

²²⁰ Seip, "Sosialt arbeid – et kvinnerom," 134.

²²¹ *1878: Thronhjems Indremissions-Forenings Aarsberetning for 1878, afgiven ved dens Generalforsamling 23de Januar 1879.*, 9; *1876: Aarsberetning for Thronhjems Forening for Indre Mission 1876.*, 12.

²²² Flood, *Bergens diakonissehjems historie*, 4; Nils E. Bloch-Hoell, *Diakonissehusets første hundre år 1868-1968* : - - at vi skulle vandre i dem (Oslo: Diakonissehuset i Oslo, 1968), 49.

²²³ Flood, *Bergens diakonissehjems historie*, 7.

²²⁴ Seland, *Felleskap og foreningsvekst: En undersøkelse fra Nes sogn, Vest-Agder, ca. 1850-1900*, 137.

²²⁵ Seland, "«Called by the Lord» – Women's Place in Norwegian Missionary Movement," 77; Larsen, "Markens liljer - Henriette Gislesen og kvinneidealet – hjemmets pryd eller aktiv samfunnsborger?," 8.

²²⁶ Larsen, "Markens liljer - Henriette Gislesen og kvinneidealet – hjemmets pryd eller aktiv samfunnsborger?," 6; Seland, *Felleskap og foreningsvekst: En undersøkelse fra Nes sogn, Vest-Agder, ca. 1850-1900*, 147.

filantropiske arbeidet. Mens mennene forholdt seg mer «saklig og distansert», var kvinnene «berørt av nøden de møtte og ble drevet til handling.»²²⁷

Diakonissesaken er kjent som en kvinnesak. De fleste historikere som har skrevet om utviklingen av diakonissegjerningen i Norge har fokusert på dette aspektet ved historien.²²⁸ Den naturlige forklaringen på dette ligger i at diakoni i utgangspunktet var et kvinnelig yrke, samt at det var stor interesse blant kvinner om å støtte saken. Dette er dessuten viktige og interessante faktorer i en historie fra en tid der det fra tidligere av er skrevet mye om menn. Likevel var det også flere sentrale mannlige skikkelser som virket for saken i Trondhjem.

5.2.2 Diakonissesakens hjelpere – Den mannlige aktørene

Diakonissegjerningen var en sak også menn investerte krefter og penger i. I Trondhjem kommer dette spesielt til syne gjennom det administrative arbeidet. En egen diakonissekomité ble opprettet av Trondhjems indremisjonsforening med tre menn med interesse for saken. Også andre menn bidro gjennom sine roller i yrkeslivet. I dette underkapittelet vil jeg forsøke å gi et innblikk i mennenes engasjement for diakonissesaken i Trondhjem. Hvilke roller hadde de i dette kvinnedominerte arbeidet, og på hvilken måte organiserte og støttet de denne type fattighjelp.

Diakonissesaken ble organisert av Trondhjem indremisjonsforening gjennom en komité bestående av tre ledende menn innenfor indremisjonsforeningen.²²⁹ Denne komitéen skulle bestå formannen i Trondhjem indremisjon, samt to menn som var engasjert i saken. Diakonissekomitéen var en veldig stabil komité med lite utskiftninger. Formannens stilling endret seg naturlig med embetet i bestyrelsen. Kasserer Hornemann og Hans Jenssen satt som komitemedlemmer frem til slutten av 1880-tallet da de ble avløst av Ole Andreas Hagen og Christian Brinchmann. Disse ble også værende i sine verv over en lengre periode som sine forgjengere.

I Bergen var det som nevnt flere kvinner som satt i styret for diakonissesaken. Dette skiller seg fra Trondhjem der den offisielle bestyrelsen for saken utelukkede bestod av menn. Også i Christiania var gjerningen bygd opp på denne måten. Kvinnenes rolle var å være diakonisser og støtte saken gjennom kvinneforeninger, mens mennene var de som administrerte arbeidet gjennom et eget styre.²³⁰

Av komitémedlemmene er det Hornemann flittigst nevnt i årsberetningene. Han var kasserer for saken og hadde som oppgave å se over regnskapet til både den private pleien og diakonissehjemmet.²³¹ Tiden i hans komitéverv vitner om et engasjement for saken. Hornemann satt som kasserer helt frem til 1888, da han ba seg fritatt fra oppgaven på grunn av helse og alderdom.²³²

²²⁷ Kjølsvik et al., *Helse - Frelse: Samfunnsmedisin og livssyn – et møte*, 205.

²²⁸ For eksempel: Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*; Seip, "Sosialt arbeid – et kvinneverk"; Norseth, "La os bryte over tvert med vor stumhet!" : kvinners vei til myndighet i de kristelige organisasjonene 1842-1912."

²²⁹ Bloch-Hoell, *Diakonissehusets første hundre år 1868-1968 : - - at vi skulle vandre i dem*, 49.

²³⁰ Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 57.

²³¹ 1879: *Throntheims Indremissionsforenings Aarsberetning for 1879*, 6; 1880: *Aarsberetning fra Thronhjems Indremissionsforening for Aaret 1880*, 7.

²³² 1888: *Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1888*, (Trondhjem: A. E. Kolstad, 1889), 11.

Formannen i Trondhjems indremisjonsforening hadde i oppgave å gjennomgå menighetsdiakonissenes dagbøker. Her førte søstrene opp hvor mange gaver de hadde fått og hva de hadde gjort. Tallene på husbesøkene kommer også trolig herfra. Dagbøkene ble brukt til å organisere arbeidet, og var mer å betrakte som protokoller enn personlige dagbøker. Dette var også en ordning Katinka Guldberg foreslo da hun var i Trondhjem for å forhandle om avtalen mellom diakonisseanstalten i Christiania og indremisjonsforeningen i Trondhjem.²³³ Da pastor Flood var formann, samlet han også diakonissene i byen til andakt. I 1876 var det ni virkende søstre i byen. Møtene ble holdt i diakonissehuset i Rebslagerveiten. Dette var et samlingspunkt for å diskutere arbeidet og det bestyrelsen kaller «nedslående erfaringer», en tidlig versjon av det som i dag ville blitt kalt *debrief*, i møte med de utfordringene som diakonissetjenesten brakte med seg.²³⁴

Medisinhistoriker Svein Carstens doktoravhandling drøfter en annen mannlig aktør som kjempet for diakonissesaken. Hans Johan Olsen var grunnleggeren av Trolla Brug, og som tidligere nevnt, en aktiv indremisjonsmann. Carstens henviser til en brevkorrespondanse mellom Olsen og professor Waage. I dette brevet skal Olsen ha oppgitt at han hadde tatt kontakt med overlege Kindt som hadde ansvaret for sykehuset i Trondhjem, i forbindelse med diakonissenes arbeid der. Carstens antyder dessuten at Diakonisseanstalten bruker sine studenter til å skaffe seg selv fortjeneste ved å sende dem til forskjellige sykehus og anstalter i Norge, uten skikkelig utdanning. Selv om han går relativt langt i sine antakelser om diakonissegjerningens hensikt og metoder for fremgang, har han et poeng i at saken kunne få drahjelp av mektige mennesker innenfor indremisjonen. I dette tilfellet mente Carstens at Olsen spilte en viktig rolle i å overtale Trondhjems overlege til å ansette diakonissene på deres premisser.²³⁵

Også utenfor misjonen var det flere aktører som støttet saken. Thomas Bryn var stadsfysikus i Trondhjem fra 1858–1890. I nesten samtlige årsberetninger mellom 1879–1890 ble han nevnt kort ved at han ga diakonissesøstrene gratis legehjelp. Dette virker til å ikke være uvanlig ifølge Rikke Nissen, en av foregangskvinnene for diakonissesaken.²³⁶ I flere årsberetninger dukker også apoteker Brun opp som en sjenerøs person som ga diakonissene fri tilgang til medisiner de trengte. Historikeren Wilhelm K. Støren påpeker også dette i sin biografi om Brun, og hevder hans generøsitet var et kjennetegn ved ham. Ifølge Støren kunne Brun ha vært enda rikere hvis han ikke hadde vært så gavmild.²³⁷

5.2.3 Kvinneforeningene som støtteorgan

Det var ikke bare det administrative arbeidet som hadde noe å si for diakonissesakens fremdrift. Gjærningen var avhengig av kvinneforeningenes evner til å informere, rekruttere og skaffe økonomiske midler til saken. I dette underkapittelet vil jeg redegjøre for hvordan kvinneforeningene samlet inn penger og hvilken avgjørende rolle dette spilte for diakonissegjærningen.

²³³ 50aars beretning for Trondhjems indremission 1865 - 1904, 67.

²³⁴ 1876: Aarsberetning for Throndhjems Forening for Indre Mission 1876. , 12.

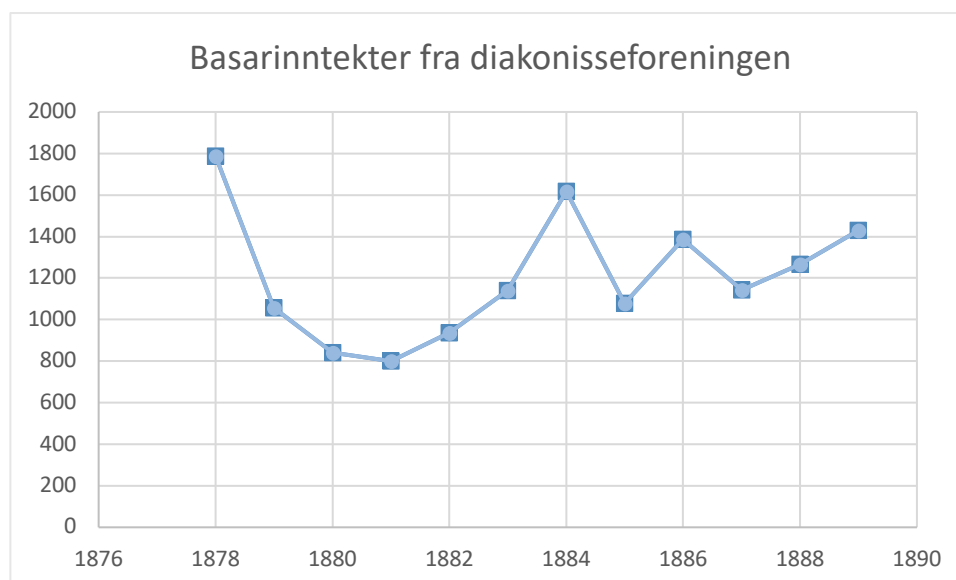
²³⁵ Svein Carstens, "Lokal sykehusutvikling i en vitenskapelig brytningstid: Trondhjems Borgelige Sygehus, senere Trondhjems Kommunale Sygehus 1805-1902" (Ph.D Doktorgradsavhandling, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, , 2006), 135-36.

²³⁶ Nissen og Bruun, *Diakonissehuset i Kristiania*, 30.

²³⁷ Wilhelm K. Støren, *Apoteker Johan Christopher Brun, 1838-1914* (Trondheim, 1950), 18.

Historiker og misjonær Kristin Fjelde Tjelle har skrevet hovedfagsoppgave om misjonskvinneforeningsbevegelsen i Norge. Selv om hun har skrevet om kvinneforeninger underlagt organisasjonen NMS på 1800-tallet, så er det mye likheter in kvinneforeningene i indremisjonen. Slike foreninger kunne utfra det Tjelle påstår, «med rette» vært kalt arbeidsforeninger.²³⁸ Kvinnene produserte forskjellige produkter ved å ta i bruk sine erfaringer fra all slags type håndarbeid. Produktene som ble laget ble som regel enten solgt eller loddet ut ved basar til inntekt for misjonen.

Av årsberetningene kommer det frem at i slutten av 1870-tallet begynte diakonisseforeningen å arrangere basar til inntekt for saken. Basarfenomenet var inspirert av England, der det i begynnelsen av 1800-tallet var populært med veldedighetsbasarer.²³⁹ Konseptet gikk ut på å lodde ut varene som ble produsert på foreningsmøtene og trekke vinnere. På denne måten fikk man samlet inn mye mer penger enn hvis man skulle solgt varene for en fast pris. Dette fenomenet var også en vanlig arbeidsmetode rundt om Norges lekmannsmiljø for å samle inn pengemidler.²⁴⁰ Diakonisseforeningen i Trondhjems indremisjon arrangerte årlig en basar fra 1879-1893.²⁴¹ Dette var den viktigste inntekten indremisjonen i Trondhjem hadde for å dekke arbeidet.

Figur 4: Inntektene fra basaren arrangert av diakonisseforeningen fra 1879–1889.

«Diakonissesagen for vor Stads Vedkommende fornemmelig oppe ved en uafhængigt af Foreningen for Indre-Mission virkende kvindeforening, der holder sine regelmæssige Møder afvekslende her og der i Byen og i Almindelighed lader sine tilvirkede Sager og andre til Diakonissesagen skjænkede Gjenstande realisere ved en Bazar.»²⁴²

²³⁸ Kristin Fjelde Tjelle, "Misjonskvinneforeningsbevegelsen i Norge," *Norsk tidsskrift for misjon* 3 (1999): 179.

²³⁹ Tjelle, "Misjonskvinneforeningsbevegelsen i Norge," 180.

²⁴⁰ Stavanger: Furre, *Soga om Lars Oftedal*, 1, 205, 83.

²⁴¹ Norseth, "'La os bryte over tvert med vor stumhet!': kvinners vei til myndighet i de kristelige organisasjonene 1842-1912," 237.

²⁴² 1879: *Throntheims Indremissions-forenings Aarsberetning for 1879*, 5.

Slik som Kristin Nordseth påpeker i sitt verk om kvinner i kristelige organisasjoner, var kvinneforeningene en «nødvendig forutsetning» for at arbeidsgrenene slik som diakonissesaken, skulle kunne eksistere.²⁴³ Dette var kvinner som frivillig la ned mye innsats for å kunne støtte diakonissesaken økonomisk slik at andre kvinner kunne arbeide som diakonisser. Indremisjonen i Trondhjem skrev selv i flere beretninger at de var avhengig diakonisseforeningen for at saken skulle holde frem.²⁴⁴ Religionsoskologen Knut Lundby påstår dessuten at bidrag fra kvinneforeningene i liten grad lot seg påvirke av økonomiske svingninger, noe som var en fordel når diakonissearbeidet skulle drives.²⁴⁵

5.3 Diakonissenearbeidet i Trondhjem

5.3.1 «Stille og bramfrie»

Diakonissene som kom til Trondhjem, hadde nok å henge fingrene i. Indremisjonsforeningen hadde begrensede midler til saken, og byens behov fortsatte å vokse, spesielt i fattigstrøkene. Antallet på diakonisser var støtt og stadig en problemstilling bestyrelsen tok opp i årsberetningene. Hvem var diakonissene som arbeidet for Trondhjem Indremisjon, hva gjorde de og hvordan hadde de det?

Gjennom folketellinger i Trondhjem og Aug. B. Jahnsens jubileumsbok om Diakonisseanstalten i Christiania, har det vært mulig å finne ut hvor en del av kvinnene som tjente som diakonisser ved Trondhjem indremisjon var fra, og når de var født.²⁴⁶ Med denne informasjonen tegnes noen tydelige mønstre. De fleste av kvinnene kom fra mindre bygdesamfunn og har vanlige etternavn som ikke hørte til overklassen. Ingen av diakonissene som ble sendt til Trondhjem var lokale. Dette har antakelig vært et bevisst valg gjort av dem som ledet Diakonisseanstalten i Christiania og som hadde ansvaret for å sende ut kvinnene. Alderen for diakonissene ut fra det folketellingene viser, lå mellom 20–39 år.²⁴⁷

I årsberetningene til Trondhjem indremisjonsforening har bestyrelsens viet en del oppmerksomhet og leseplass. Dette gir en god innsikt i bestyrelsens tanker og forventinger til diakonissene. Søstre ble beskrevet som «stille og bramfrie», og «med en kristelig ferd».²⁴⁸ Dette stemte også godt overens med deres utdannelse fra Diakonisseanstalten.

Bilde 5: Søster Dina

²⁴³ Norseth, "La os bryte over tvert med vor stumhet!" : kvinners vei til myndighet i de kristelige organisasjonene 1842-1912," 236.

²⁴⁴ 1880: Aarsberetning fra Thronhjemms Indremissionsforening for Aaret 1880, 80.

²⁴⁵ Lundby, Mellom vekkelse og velferd : bymisjon i opp- og nedgangstider, 13.

²⁴⁶ Se vedlegg 2) og 3) Jahnsen, Kvindelig Diakoni i Norges Kirke gjennom femti Aar: Et mindeskrift ved Diakonissehusets femtiarsjubileum, 279-91.

²⁴⁷ Se vedlegg 2)

²⁴⁸ 1874: Beretning om Foreningen for Indremission i Thronhjem for 1874.

I reglementet fra Christiania stod det at de skulle opptre ydmykt og beskjedent.²⁴⁹ Dette er kanskje årsaken til at av de årsberetningene som er tilgjengelige i dag, ble ingen av diakonissene nevnt med fornavn før 1880, og det var ikke før etter 1888 diakonissene ble omtalt med fullt navn.²⁵⁰ Dette vitner om tidens tankegang på kvinner i arbeid, men stemmer også overens med bestyrelsens beskrivelse av diakonissene. De hadde ikke til hensikt å få ære og bli gjort til kjenne, men å utføre sin tjeneste i stillhet. Dette kan være grunnene for at det tar lang tid før de blir nevnt med navn. I begynnelsen omtales de dessuten bare som «søster *fornavn*», før de i 1888 blir nevnt med både fornavn og etternavn.

På tross av at det ikke er nevnt navn på diakonissene før 1880, er det mulig å vite litt mer om diakonissenes identitet basert på ekstern litteratur og senere årsberetninger. Den første diakonissen i Trondhjem var Karen Tollaksen. Hun kom i oktober 1871, og fikk bo hos kjøpmann P. O. Aune, som selv var aktiv i bestyrelsen til indremisjonen.²⁵¹ Dette var i samme tidsspenn som også Bergen startet diakonissegjerning.²⁵² Planen var at hun i utgangspunktet skulle arbeide i det private pleien, men der var det for lite å gjøre. I stedet tok hun seg av fattige, syke og gamle, og arbeidet dermed mer som en menighetsdiakonisse. Tollaksen ble ikke i Trondhjem lenge. I februar 1872 ble hun syk og reiste derfor hjem til Diakonisseanstalten.²⁵³ Det nevnes ikke i årsberetningen hvordan hun ble syk, men det er nærliggende å tenke seg at det må ha vært utfordrende å være så langt borte fra diakonisseanstalten og alene. Neste gang bestyrelsen tok kontakt med diakonisseanstalten i Christiania, fikk de beskjed om at anstalten ikke lenger sendte diakonissene sine alene, de skulle være minst to.²⁵⁴ På grunn av den økonomiske situasjonen hadde derfor ikke foreningen råd til å ha flere diakonisser enn én, og saken stod på vent før det kom to diakonisser i oktober 1872²⁵⁵

Etter dette vokste antallet på diakonisser i Trondhjem jevnt og trutt med tiden. I 1874 står det at gjerningen vekket mer interesse for både rike og fattige, og at antallet på diakonissene ble doblet til fire søstre. Fra bestyrelsen ble det bestemt at minst én av søstrene skulle være avsatt til fattigpleie.²⁵⁶ Dette viser hvordan diakonissesaken fortsatt var så økonomisk belastet at de fleste av diakonissene måtte arbeide for å få inn midler for at fattigpleien skulle kunne drives. Samtidig viser det også en vilje til å satse på spesialisert fattigpleie med fagpersoner, i tillegg til den mer frivillige fattigpleien som ble drevet på dette tidspunktet, og som står som en egen sak i årsberetningen. Fra 1876 var det fem søstre som arbeidet for indremisjonen i Trondhjem. To tjenestegjorde som sykepleiere ved sykehuset, to arbeidet som menighetsdiakonisser, og den siste arbeidet på Vollan tvangsanstalt. En diakonisse gikk dessuten over til å bare arbeide i den private

²⁴⁹ Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 77.

²⁵⁰ 1887: *Aarsberetning fra Thronhjems Indremissionsforening for Aaret 1887*, (Throndheim: A. E. Kolstad, 1888).

²⁵¹ *50aars beretning for Trondhjems indremission 1865 - 1904*, 67-68; Espedal og Hovland, *Et livskall : Cathinka Guldberg : Norges første sykepleier og diakonisse*, 101; Jahnsen, *Kvindelig Diakoni i Norges Kirke gjennom femti Aar: Et mindeskraft ved Diakonissehusets femtiaarsjubileum*, 80.

²⁵² Flood, *Bergens diakonissehjems historie*, 4.

²⁵³ *50aars beretning for Trondhjems indremission 1865 - 1904*, 68.

²⁵⁴ 1872: *Aarsberetning fra Foreningen fra indre Mission*, 4; Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 71.. Også i Tyskland var det vanlig å sende diakonissene i par ut i tjenesten, se: Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 30.

²⁵⁵ 1872: *Aarsberetning fra Foreningen fra indre Mission; 50aars beretning for Trondhjems indremission 1865 - 1904*, 68.

²⁵⁶ 1874: *Beretning om Foreningen for Indremission i Throndhjem for 1874*.

pleie, utenfor foreningens tjeneste.²⁵⁷ I 1889 hadde indremisjonsforeningen engasjert syv diakonisser som arbeidet for dem.²⁵⁸

Bilde 6: Diakonisser fra Diakonisseanstalten. En av dem er Klara Hytten som var i Trondhjem fra 1888.

Når det gjaldt lønn, var ikke diakonisseyrket likt andre yrker. Diakonisseanstalten var den som skulle forsørge søstrene, både i arbeid og etter. Foreningene og byene som benyttet diakonissene betalte derfor inn penger til den i stedet for å gi pengene som en månedslønn rett til diakonissene. I tillegg til dette, var også organisasjonen eller anstalten søstrene arbeidet ved nødt til å sørge for kost og losji i tillegg til en liten ukelønn. Sykepleier og professoren Kari Martinsen, argumenterer for at diakonissene likevel fikk lønn. Når en kvinne arbeidet på 1800-tallet ville antakelig pengene gå inn i familiedriften og deretter fordelt slik det passet familien. I

Diakonisseanstaltens tilfelle valgte

Martinsen å anse hele anstalten som en familie og at lønnen gikk der for å opprettholde *familiedriften*.²⁵⁹ Ved unntak av forsørgelsen Diakonisseanstalten og arbeidsgiveren gav søstrene var det strengt forbudt for dem å motta andre gaver.²⁶⁰

Som ellers i landet ble diakonissene i Trondhjem delt inn i ulike arbeidsfordelinger. En diakonisse skulle ha ansvaret som husmoder for diakonissehjemmet, andre skulle virke i den private pleie, og noen skulle hjelpe de fattige syke ved å være menighetsdiakonisser. Den private pleien foregikk hjemme hos byens borgere som kunne betale for behandlingen, mens menighetsdiakonissene hadde sitt virke i forskjellige områder i byen der mange var fattige og uten støtte til sykdomshjelp.

Diakonissesøstrene hadde en variert arbeidsdag som involverte hovedsakelig omsorgsarbeid. De leverte daglig matporsjoner til syke og fattige, og hjalp med rengjøringen for de som ikke hadde kapasitet til å utføre dette selv. De redde opp senger, forbandt og vasket syke, og deltok i søndagsskolen. Åndelig omsorg var også viktig for diakonissenes arbeid, og de distribuerte kristne bøker til utlån, leste fra Bibelen og ba for de syke som de møtte i sitt arbeid.²⁶¹

5.3.2 Diakonissehuset og andre bosteder

Da antallet diakonisser økte begynte Trondhjem indremisjonsforening å leie et eget hus hvor diakonissene bodde, før de i kjøpte selv. I 187? ble Rebslagerveiten 4 kjøpt for 8900

²⁵⁷ 1876: Aarsberetning for Thronhjems Forening for Indre Mission 1876. , 12.

²⁵⁸ 1889: Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1889, (Trondhjem: A. E. Kolstad, 1890), 5.

²⁵⁹ Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 30.

²⁶⁰ 1873: *Beretning om den indre Missions Virksomhed i Throndhjem 1873*, 3; Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 77.

²⁶¹ 1876: Aarsberetning for Thronhjems Forening for Indre Mission 1876. , 12.

kr og opprettet som diakonissehjem.²⁶² Det var en hensiktsmessig at søstrene kunne bo sammen for å ha felleskap og dele opplevelser fra arbeidet.

Diakonissehuset var ikke bare et sted der diakonissene fra indremisjonen bodde, men et samlingssted for dem og andre diakonisser i byen. Som nevnt pleide formannen å samle diakonissene til andakt og for å drøfte utfordringer og nedslående situasjoner. I årsberetningen fra 1876 står det at formannen, pastor Flood, hadde samlet ni diakonisser til husandakt. Siden det på dette tidspunktet bare var ansatt fem diakonisser gjennom Trondhjems indremisjon, betydde det at det fantes minst fire andre diakonisser som arbeidet for andre instanser i byen. Diakonissene kjente trolig hverandre fra diakonisseanstalten i Christiania, siden denne var den eneste utdanningssituasjonen i Norge for diakonissegjerningen. I folketellingen fra 1885 er det oppført tolv personer som hadde diakonisse som yrke i Trondhjem. Syv av dem står oppført boende ved diakonissehjemmet i Rebslagerveiten 4, fire diakonisser som ikke årsberetningene til indremisjonsforeningen nevner, har bosted i Kongensgate 93, mens den siste diakonissen bodde i Vollabakken, antakelig tvangsanstalten der hun arbeidet.

Til å holde orden på diakonissehjemmet fikk en diakonisse ansvaret som husmor. Den første som fikk denne oppgaven, var søster Josefine. Den hadde hun frem til 1885, men flyttet trolig rett før folketellingen og det er derfor vanskelig å finne ut noe mer om henne enn det det står i årsberetningen. Det som nevnes er at hun i tillegg til å være husmoder var nødt til å virke som menighetsdiakonisse, noe som antakelig kan ha ført til mye arbeid og kanskje overanstrengelse som var vanlig blant diakonissene.²⁶³ Den neste husmoren er derimot å finne i folketellingen for 1885.²⁶⁴ Ida Andresen hadde ansvaret for huset mens det bodde seks andre diakonisser der. Hun var der ikke veldig lenge før Emma Gustava Bonnerud tok over i 1887. Bestyrelsen oppga ingen grunn for hvorfor Andersen ikke var der så lenge. Det var Diakonisseanstalten i Christiania som bestemte hvor hver enkelt diakonisse skulle ha sitt virke, og det kan derfor være flere grunner til omskiftninger på diakonissenes lokasjon. Det er derfor god grunn til å tro at Bonnerud passet godt der hun var i Trondhjem siden hun ble værende frem til ÅRSTALL (etter 1890).

Ikke alle diakonissene i indremisjonens tjeneste oppholdt seg på diakonissehjemmet. Menighetsdiakonissene hadde ansvar for forskjellige distrikter som Trondhjem var delt opp i. Søster Anna Røsand hadde en lang vei til Bakklandet hver dag og fikk derfor leiet seg et værelse i Bakkestandens bedehus for en årlig leie på 60kr.²⁶⁵ folketellingen fra 1891 står derfor Anna Røsand/Røsand oppført med adresse både i Rebslagerveiten og Østersundgaden 61.²⁶⁶

5.4 Menighetspleien

5.4.1 En ny gren springer frem

Hjertet av diakonissegjerningen bestod av barmhjertighetsarbeidet utført av menighetsdiakonissene. De pleiet syke, hjalp fattige og startet opp ulike former for sysselsetting for kvinner og barn.²⁶⁷ Menighetsdiakonissene hadde dessuten ansvar for både den legemlige og åndelige pleien, og skulle se hele mennesket, ikke bare sykdommen.²⁶⁸ I dette kapitlet skal jeg se nærmere på menighetspleien i diakonissesaken. Hvordan skilte menighetspleien seg fra den private pleien og på hvilken

²⁶² 50aars beretning for Trondhjems indremission 1865 - 1904.

²⁶³ 1880: Aarsberetning fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1880, 8.

²⁶⁴ Se vedlegg 2.

²⁶⁵ 1888: Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1888, 12.

²⁶⁶ Se vedlegg 2

²⁶⁷ Adriansen, "Et kvinneyrke tar form: Sykepleie i Rogaland 1870-1970," 157.

²⁶⁸ Kjølsvik et al., *Helse - Frelse: Samfunnsmedisin og livssyn – et møte*, 207.

måte ble den drevet? Spesielt skal jeg drøfte om hvordan og om menighetspleien ble den nye formen for fattighjelp og arbeidshjelp. Jeg vil se hvordan de fattige ble hjulpet gjennom menighetspleien, og trekke noen tråder til det tidligere fattigdomsarbeidet til indremisjonsforeningen.

Menighetspleien var en slags kryssning mellom privatpleien og fattigpleien og vokste etter hvert frem som et eget arbeidsfelt for diakonissene. Grunnen til at det ble kalt menighetsdiakonisser var fordi søstrene hadde sitt arbeide gjennom en menighet og skulle fungere som sykepleiere, samt hjelpe til på andre måter som krevdes.²⁶⁹ Det er uklart i årsberetningene om disse var direkte knyttet til Trondhjem tre menighets sogn, eller om de var delt inn slik indremisjonsforeningen så det hensiktsmessig for byen. Noen årsberetninger kan tyde på det siste fordi distriktene endrer noe opp gjennom årene. Forskjellen på en menighetsdiakonisse og en diakonisse som virket i privat pleie var ifølge presten Riddervold at menighetspleien rommet i større grad «den Christelige Barmhjertigheds synsvinkel» enn det den private pleien klarte å oppnå gjennom betalt arbeid.²⁷⁰

For Trondhjems indremisjonsforening er det tydelig at dette var et viktig arbeid. Teologen Bloch-Hoells verk om diakonissegjerningen, gir grunn til å undres på om Trondhjem indremisjonsforening var en av diakonissesakens tidligste ute med menighetspleien, og kanskje til og med den første til å be om en menighetsdiakonisse.²⁷¹ Gjennom tidene var det bare Christiania og Bergen hadde flere diakonisser som arbeidet i dette feltet, og det gir også mening tatt i betraktning at de hadde flere innbyggere og derfor flere å forsørge.²⁷² I Bergen kom menighetsdiakonissene i 1876, da knyttet opp mot Bergens indremisjon. Hensikten for denne virksomheten var for å kunne anvende diakonisser for å pleie syke og gamle både legemlig og åndelig. Den første diakonissen som fikk dette arbeidet i Bergen var søster Guri Nilsen.²⁷³ Hun var også i Trondhjem.²⁷⁴ I Stavanger var det på 1880-tallet fem diakonisser, der tre av dem arbeidet i det som het menighets og privatpleie.²⁷⁵

Etter som årene gikk er det tydelig at Trondhjems indremisjonsforening stadig styrket menighetspleien. Allerede i år 1873 stod det i årsberetningen at det var foreningens ønske at en av søstrene skulle arbeide for «den ubemidlede klasse».²⁷⁶ Likevel arbeidet de fleste diakonissene i begynnelsen i den private pleie, og ofte måtte menighetsdiakonissen sette sitt arbeid på vent for å bidra der hvis det var behov for det. Etter 1883 snudde dette. Mens antallet menighetsdiakonisser økte, forble den private pleie forbeholdt to diakonisser.

Søstrene som arbeidet i menighetspleien i Trondhjem hadde forskjellige distrikter de skulle se til. Disse forandrer seg litt underveis som byen ble større og antallet på diakonissene økte, men hovedområdene var Nedre Baklandet, Møllenberg og Lademoen,

²⁶⁹ H.E. Riddervold, *Den kvinnelige diakoni: en oversikt og en appell* (Oslo: A/S Indremissionstrykkeriet, 1943), 23.

²⁷⁰ Jahnsen, *Kvindelig Diakoni i Norges Kirke gjennom femti Aar: Et mindeskrift ved Diakonissehusets femtiaarsjubileum*, 318.

²⁷¹ Bloch-Hoell, *Diakonissehusets første hundre år 1868-1968: - - at vi skulle vandre i dem*, 40.

²⁷² Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser: et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 211; Jahnsen, *Kvindelig Diakoni i Norges Kirke gjennom femti Aar: Et mindeskrift ved Diakonissehusets femtiaarsjubileum*, 70.

²⁷³ Flood, *Bergens diakonissehjems historie*, 7.

²⁷⁴ *1880: Aarsberetning fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1880*, 8.

²⁷⁵ Adriansen, "Et kvinneyrke tar form: Sykepleie i Rogaland 1870-1970," 60.

²⁷⁶ *1873: Beretning om den indre Missions Virksomhed i Throndhjem 1873*.

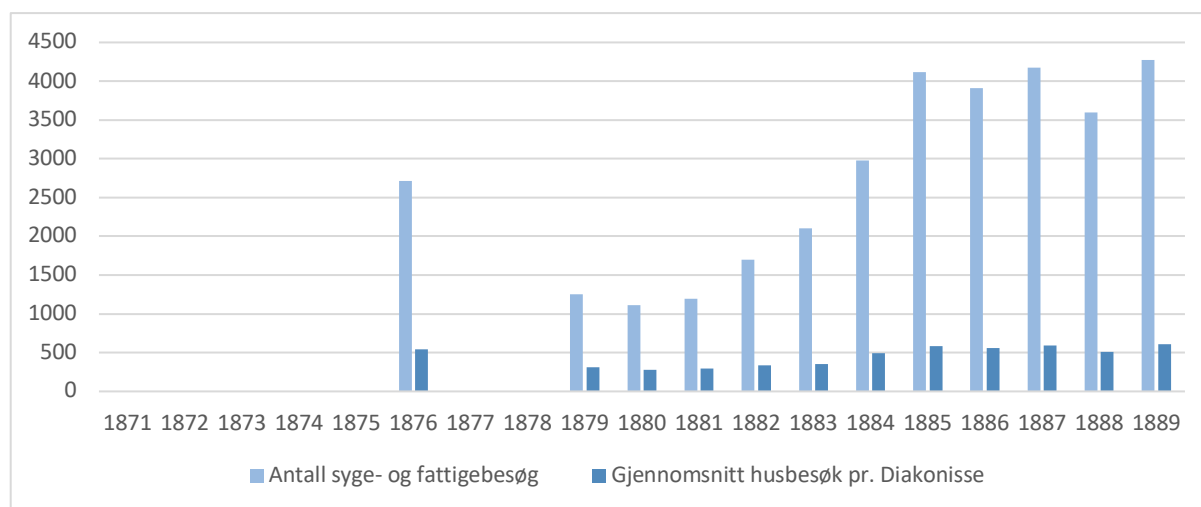
Øvre baklandet, Øen og øvre del av byen, samt Ihlen, Stenbjerget og Aasveien. Det var store områder som søstrene skulle ha kontroll over og besøke.

5.4.2 Hjemmebesøk

Hjemmebesøkene var den viktigste delen av arbeidet for de syke fattige. Det fantes ingen form for kontroll over sykdomsforhold i de fattige strøkene, og eneste måte å finne ut hvem som trengte hjelp på, var gjennom husbesøk. Dette var noe indremisjonsforeningen allerede var godt kjent med gjennom tilsynsmennene i bestyrelsen. Siden diakonissesaken og den generelle fattighjelpen overlappet er det sannsynlig at disse samarbeidet gjennom å utveksle informasjon til hverandre om hvor det fantes syke og hvor det trengtes hjelp. Indremisjonens kolportør fikk også god innsikt i tilstanden hjemme hos folk på sine besøk, og kan også ha vært med å bidra til å gi diakonissene informasjon om hvor hjelpen var nødvendig. Hensikten med husbesøkene var å hjelpe dem som ikke hadde råd til sykehusopphold. Det var også en måte å se hvor behovene lå, og hvem som trengte oppfølging av noe slag.

I flere år ble antallet husbesøk fra menighetsdiakonissene dokumentert, trolig gjennom opptelling av dagbøkene. Det er vanskelig å vite om dette er helt nøyaktige tall, men de gir likevel en ganske god pekepinn på omfanget i hjemmebesøk som menighetsdiakonissene utførte.²⁷⁷

Figur 5: Diagram over antall syke- og fattigbesøk menighetsdiakonissene foretok, i totalantall og gjennomsnitt i for hver diakonisse.

Det kan være forskjellige grunner til at tallene viser seg slik som dette. I 1879 var antallet husbesøk ganske mye lavere enn i 1876. Dette kan skyldes at i 1879 hadde to av diakonissene vært syke. Derfor hadde det for det meste virket to, og over en lengre periode bare en menighetsdiakonisse hos de fattige.²⁷⁸ Til sammenligning hadde Bergen i

²⁷⁷ Årstall uten data er manglede kilder eller informasjon i kildene. Gjennomsnittet er tatt med for å gi et bilde som tar hensyn til antallet av diakonisser som arbeidet, selv om det ikke stemmer med tanke på at noen av søstre arbeidet i den private pleien og diakonissene kom og dro på forskjellige tidspunkter gjennom året.

²⁷⁸ 1879: *Throntheims Indremissions-forenings Aarsberetning for 1879*, 6.

1881 gjennomført rundt 6000 hus- og sykebesøk, med fire menighetsdiakonisser til rådighet.²⁷⁹

5.4.3 «Saft til stakkelsene» – gaver og frivillighet

Menighetspleien i Trondhjem var helt avhengig av frivillige gaver fra innbyggerne i byen. Diakonissene gikk fra dør til dør for å høre om noen hadde noe de kunne avse og gi til de fattige. I årsberetningene ble det skrevet om flere typer gaver som gikk igjen år etter år, og som derfor viser noe om hva bestyrelsen anså som vesentlig for arbeidet. Dette var materialer og matvarer som var svært sentrale for å kunne stelle syke mennesker.

Ulltepper og sengehalm er nevnt i det fleste årsberetningene. Ullteppene ble enten gitt som gaver eller kjøpt brukt ved auksjon. Sengehalm ble gitt fra Kaptein Due fra Lillegaarden, og Holtermann på Sluppen.²⁸⁰ Dette var vesentlig for at de fattige skulle ha noe lunt å ligge på og hindre kulde og forverring av sykdomssymptomer og forløp. Bjørn Sverre Hol Haugen, som har skrevet en bok om norsk søvnhistorie, skriver at det var vanlig å ligge rett på halmen dersom man ikke hadde råd til å sy en skikkelig madrass. Uansett hva man lå på var man dessuten nødt til å fylle på med sengehalm flere ganger i året fordi man lå halmen flat.²⁸¹ Derfor var det viktig at diakonissene fikk sengehalm hvert år for å kunne fylle på i sengene til pasientene.

I innsamlingene av mat og klær fikk foreningen inn mange av de samme varene som før hadde blitt donert til fattigpleien.²⁸² I 1890 kom det inn 1717 forskjellige klesplagg som ble delt ut og av mat gikk det mye i gryn og mel.²⁸³ Unntaket fra tidligere innsamlinger var saftens rolle i årsberetningene. Før diakonissesaken har den ikke blitt nevnt, enten fordi ingen ga saft, eller fordi dette ikke har blitt ansett som interessant å skrive ned. I diakonissesaken blir saften derimot ofte nevnt og med flere setninger. Det står om når noen hadde gitt saft og om noen hadde gitt bær og sukker som diakonissene kunne brukte til å lage saft. Jeg har ikke funnet andre historiske verk som refererer til saftbruk under sykdomsforløp, men det er naturlig å anta at saften til de syke var et omsorgsteg fra diakonissene og indremisjonsforeningen. Sukker var et dyrt produkt og safting tok tid, og antakelig ikke noe fattige fikk til vanlig. Sukker kan også ha virket oppkvikkende og væsken kunne hindre dehydrering. Bestyrelsen skrev at det «har været til ikke liden Vederkvægelse for mangan syg Stakkel.»²⁸⁴

Det later til at det var enklere for innbyggerne i Trondhjem å gi gaver i varer og materialer til diakonissesaken. Flere ganger gjør bestyrelsen leseren av årsberetningen oppmerksom på at diakonissene trenger rene penger til det arbeidet de utfører. Grunnen til dette var fordi det var vanskelig å vite hva de fattige trengte før de kom på besøk, og det var praktisk for en diakonisse derfor å ha «litt penger for hånden», slik at de kunne handle inn det som manglet. Bestyrelsen var likevel tydelig på at pengene bare skulle brukes til dette formålet, trolig for å stagge bekymringene for at pengene skulle bli misbrukt av umoralske fattige.²⁸⁵

²⁷⁹ Flood, *Bergens diakonissehjems historie*, 12.

²⁸⁰ 1887: *Aarsberetning fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1887*, 13.

²⁸¹ Bjørn Sverre Hol Haugen, *Søvn: ei kulturhistorie* (Leikanger: Skald, 2022).

²⁸² **Se tabell 1**

²⁸³ 1890: *Aarsberetning fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1890*, 11.

²⁸⁴ 1884: *Aarsberetning fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1884*, 7.

²⁸⁵ 1882: *Aarsberetning fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1882*, 10.

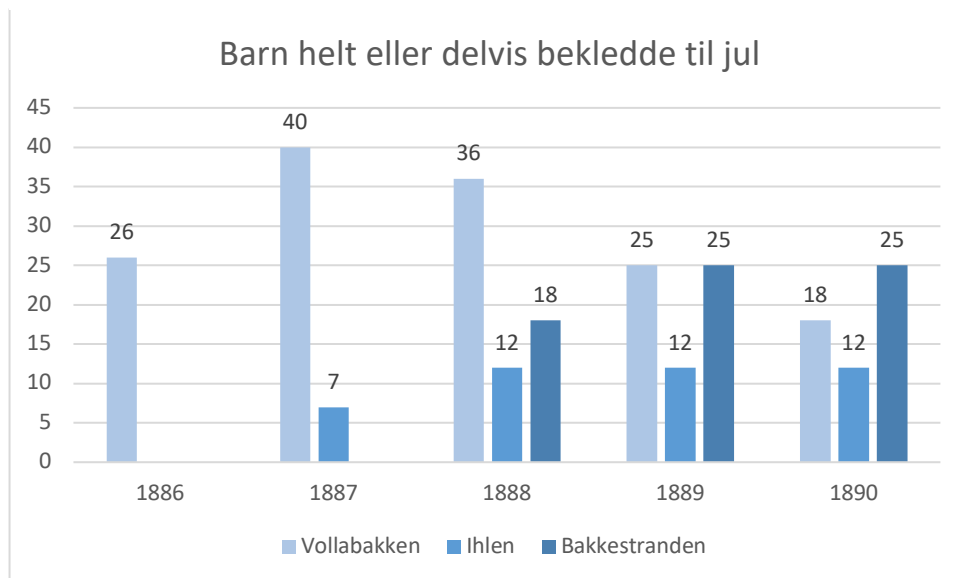
5.4.4 Lappe- strikke- og syforeningene

I tillegg til sykepleie, opprettet menighetsdiakonissene forskjellige håndverksforeninger som skal være til hjelp for fattige rundt om i sine distrikt. I årsberetningen for 1886 nevnes tre lappeforeninger som ble opprettet samme år.²⁸⁶ Foreningene minner mye om den tidligere arbeidshjelpen.

Håndverkforeningene holdt til på Ihlen, Baklandet, Bakkestranden og Vollabakken, og ble drevet av menighetsdiakonissene sammen med fra flere damer.²⁸⁷ Målgruppen for tiltakenes deltakere virker til å ha variert litt, men var for kvinner. Noen foreninger var ment for eldre kvinner, mens andre, slik som strikke og syforeningen til Søster Anna på Bakkestrand bedehus, var ment for fattige mødre.²⁸⁸ Mangen av lokalene fikk indremisjonen låne gratis, men i Vollabakken bidro indremisjonsforeningen med leien for lokalet til sy- og lappeforeningen.

Produktene som ble laget på foreningene gikk til fattige barn. Flere årsberetninger inneholdt en liste over hvor mange barn som var blitt helt eller delvis bekledde til jul. Fottøy var også vanlig å dele ut. Rundt juletider ble det dessuten holdt små fester for fattige mødre og barna deres. Der ble det servert «smørrebrød, kaffe og melk».²⁸⁹ I 1888 ble det dessuten servert sjokolade.²⁹⁰ Arbeidet må ha vært populært å støtte blant indremisjonsforeningens, da bestyrelsen beretter at «Til Fremme af Arbeidet er desuden af mange ydet Pengebidrag og Materialer.»²⁹¹

Figur 6: Hvor mange barn som ble helt eller delvis bekledt til jul av hver syforening som menighetsdiakonissene drev i byen

²⁸⁶ 1886: Aarsberetning fra Thronhjems Indremissionsforening for Aaret 1886, 13.

²⁸⁷ 1887: Aarsberetning fra Thronhjems Indremissionsforening for Aaret 1887, 12.

²⁸⁸ 1890: Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1890, 21.

²⁸⁹ 1886: Aarsberetning fra Thronhjems Indremissionsforening for Aaret 1886, 13.

²⁹⁰ 1888: Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1888, 13.

²⁹¹ 1888: Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1888.

5.5 utfordringer

5.5.1 Økonomi og behov

Selv om det er tydelig at diakonissesaken hadde høy prioritet i indremisjonen, var det ikke rett frem å drive arbeidet. Den var skånt for kritikken som den tidligere fattigpleien fikk, fordi diakonissene hovedoppgave var å ta vare på syke, og disse lå innenfor den «rette» kategorien fattige. Likevel var økonomi og en stadig voksende befolkning en utfordring for saken. I alle årsberetningene ble den økonomiske statusen beskrevet som krevende. Helsen til diakonissene var også en utfordring. I dette delkapittelet vil jeg se nærmere på hvilke utfordringer diakonissesaken hadde, og på hvilken måte bestyrelsen foreslo å løse dem.

Allerede fra diakonissesakens begynnelse var økonomien en utfordring. Planen til Trondhjems indremisjon var at diakonissepleien skulle finansiere seg selv ved å få betalt gjennom den private pleien som ble ytt. Dette fungerte ikke fordi det manglet på dem som kunne betale. Derfor kunne diakonissene også i større grad prioritere fattige syke, i tråd med indremisjonens visjon, selv om dette ikke bidro til god økonomi. I begynnelsen av 1873 gikk det derfor trått med økonomien, før flere velstående begynte å benytte seg av hjelpen.²⁹² Likevel var ikke dette nok til å dekke saken. Som jeg har vist tidligere, anså derfor foreningen i Trondhjem det som avgjørende at diakonisseforeningen bidro økonomisk.²⁹³ Økonomien gjorde at bestyrelsen ofte drøftet i årsberetningene om de har råd til flere diakonisser, eller om den måtte kutte. Den offentlige drøftelsen kan også ha vært med på å underbygge den økonomiske utfordringen som diakonissesaken stod ovenfor og påvirke leseren til å støtte saken ytterligere.

Parallelt med de økonomiske vanskelighetene, var paradoksalt også et voksende behov for diakonisser. I årsberetningen for 1883 stod det at «Erfaringen har lært os, at til en By af Trondhjems Størrelse og med en saavidt stor Arbejderbefolkning som her, vil der mindst behøves 8 Diakonisser.»²⁹⁴ Bestyrelsen prøvde i årsberetningen for 1882 å få medlemmene til å sette seg inn hvor viktig det er at nettopp det er menighetsdiakonissene som driver med denne type støtte for fattige kontra fattigvesenet som ikke var å populært i lekmannsbevegelsen på denne tiden:

«Vi vil her bemærke, at den, der vilde følge vore Menighetsdiakonisser en Tour omkring paa deres Vandringer, navnlig i Forstæderne, skulde sikkert snart komme til den Overbevisning, at den Hjælp, som ved disse christelige og erfarne Kvinder ydes de Nødlidende. Er af uendelig større Betydning og Værd, end den Understøttelse, som saa ofte ydes uden Control.»²⁹⁵

I årsberetningen for 1883 stod det at foreningen i dette tidsrommet hadde seks diakonisser, men at det ikke var nok. Utfra erfaringen skulle en by på størrelse med Trondhjem hatt åtte diakonisser. Samtidig tilsvarte økonomien at de var nødt til å kutte dersom det ikke kom inn mer midler til saken.²⁹⁶ Områdene der menighetsdiakonissene

²⁹² 1873: Beretning om den indre Missions Virksomhed i Throndhjem 1873, 2.

²⁹³ 1879: Throntheims Indremissions-forenings Aarsberetning for 1879, 5.

²⁹⁴ 1883: Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1883, 21.

²⁹⁵ 1882: Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1882, 9.

²⁹⁶ 1883: Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1883, 20-21.

virket, var dessuten store områder. Bare på Baklandet kunne en diakonisse ha ansvar for mellom 20–30 syke hun skulle innom på en dag.²⁹⁷

Noen år stod det at menighetsdiakonissene måtte i noen perioder virke som privat pleierske. Dette kan det være flere grunner til. I Christiania hadde for eksempel Diakonisseanstalten en avtale med kommunen om at hvis noe skulle skje i byen, skulle den være klare til å ta imot statlige pasienter. Jeg har ikke funnet noe spor etter en lignende ordning i Trondhjem. Økonomien spilte nok en vesentlig rolle, samt at det var mer motiverende for velstående å gi til en sak de visste kunne gange dem selv skulle de plutselig bli syke.

5.5.2 Sunhedstillstand og tilfluktssted

Bestyrelsen hadde stor interesse av søstrenes helse og dette vises gjennom at det stadig blir nevnt i årsberetningene. Ved flere anledninger ble det rapportert at en eller flere av diakonissene hadde vært alvorlig syke og hatt behov for et kortere sykehusopphold.²⁹⁸ På Diakonisseanstalten i Christiania ble det også rapportert om helseutfordringer blant diakonissene som opplevde svekkelsestilstander. Dr. Kiær, anstaltlegen, mente at årsaken til dette var nattevåking og overanstrengelse blant søstrene.²⁹⁹ I Bergen måtte bestyrerinnen av diakonissegjerningen sykemelde seg på grunn av overanstrengelse i arbeidet.³⁰⁰ Det er nærliggende å anta at dette også kan ha vært årsaken til sykdom blant diakonissene i Trondhjem. Bestyrelsen hadde flere ganger i årsberetningene poengtert at menighetsdiakonissene måtte dekke store områder i Trondhjem og at dette var uoverkommelig dersom antallet på diakonissene ikke øktes. Som et resultat den store arbeidsmengden måtte søstrene trolig arbeide hardere og mer enn forventet, noe som førte til utmattelse over tid. «At Tjenesten for Diakonisserne paa denne Maade ofte vil føre til Overanstrengelse, er noget som let vil skjønnes.»³⁰¹

Legen ved anstalten i Christiania, dr. Kiær foreslo derfor å skaffe et «tilfluktssted» for diakonissene i Christiania.³⁰² Dette var noe Trondhjems indremisjonsforening lot seg inspirere av, og i flere år sendte de diakonissene på sommerferie på en gård hos prost Brodahl og frue i Støren, der de hadde sluppet av og brukte flere uker på å hente seg inn igjen til neste års tjeneste.³⁰³ I 1884 står det at søstrene hadde, «som sædvanligt hatt sommerferie, noe som de sa var høilig tiltrængte.»³⁰⁴ Dette tyder på at denne type hvile fra arbeidet var anerkjent også hos bestyrelsen. Diakonissene hadde et tungt arbeid som tæret på og de var avhengige av denne ferien. Grunnen til at det ble tatt ut på sommeren var nok av den grunn at det var mindre sykdom i de varme månedene, og at det var mindre kritisk med tanke på å fryse. Også de som drev diakonissearbeidet i Bergen opprettet et «tilfluktsted».³⁰⁵

²⁹⁷ 1883: Aarsberetning fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1883, 21.

²⁹⁸ I 1879, 1881, 1884 og 1886

²⁹⁹ Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 104.

³⁰⁰ Flood, *Bergens diakonissehjems historie*, 6.

³⁰¹ 1884: Aarsberetning fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1884, 8.

³⁰² Martinsen, *Freidige og uforsagte diakonisser : et omsorgsyrke vokser fram, 1860-1905*, 104; Espedal og Hovland, *Et livskall : Cathinka Guldberg : Norges første sykepleier og diakonisse*, 152.

³⁰³ 1887: Aarsberetning fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1887, 11.

³⁰⁴ 1884: Aarsberetning fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1884, 7.

³⁰⁵ Flood, *Bergens diakonissehjems historie*, 29.

5.6 Kapitteloppsummering

Diakonissene var et av indremisjonens viktigste arbeidsverktøy ovenfor fattigdom. Inspirert av tyske protestanter ble en egen Diakonisseanstalt opprettet i Christiania slik at unge norske piker med et kall til å tjene sin neste skulle få opplæring i sykepleien og omsorgsyrket. Fra Diakonisseanstalten ble søstrene sendt over hele landet for å tjenestegjøre enten på sykehus, andre anstalter eller i menigheter. Trondhjem indremisjonsforening var en av foreningene i landet som var tidligst ute etter å få tak i en menighetsdiakonisse som kunne arbeide i byen. Dette var mye takket være en kvinneforening som engasjerte seg for saken med både evner og penger.

Diakonissene som kom til Trondhjem, hadde mange varierte oppgaver, og de som hadde den mest relevante koblingen til fattigpleien, var menighetsdiakonissene. Med fattige syke over hele byen gikk de lange avstander for å kunne stelle og pleie dem som ikke hadde råd til offentlig sykehus. Menighetspleien var helt avhengig av å få gaver til arbeidet, noe Trondhjems befolkning bidro til.

På tross av det foreningen flere ganger slo fast som en viktig å vellykket gjerning, hadde diakonissesaken flere utfordringer. Den største av dem var den økonomiske. I årsberetningene ligger det nesten alltid som en bekymring over det gode arbeidet som er blitt gjort. Frykten er at foreningen må legge ned deler eller hele arbeidet. Et annet problem var at foreningen hadde for få diakonisser til å betjene hele byen. Dette kunne føre til at diakonissene ble utslitte og syke, noe som ikke var uvanlig også i andre byer.

Diakonissesaken var det fremste fattighjelpen indremisjonsforeningen hadde etter at den kirkelige fattigpleien tok over den mer generelle fattighjelpen. Dette var en spisset fattighjelp som likevel hadde en viss bredde i seg med arbeidsforeninger, barnefester og utdelinger. Det at Trondhjem indremisjonsforening holdt på diakonissesaken gjorde at de fortsatt hadde en ganske sterk filantropologisk profil fremover mot århundreskiftet.

6. Konklusjon

Den gjennomgående hovedproblemstillingen for studien har vært å undersøke hvordan Trondhjem indremisjonsforening hjalp fattige og syke i perioden 1865–1890. Dette forskningsspørsmålet inneholder flere temaer og underproblemstillinger, slik som utviklingen i foreningens filantropiske arbeid, fattigdomssyn, kjønnsperspektiv, organisering og økonomi.

Jeg har forsøkt å besvare problemstillingen ved å gjennomgå årsberetningene til indremisjonsforeningen mellom 1865 og 1890, forfattet av foreningens bestyrelse. Trondhjem indremisjonsforening hadde gjennom sine første 25 år et mangfold av arbeid for fattige. I denne studien har jeg undersøkt særlig tre av dem. Dette har vært den generelle fattigpleien, arbeidshjelpen og diakonissesaken. I det kommende kapittelet er hensikten å oppsummere mine hovedfunn og drøfte dem ytterligere.

6.1 Oppsummering og konklusjon

6.1.1 Et barmhjertighetsarbeids utvikling

En av hovedårsakene til foreningens opprettelse, i tillegg til den åndelige oppbyggelse, var for å hjelpe fattige og syke i Trondhjem. Foreningen var godt kjent med at det fantes flere fattige i byen som manglet nødvendigheter som mat, klær, brensel og arbeid. For å skaffe seg en pålitelig oversikt over dette, delte foreningens bestyrelse byen inn i forskjellige distrikter der en tilsynsmann hadde ansvaret. Resten av foreningens medlemmer fungerte som medhjelpere. Hver jul ble det holdt en stor aksjon hvor det ble delt ut mat, klær og brensel til de forskjellige distriktene, slik tilsynsmannen anså det best.

Et annet tiltak for fattige var arbeidshjelpen. For bestyrelsen var dette utvilsomt en veldig viktig del av foreningens fattigarbeid, og i en av årsberetningene ble dette arbeidet omtalt som den «vesentligste hjelp». Også i Berge Furrens forskning på Lars Oftedal i Stavanger, er arbeidsmoral en viktig sak for lekmannsfolket og flere lignende tilbud ble opprettet der.³⁰⁶ Mine funn stemmer dermed godt overens med annen forskning på området andre plasser i landet.

Formålet for arbeidspleien var å gi arbeidsledige fattige et jobbalternativ, slik at de kunne få «hjelp til selvhjelp». Det var særlig kvinner som benyttet seg av dette alternativet, og arbeidet bestod av håndverk som strikking, veving og sying. Produktene som var laget, ble solgt videre eller loddet ut på basarer. Bestyrerinnen hadde ansvaret for de arbeidende kvinnene og produktkvaliteten. Oppslutningen om arbeidet var for det meste jevn, med mellom 54–70 kvinner som benyttet seg av tilbudet.³⁰⁷

Trondhjem indremisjons fattigpleie ble nedlagt i 1881 for å støtte opp om den nye kirkelige fattigpleien. Året etter la indremisjonsforeningen også ned arbeidshjelpen, på tross av at det var ytret ønske om å fortsette året før. Årsaken til dette var at den

³⁰⁶ Furre, *Soga om Lars Oftedal*, 1, 547; *St. Johns. Menighet: Stavanger 1885-1920*, 28.

³⁰⁷ **Se figur 2**

kirkelige pleien hadde et bedre og mer omfattende tilbud, som indremisjonsforeningen i årsberetningene uttrykket at de ønsket å stille seg bak.

Parallelt med foreningens fattigpleie og arbeidshjelp, vokste det som i årsberetningene omtales som *diakonissesaken*. Trondhjem hadde allerede i 1869 en kvinneforening som engasjerte seg for saken. Deres formål var å påvirke blant annet indremisjonen til å hente diakonisser fra Diakonisseanstalten i Christiania. Diakonissene var utdannet som pleiere og dermed til å ta seg av sykes fysiske og åndelige nød. I 1871 ble derfor Trondhjem indremisjonsforenings første diakonisse, Karen Tollaksen, hilst velkommen til byen. Etter hvert kjøpte indremisjonsforeningen et eget hus for diakonissene i Rebslagerveiten 4. Diakonissehuset var bostedet for indremisjonens diakonissesøstre, men også et samlingssted for resten av byens diakonisser.

Opp gjennom årene ble diakonissearbeidet mer omfattende, og spesielt det som ble kalt menighetspleien, fikk mye oppmerksomhet av bestyrelsen. Menighetsdiakonissene hadde ansvaret for egne distrikter i byen hvor de daglig gikk rundt for å pleie fattige syke. Dessuten startet de også sy-, lappe- og strikkeforeninger som kan minne mye om det gamle arbeidshjelptilbudet.

Det finnes tydelige likhetstrekk mellom den tidlige fattigpleien og diakonissenes arbeid. Alt av indremisjonsforeningens fattigarbeid var avhengig av frivillige donasjoner gjerne ofte penger og materialer. Den generelle fattigpleien hadde sin hovedsakelige utdeling av mat, brensel og klær i juletider, mens diakonissene delte ut disse materialene underveis i sine besøk til de syke, der det fantes behov. I begge sakene understrekte bestyrelsen i årsberetningene varsomheten ved bruk av pengegaver. Når det gjaldt arbeidspleien, var også dette noe diakonissene opptok i en annen form. Både den tidlige arbeidshjelpen og lappe-, strikke og syforeningene til diakonissene, tok sikte på å hjelpe fattige kvinner.

Det som skiller diakonissevirksomheten fra indremisjonens tidlige fattighjelp, med unntak av fokuset på de syke, var fraværet av kritikk mot diakonisseordningen i årsberetningene. Årsberetningene beretter i at bestyrelsen flere ganger måtte forsvare den hjelpen som ble gitt gjennom fattigpleien, både mot kritiske røster utenfor organisasjonen, og trolig også fra medlemmer innenfor indremisjonen. Grunnlaget for denne kritikken var det moralske aspektet med fattighjelpsarbeid som var svært omdiskutert på 1800-tallet.

6.1.2 Et moralsk arbeid – Hensikten bak arbeidet

Fattighjelpen som indremisjonsforeningen i Trondhjem tilbød, hadde i stor grad et moralsk aspekt. Foreningens mål var å hjelpe de fattige til å hjelpe seg selv, i tråd med samtidens syn på fattigdom. Likevel kan det argumenteres for at foreningen strakte seg lenger i sin hjelp enn det samfunnet rundt var villig til å gjøre.

Å drive fattigpleie var en balansegang på 1800-tallet. De fattige var delt inn i «verdige» og «uverdige» fattige. Frykten var stor for at feilplassert hjelp kunne føre til latskap og fattigdom i seg selv. Noe av den første kritikken indremisjonsforeningen i Trondhjem møtte på, var nettopp anklager om å bare hjelpe «dem som hengte på hodet». Bestyrelsen i foreningen så det derfor som nødvendig å presisere i flere av årsberetningene at hjelpen kun gikk til «virkelig og verdig trengende». ³⁰⁸ Hva de mente med dette spesifiserte de ikke ytterligere.

³⁰⁸ 1866: *Aarsberetning om Foreningen for indre Mission i Throndhjem i 1866*, 5.

Arbeidspleien var derfor en viktig gren av indremisjonens filantropiske arbeid. Ved å tilby fattige arbeidsledige en mulighet til å arbeide, kunne foreningen hjelpe fattige uten å direkte understøtte dem som i samfunnets øyne ikke fortjente hjelp. Også diakonissegjerningen slapp som nevnt unna den samme kritikken som den tidlige fattigpleien måtte gjennomgå. Trolig var det sakens hovedmålgruppe, de syke fattige, som gjorde at de unngikk dette. En som var syk hadde ikke skyld i sin egen nød, og var derfor regnet til en viss grad som verdig fattig.

Det moralske aspektet gjaldt imidlertid ikke bare de fattige som fikk hjelpen. Indremisjonsforeningen anså det som en kristelig plikt å gi til de fattige materielt og åndelig. Å hjelpe de fattige var derfor det samme som å tjene Gud. De pietistiske holdningene tilsa at den som var blitt gitt mye, skulle også gi mye.³⁰⁹

6.1.3 Fattigarbeid – Både en mann og kvinnes kall

Når det gjelder givere av penger og tid var både menn og kvinner aktive i Trondhjem indremisjonsforening. Årsberetningene fra foreningen vitner tydelig om at begge kjønn deltok i foreningens filantropiske arbeid. Det kristelige kallet inviterte hver eneste troende, både mann og kvinne til å hjelpe sin neste. Oppgavene i forbindelse med arbeidet har imidlertid sett litt ulikt ut for menn og kvinner.

Mennene i Trondhjem indremisjon var ofte initiativtakere til arbeidet, og satt som styremedlemmer i komiteene. De hadde ansvar for de ulike tiltakene foreningen gjorde for fattige og syke i byen. Kvinnenes engasjement kom i større grad til uttrykk i tråd med samtidens oppfatning av den kvinnelige rollen som omsorgsperson og pleierske. Likevel er det tydelig at flere kvinner hadde en ledende rolle innenfor arbeidet.

Kvinneforeningene var en stor støtte for indremisjonen økonomisk. Ved å arrangere basarer og foreningsmøter finansierte de ulike tiltak og da spesielt diakonissegjerningen. Årsberetningene forteller også om arbeidshjelpens to kvinnelige bestyrerinner som hadde et stort ansvar, samt flere kvinner som satt i styret for arbeidshjelpen og diakonissesaken. Gjennom dette arbeidet har kvinnene fått påvirke mye innenfor sine interessefelt. Diakonissene var også kvinner som i stor grad styrte sin egen arbeidsdag.

Disse observasjonene stemmer godt overens med Kristin Norseths og Bjørg Selands undersøkelser.³¹⁰ Kvinner i misjons- og indremisjonsforeninger var sentrale for fattigomsorgen som pådrivere, økonomisk støtte og arbeidere.

6.2 Avslutning

Med dette studiet har jeg forsøkt å vise hvordan Trondhjem indremisjonsforening håndterte fattigpleien fra foreningens opprettelse i 1865 til 1890. Studiets hensikt har vært å bidra inn i et lite belyst forskningsområdet innenfor Norges moderne historie, den religiøse-filantropiske virksomheten og dens ringvirkninger.

I Trondhjem har indremisjonsforeningen spilt en viktig rolle i byens fattig- og omsorgsarbeid, noe Knut Mykland har påpekt.³¹¹ Ved å undersøke foreningens arbeid i detalj, har det blitt mulig få en enda bedre forståelse av fattigarbeidets omfang, og de

³⁰⁹ Seland, "Religion på det frie marked : folkelig pietisme og bedehuskultur," 109.

³¹⁰ Norseth, "La os bryte over tvert med vor stumhet!" : kvinners vei til myndighet i de kristelige organisasjonene 1842-1912."; Seland, "Kjønn og makt – myndige religiøse kvinneroller."; Seland, "Religion på det frie marked : folkelig pietisme og bedehuskultur," 58-59.

³¹¹ Mykland, *Fra Søgaden til Strandgaten: 1807–1880*, 3, 503.

ulike aspektene som eksisterte i historien, slik som kjønnsperspektiv, fattigdomssyn og utvikling av arbeidet. I tillegg har undersøkelsen forsøkt å sette Trondhjems tidlige indremisjonshistorie i en samfunnsmessig kontekst, ikke ulikt det Knut Lundby har gjort med Oslos indremisjon og Bjørg Seland med bedehusmiljøene i Agder.³¹²

Som nevnt i innledningen er historien om 1800-tallets religiøse-filantropiske arbeid sammensatt, og det er flere aspekter denne undersøkelsen adresserer som det ikke er gjort tilstrekkelig forskning på enda. For fremtidig forskning vil det være interessant å undersøke det filantropiske arbeidet i Trondhjem indremisjon gjennom andre kilder og fra et annet perspektiv enn bestyrelsens. Et eksempel på dette vil være Magdalenahjemmet hvor bestyrerinnen førte dagbok over det arbeidet hun gjorde. Det kan være aktuelt å ta tak i utforskede protokoller og brevvekslinger mellom indremisjonens medlemmer.

Avslutningsvis er det naturlig å komme tilbake til biskop Grimelunds oppfordring til indremisjonsbevegelsen i Trondhjem: «Men har du, kjære Tilhører, også alvorlig betænkt, hvad det betyder at kaldes en Christen?»³¹³ Trondhjem indremisjonsforeningens svar på dette innebar et omfattende arbeid der de etterstrebet å gi åndelig og materiell omsorg for byens mest trengende.

³¹² Lundby, *Mellom vekkelse og velferd : bymisjon i opp- og nedgangstider*; Seland, "Religion på det frie marked : folkelig pietisme og bedehuskultur."

³¹³ 1865: *Om indre Mission*, 7.

Kilder

Årsberetninger

- 1865: *Om Indre Mission*. Trondheim, 1865: Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1865.
- 1866: *Aarsberetning Om Foreningen for Indre Mission I Throndhjem I 1866*. Trondhjem, Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1867.
- 1872: *Aarsberetning Fra Foreningen Fra Indre Mission*. Trondheim, 1873.
- 1873: *Beretning Om Den Indre Missions Virksomhed I Throndhjem 1873*. Trondheim, Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1874.
- 1874: *Beretning Om Foreningen for Indremission I Throndhjem for 1874*. Trondheim, Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1875.
- 1876: *Aarsberetning for Throndhjems Forening for Indre Mission 1876*. . Trondheim, Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1877.
- 1878: *Throndhjems Indremissions-Forenings Aarsberetningfor 1878, Afgiven Ved Dens Generalforsamling 23de Januar 1879*. . Trondheim, Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1879.
- 1879: *Throntheims Indremissions-Forenings Aarsberetning for 1879*. Trondheim, Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1880.
- 1880: *Aarsberetning Fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1880*. Trondheim, Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1881.
- 1881: *Aarsberetning Fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1881*. Trondheim, Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1882.
- 1882: *Aarsberetning Fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1882*. Trondheim, Foreningen for indre Mission i Throndhjem, 1882.
- 1883: *Aarsberetning Fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1883*. Trondhjem: A. E. Kolstad, 1884.
- 1884: *Aarsberetning Fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1884*. Throndhjem: A. E. Kolstad, 1885.
- 1886: *Aarsberetning Fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1886*. Throndhjem: A. E. Kolstad, 1887.
- 1887: *Aarsberetning Fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1887*. Throndhejm: A. E. Kolstad, 1888.
- 1888: *Aarsberetning Fra Throndhjems Indremissionsforening for Aaret 1888*. Trondhjem: A. E. Kolstad, 1889.

1889: *Aarsberetning Fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1889*. Trondhjem: A. E. Kolstad, 1890.

1890: *Aarsberetning Fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1890*. Trondhjem: J. Kr. Myklebust, 1891.

Senere årsberetninger og andre jubileumsberetninger

50aars Beretning for Trondhjems Indremission 1865 - 1904. Redigert av Foreningen for indre Mission i Trondhjem. Trondheim: Adresseavisens bok- og aksidenstrykkeri, 1915.

Aarsberetning Fra Trondhjems Indremissionsforening for Aaret 1892. Lie & Sundts Bogtrykkeri, 1893.

Litteratur

Adriansen, Kristin Kavli. "Et Kvinneyrke Tar Form: Sykepleie I Rogaland 1870-1970." Ph.D., Universitetet i Bergen, 2015.

Barkve, Olaus. *Hans Hand Og Hjartelag : Frå Diakoniens Historie*. Oslo: Luther, 1975.

Bergh, Trond, Tore Hanisch, Even Lange, og Helge Pharo. *Norge Fra U-Land Til I-Land: Vekst Og Utviklingslinjer 1830-1980*. Det Norske Samfunn: En Fakkell-Bok. Oslo/Gjøvik: Gyldendal Norsk Forlag, 1983.

Bloch-Hoell, Nils E. *Diakonissehusets Første Hundre År 1868-1968 : - - at Vi Skulle Vandre I Dem*. Oslo: Diakonissehuset i Oslo, 1968.

Blom, Ida. "Å Bygge En Nasjon. Kultur Og Medborgerskap I Konstruksjonen Av Den Norske Nasjon På 1800- Og Det Tidlige 1900-Tallet." I *På Kant Med Historien. Studier I Køn, Videnskap Og Lidenskap Tilegnet Bente Rosenbeck På Hendes 60-Årsdag*, Redigert av Karin Lützen and Anette K. Nielsen, 23-42. København: Museum Tusulanums Forlag, 2008.

Bondevik, Ottar. *Bær Arven Videre: Trondhjems Indremisjons 100-Års Jubileum*. Redigert av Ottar Bondevik. Trondheim Aktietrykkeriet i Trondhjem, 21. april, 1965.

Bratberg, Terje T. V., og Jon Gunnar Arntzen. *Trondheim Byleksikon*. Oslo: Kunnskapsforl., 1996.

Bull, Edvard. *Arbeiderklassen Blir Til*. Oslo: Tiden, 1985.

Carstens, Svein. "Lokal Sykehusutvikling I En Vitenskapelig Brytningstid: Trondhjems Borgelige Sygehus, Senere Trondhjems Kommunale Sygehus 1805-1902." Ph.D Doktorgradsavhandling, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, , 2006.

Danielsen, Rolf. *Det Nye Bysamfunn 1880-1914*. Trondheim Bys Historie. Redigert av Johan Schreiner. Trondheim: F. Bruns Bokhandels Forlag, 1958.

———. «*En Exempelløs Fremgang*»: 1880-1920. Trondheims Historie 997-1997. Redigert av Jørn Sandnes, Rolf Grankvist and Anders Kirkhusmo. Vol. 4, Oslo: Universitetsforl., 1997.

- Det Statistiske Centralbureau. *Tabeller Vedkommende Arbeidslønninger I Aarene 1875, 1880, 1885*. Norges Officielle Statistik. Redigert av H. Ashehoug & Co. Vol. 3, Kristiania: W. C. Fabritius & Sønner., 1888.
- Ehrhardt, Anna. "Fattigvesenets Utvikling På 1800-Tallet - Med Blikk På Namdalen." *Norsk museumstidsskrift* 2, no. 2 (2016): 57-75.
- Espedal, Gry, og Berit Hovland. *Et Livskall : Cathinka Guldberg : Norges Første Sykepleier Og Diakonisse*. Verbum, 2012.
- Fanuelsen, Olav, Stephanie Dietrich, Kari Karsrud, og Kjell Nordstokke. *Diakonien – Kall Og Profesjon*. Redigert av Stephanie Dietrich, Kari Karsrud and Kjell Nordstokke. tapir akademisk forlag, 2011.
- Flood, G. . *Bergens Diakonissehjems Historie*. Redigert av Aug. B. Jahnsen. Bergen: A/S Lunde & Co.s Forlag, 1924.
- Fuglum, Per. *Norge I Støpeskjeen : 1884-1920*. 3. utg. utg. Vol. B. 12, Oslo: Cappelen, 1995.
- Fuglum, Per, Lars Sæter, Johan Melby, Tjostolv Nordal, Harald Karlsen, Arne Løvold, Arnold Bakken, et al. *Trøndelag Indremisjonskrets 1886-1986*. Redigert av Harald Græsli, Arne Løvold and Johan Melby. Trondheim: Indremisjonskretsen, 1985.
- Furre, Berge. *Soga Om Lars Oftedal*. Vol. 1, Oslo: Samlaget, 1990.
- Gjønnnes, O. L. *Misjonsliv I Trondheim Og Trøndelag Gjennem 100 År*. 1936.
- Grankvist, Rolf. *Nidaros Kirkes Spital 700 År: Trondhjems Hospital 1277-1977*. Trondheim: F. Brun Bokhandels Forlag A/S, 1982.
- . *Omsorg I 1000 År*. Tapir akademisk forlag, 2003.
- Hagemann, Elisabeth. *Diakonissegjerningen*. Oslo: Dikonissehuset, 1939.
- Hagemann, Gro. "De Stummes Leir? 1800-1900." Kap. 3 I *Med Kjønnsperspektiv På Norsk Historie: Fra Vikingtid Til 2000-Årsskiftet*, Redigert av Ida Blom, Sølvi Sogner and Gro Hagemann. Oslo: Cappelen akademisk forl., 2005.
- Halvorsen, Knut, Steinar Stjernø, og Einar Øverbye. *Innføring I Helse- Og Sosialpolitikk*. *Innføring I Helse- Og Sosial-Politikk*. 8. utgave. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 2022.
- Hanssen, Ingrid. *Sykepleiens Historie – Korte Glimt Fra En Lang Historisk Utvikling*. 1991.
- Haugen, Bjørn Sverre Hol. *Søvn: Ei Kulturhistorie*. Leikanger: Skald, 2022.
- Helland, Amund. *Hvad Vi Spiser I Norge Og Hvad Der Spises I Paris: Forsøg Paa En Norsk Ernæringsstatistik*. Tillæg Til «Statsøkonomisk Tidsskrift». Vol. 2, Kristiania: H. Aschehoug & Company, 1896.
- Haavet, Inger Elisabeth. "Et Respektabelt Liv – Arbeiderfamiliene Og Arbeiderbevegelsen under Industrialiseringsprosessen." I *Kvinneminnebok: Til Ida Blom: På 60-Årsdagen 20. Februar 1991*, Redigert av Bente Gullveig Alver, Lisbeth Mikaelsson

- and Ida Blom, 222 s. Bergen: Senter for humanistisk kvinneforskning, Universitetet i Bergen, 1991.
- Jahnsen, Aug. B. *Kvindelig Diakoni I Norges Kirke Gjennem Femti Aar: Et Mindeskrift Ved Diakonissehusets Femtiaarsjubileum*. Christiania: Johannes Bjørnstads Bogtrykkeri, 1919.
- Kaltenborn, Anne-Cecilie, Bjørn Holm, og Ingegerd Frøyshov Larsen. *Pionérer for Pasienten: Lovisenberg Diakonale Sykehus – Et Tverrsnitt Av Historien*. Redigert av Anne-Cecilie Kaltenborn. Snorre, 2009.
- Kjølsvik, Idar, Jostein Holmen, Steinar Krokstad, Oddbjørn Nordset, Torgeir Sørensen, Nils Åge Aune, Hans Stifoss-Hanssen, et al. *Helse - Frelse: Samfunnsmedisin Og Livssyn – Et Møte*. Redigert av Idar Kjølsvik and Jostein Holmen. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2008.
- Kluge, Liv. *Sosialhjelp Før Og Nå*. Oslo: Fabritius & sønner, 1979.
- Kullerud, Dag. *Kirkens Bymisjon: Respekt – Omsorg – Rettferd*. Oslo: Aschehoug, 2005.
- Larsen, Rolf Inge. "Markens Liljer - Henriette Gislesen Og Kvinneidealet – Hjemmets Pryd Eller Aktiv Samfunnsborger?". *Historisk tidsskrift* 93, no. 4 (2014): 521-38.
- Lundby, Knut. *Mellom Vekkløse Og Velferd : Bymisjon I Opp- Og Nedgangstider*. Oslo: Land og kirke/Gyldendal, 1980.
- Martinsen, Kari. *Freidige Og Uforsagte Diakonisser : Et Omsorgsyrke Vokser Fram, 1860-1905*. Oslo: Aschehoug/Tanum-Norli, 1984.
- Midré, Georges. *Bot, Bedring Eller Brød?* Oslo: Pensumtjeneste, 2001.
- Molland, Einar. *Norges Kirkehistorie I Det 19.Århundre: 1*. Oslo: Gyldendal, 1979.
- . *Norges Kirkehistorie I Det 19.Århundre: 2*. Oslo: Gyldendal, 1979.
- Myhre, Jan Eivind. "Den Eksplorative Byutviklingen 1830-1920." I *Norsk Byhistorie: Urbanisering Gjennom 1300 År*, Redigert av Knut Helle, 585 s. ill.: Pax, 2006.
- Myhre, Jan Eivind *Norsk Historie 1814–1905: Å Bygge Ein Stat Og Skape Ein Nasjon*. 2. utg. Oslo: Det Norske Samlaget, 2018.
- Mykland, Knut. *Fra Søgaden Til Strandgaten: 1807–1880*. Trondheim Bys Historie. Redigert av Johan Schreiner. Vol. 3, Trondheim: F. Bruns Bokandels Forlag, 1955.
- Nes, Turid Ulvedal. *Fattigfolk Og Kondisjonerte: En Diakonal Tjenestereise I Trondheim*. Trondheim: T.U. Nes, 1997.
- Nissen, Rikke, og Jul. Bruun. *Diakonissehuset I Kristiania*. Kristiania: A. W. Brøggers Bogtrykkeri, 1882.
- Nordstrand, Leiv. *Liv Og Nød: Fattiglov Og Fattigvesen 1863 – 1900*. Redigert av Leiv Nordstrand. Bergen: Bodoni forlag, 2014.
- Norseth, Kristin. ""La Os Bryte over Tvert Med Vor Stumhet!" : Kvinners Vei Til Myndighet I De Kristelige Organisasjonene 1842-1912." Det teologiske menighetsfakultet, 2007.

- Nørgård, Inger Lyngdrup. "Beskyt De Værdige Fattige! Opfattelser Og Behandling Af Fattige I Velgørenhed, Filantropi Og Fattigvæsen I København 1770-1874." Doktorgrad, Syddansk Universitet, 2015.
- Okkenhaug, Inger Marie, Karina Hestad Skeie, Ingunn Folkestad Breistein, Frode Ulvund, Birger Løvlie, Hanne Marie Johansen, og Madeleine Zetterlund Stenhammer. *Transnasjonale Perspektiv På Sekularitet Og Religion: Norske Aktører, Ideer, Forhandlinger Og Praksis, 1846–1986*. Redigert av Inger Marie Okkenhaug and Karina Hestad Skeie. Bergen: Universitetsforlaget, 2022.
- Riddervold, H.E. *Den Kvinnelige Diakoni: En Oversikt Og En Appell*. Oslo: A/S Indremissionstrykkeriet, 1943.
- Roll-Hansen, Hege. "Fattigstatistikk Mellom Økonomi Og Moral." *Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå* 2 (2002): 2.
- Rudvin, Ola. *Indremisjonsselskapets Historie 1*. Oslo: Lutherstiftelsens forlag, 1967.
- . *Indremisjonsselskapets Historie 2*. Oslo: Lutherstiftelsens forlag, 1970.
- Sandberg, Ole Rømer. *Om Fattigdommen*. Christiania: Cappelen, 1869.
- Sandvik, Pål Thonstad. *Nasjonens Velstand : Norges Økonomiske Historie 1800-1940*. Bergen: Fagbokforl., 2018.
- Schiøtz, Aina. "De Frivillige Organisasjonene Og Helsebryggeriet I Norge. Rom for Helse. Helse- Og Omsorgsdepartementet." (2012).
- . "Omsorgens Røtter – Et Historisk Blikk." *Tidsskrift for omsorgsforskning* 5, no. 1 (2019): 1-16.
- Seip, Anne-Lise. *Eilert Sundt: Fire Studier*. Oslo, Bergen, Stavager, Tromsø: Universitetsforlaget, 1983.
- . *Sosialhjelpstaten Blir Til : Norsk Sosialpolitikk 1740-1920*. 2. utg. utg. Oslo: Gyldendal, 1994.
- . "Sosialt Arbeid – Et Kvinnerom." Kap. 10 I *Arbeiderhistorie 1990*, Redigert av Trond Bergh, S. Halvorsen, L-A. Jensen, E. Lorenz and E. Terjesen, 132-47. Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 1990.
- . "Velferdskommunen Og Velferdstrekanten: Et Tilbakeblikk." I *Velferdskommunen: Kommunens Rolle I Utviklingen Av Velferdsstaten*, Redigert av Anne-Hilde Nagel, 24-42. Bergen: Alma Mater Forlag, 1991.
- . *Vitenskap Og Virkelighet: Sosiale, Økonomiske Og Politiske Teorier Hos T.H. Aschehoug 1845 Til 1882*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1975.
- Seip, Jens Arup. *Utsikt over Norges Historie: Tidsrommet 1814.– 1860*. Vol. 1, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1974.
- Seland, Bjørg. "«Called by the Lord» – Women 'S Place in Norwegian Missionary Movement." I *Gender and Vocation. Women, Religion and Social Change in the*

- Nordic Countries, 1830-1940*, Redigert av Pirjo Markkola. Helsinki: Finnish Literature Society, 2000.
- . *Felleskap Og Foreningsvekst: En Undersøkelse Fra Nes Sogn, Vest-Agder, Ca. 1850-1900*. Øvre Ervik: Alvheim & Eide, Akademisk forlag, 1988.
- . "Kjønn Og Makt – Myndige Religiøse Kvinneroller." *Tidsskrift for kjønnsforskning* 33, no. 1-2 (2009): 82-98. <https://www.idunn.no/doi/abs/10.18261/ISSN1891-1781-2009-01-02-06>.
- . "Religion På Det Frie Marked : Folkelig Pietisme Og Bedehuskultur." *Studia humanitatis Bergensia* (trykt utg.). Kristiansand: Høyskoleforl., 2006.
- Seland, Bjørg, og Olaf Aagedal. *Vekkelsesvind: Den Norske Vekkingskristendomen*. Redigert av Bjørg Seland and Olaf Aagedal. Oslo: Det norske Samlaget, 2008.
- St. Johns. Menighet: Stavanger 1885-1920*. Stavanger: Dreyers Grafiske Anstalt, 1919.
- Stave, Gunnar. *Mannsmot Og Tenarsinn: Det Norske Diakonhjem I Hundre År*. Oslo: Samlaget, 1990.
- Støren, Wilhelm K. *Apoteker Johan Christopher Brun, 1838-1914*. Trondheim, 1950.
- Teksum, Tare. "Trondhjems Indremisjon 1865-1934." Trondheim: T. Teksum, 2004.
- Thaulow, Christian. "Personalhistorie for Trondhjems by Og Omegn I Et Tidsrum Af Circa 1 1/2 Aarhundrede (Omfattende Ca 1300 Personer) : Avsluttet Omkring 1876." 1876.
- Thorstvedt, Åsa. "I Kjølvannet Av Varme Vinder - Weenaas Og Vekkelsen." Kap. 9 I *Tru På Vestlandet: Tradisjoner I Endring*, Redigert av Birger Løvlie, Per Halse and Kristin Hatlebrette, 217-30: Cappelen Damm Akademisk/NOASP, 2020.
- Tjelle, Kristin Fjelde. "Misjonskvinneforeningsbevegelsen I Norge." *Norsk tidsskrift for misjon* 3 (1999): 175-90.
- Try, Hans. *Assosiasjonsånd Og Foreningsvekst I Norge : Forskningsoversyn Og Perspektiv*. Øvre Ervik: Alvheim & Eide, 1985.

Statistikk

- "Priser På Havre Og Poteter." lest/sitert 09. mai, 2023, <https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/ht-0801-322.html>.

Bilder

Forsidebilde: Nordre gate. (1892). Hentet fra <https://ntnu.tind.io/record/21661?ln=no#?xywh=-2096%2C-161%2C9509%2C3953>

Bilde 1: Pelgrín y Roque. (1838). Hentet fra https://fr.wikipedia.org/wiki/Pelegr%C3%AD_Clav%C3%A9.

Bilde 2: Hans Johan Olsen. Hentet fra https://www.strindahistorielag.no/wiki/index.php/Hans_Johan_Olsen

Bilde 3: Fru Undseth. Hentet fra <https://digitaltmuseum.no/021018773433/portrett-av-kvinne-fru-undseth-mor-til-professor-undseth>

Bilde 4: Jesus vasker Peters føtter. (1852-6). Hentet fra: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/brown-jesus-washing-peters-feet-n01394>

Bilde 5: Søster Dina. Hentet fra <https://digitaltmuseum.no/011013536117/portrett-sykepleier-diakonisse-dina-jakobsen>

Bilde 6: Diakonisser fra diakonisseanstalten, Klara Hytten. Hentet fra <https://digitaltmuseum.no/011013547711/gruppeportrett-sykepleierklasse-diakonisse-klara-hytten>

Vedlegg

Vedlegg 1) Personer fra folketellingene

Folketellingen 1865:

Hans Johan Olsen (Bestyrer av Trolla Bruk)

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01038310015624> (hentet 09.03.23)

Johannes Christian Piene³¹⁴ (Kjøpmann)

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01038310005564> (hentet 09.03.23)

Karl Jacob Roll³¹⁵ (prest ved Trondhjems strafanstalt)

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01038310014885> (hentet 09.03.23)

Kristine Øllengaard Undseth

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01038310008363> (hentet 09.03.23)

Michael Tyrholm Holterman³¹⁶ (prest)

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01038310007588> (hentet 09.03.23)

Peter Christian Tyrholm Holterman³¹⁷ (prest)

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01038310007591> (hentet 09.03.23)

Peter Olsen Aune³¹⁸ (Kjøpmann)

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01038310001155> (hentet 09.03.23)

Thorvald Hansen (Fabrikkeier)

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01038310010285> (hentet 09.03.23)

Folketellingen 1875:

Andreas P. F. S. Høyer (Fengselsprest)

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359012561> (hentet 09.03.23)

Helmik Grimelund (prest)

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359000813> (hentet 09.03.23)

³¹⁴ Thaulow, "Personalhistorie for Trondhjems By og Omegn i et tidsrum af circa 1 1/2 Aarhundrede (omfattende ca 1300 Personer) : avsluttet omkring 1876," 450.

³¹⁵ Thaulow, "Personalhistorie for Trondhjems By og Omegn i et tidsrum af circa 1 1/2 Aarhundrede (omfattende ca 1300 Personer) : avsluttet omkring 1876," 577.; *50aars beretning for Trondhjems indremission 1865 - 1904*, 20.

³¹⁶ Thaulow, "Personalhistorie for Trondhjems By og Omegn i et tidsrum af circa 1 1/2 Aarhundrede (omfattende ca 1300 Personer) : avsluttet omkring 1876," 245.

³¹⁷ Thaulow, "Personalhistorie for Trondhjems By og Omegn i et tidsrum af circa 1 1/2 Aarhundrede (omfattende ca 1300 Personer) : avsluttet omkring 1876," 244.

³¹⁸ Thaulow, "Personalhistorie for Trondhjems By og Omegn i et tidsrum af circa 1 1/2 Aarhundrede (omfattende ca 1300 Personer) : avsluttet omkring 1876," 375.

Johannes Flood (prest)³¹⁹

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359008036> (hentet 09.03.23)

Marie Høyer

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359012562> (hentet 09.03.23)

Folketellingen 1885:

Andreas Henriksen Hval (prest ved Trondhjems strafanstalt)

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300005299> (hentet 09.03.23)

Anton Christian Severin Johnson³²⁰ (prest)

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300016233> (hentet 09.03.23)

Halvor Undseth (Forstander tvangsanstalten)

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300025181> (hentet 09.03.23)

Marie Henriksen (Jomfru. Husholderske)

<https://www.digitalarkivet.no/nn/census/person/pf01053300013504> (hentet 09.03.23)

³¹⁹ Thaulow, "Personalhistorie for Trondhjems By og Omegn i et tidsrum af circa 1 1/2 Aarhundrede (omfattende ca 1300 Personer) : avsluttet omkring 1876," 245.

³²⁰ Thaulow, "Personalhistorie for Trondhjems By og Omegn i et tidsrum af circa 1 1/2 Aarhundrede (omfattende ca 1300 Personer) : avsluttet omkring 1876," 608.

Vedlegg 2) Diakonissene som oppholdt seg i Trondhjem

Folketellingen 1871	Fødested	Født	Alder	Adresse
Karen Tollaksen	Hovet Præstg.	1848	23	Dronningens gate 6
Folketellingen 1875				
Kajsa Millom	Sverige	1842	33	Søndre Gade 22
Kristine Nilsen	Hjelmland	1849	26	Søndre Gade 22
Sigrid Eriksen	Opdal	1848	27	Søndre Gade 22
Guri Nielsen		1846	29	Øvre Møllenberg
Marie Hustvedt	Stavanger	1841	34	Vollabakken
Folketellingen 1885				
Ida Andersen	Sandefjord	1852	33	Rebslagerveiten 4
Anna Nerland	Kristiansund	1865	20	Rebslagerveiten 4
Kanutta Grønsdal	Bergen	1860	25	Rebslagerveiten 4
Kristine Jakobsen	Nordland	1858	27	Rebslagerveiten 4
Karen Sivertsen	Stavanger	1858	27	Rebslagerveiten 4
Johanna Jensen	Smålenes Amt	1846	39	Rebslagerveiten 4
Sigrid Eriksen	Opdal	1848	37	Rebslagerveiten 4
Andre diakonisser:				
Mortine Fylding	Aremark	1847	38	Kongensgade 93
Ingeborg Jacobsen	Hammerø	1847	38	Kongensgade 93
Kristen Karsfjord	Trondenæs	1861	24	Kongensgade 93
Helene Gundersen	Søndfjord	1852	33	Kongensgade 93
Marie Gimsø	Ringsaker	1854	31	Vollabakken
Folketellingen 1891				
Emma Gustava Bonnerud	Odalen	1852	39	Rebslagerveita 4
Ragnhild Thoresen	Eidskog	1855	36	Rebslagerveita 4
Clara Hytten	Tønsberg	1865	26	Rebslagerveita 4
Emilie Simonsen	Søndre Undal	1863	28	Rebslagerveita 4
Marie Øye	Volden	1854	37	Rebslagerveita 4
Anna Hoff	Borgund	1862	29	Rebslagerveita 4
Anna Røesand*	Tingvold	1850	41	Rebslagerveita 4
Anna Røesand* ³²¹	Thingvold	1850	41	Østersundsgaden 61
Andre diakonisser:				
Ingeborg M. H. Haugan	Hadsel	1843	48	Kongens gade 47
Anna Grimnæs	Vestre Moland	1860	31	Kongens Gade 24
Kristine Sitter	Kvaløseter	1869	22	Kongens Gade 24
Karen Lie	Tysnes	1852	39	Kongens Gade 24
Elise Ottilie Berge	Laurvig	1858	33	Kongens Gade 24
Marie Mo	Strand i Søndmør	1857	34	Kongens Gade 24
Fredrikke Ulseth	Romsdalen	1861	30	Ilsvigens Lasarett
Lassine Andresen	Kirkebø	1855	36	Ilsvigens Lasarett

³²¹ Samme person

Vedlegg 3) Trondhjem indremisjonsforenings diakonisser

Diakonisse	Fra	Født	År i Trondhjem
Karen Tollaksen	Holt	1848	1871-1871
Søster Lovise			?-1881+1882
Søster Josefine			1880-1885
Guri Nielsen	Oddernes	1846	1876-1880
Søster Anna			1880-1882
Søster Kristi			1880-1880
Søster Marie Hustvedt	Stavanger	1841	1881-1883/4
Søster Margit			1881-1882
Olene Pedersen	Hetland	1845	1882-1885
Søster Gunhild			1882-1883
Kristiane Gundersen	Grimstad	1849	1882-1883
Søster Anna			1883-1883
Søster Dina			1883-1885
Søster Bergithe			1883-1886
Johanna Jensen	Trøgstad	1846	1884-1886
Ida Andersen	Sandefjord	1852	1885-1886
Kanutte (Kanutta) Grønsdal	Bergen	1860	1885-1886
Karen Sivertsen			1885-1888
Anna Nerland	Kristiansund	1865	1885-1886
Kristine Skogstø	Hetland	1857	1884-1886
Johanna Jensen	Smålenes Amt	1846	1886-1888
Ragnhild Thoresen	Eidsskog	1855	1886-
Gjertrud Oftedal	Stavanger	1858	1886-
Lassine Andersen	Dale	1855	1886-1886
Emma Gustava Bonnerud	Odalen	1852	1887-1890
Anna Røslund	Tingvold	1850	1887-
Anna Aarøe	Halse	1857	1887-1887
Petra Olsen			1887-1888
Alvilde Cappelen	Drammen	1857	1888-1888
Emma Jacobsen			1888- 1890
Marie Myklebustad	Øre	1855	1888-1890
Marie Øie			1888-
Clara Hytten	Tønsberg	1865	1888-
Emilie Simonsen	Undal	1863	1890-
Anna Hoff	Borgund	1862	1890-

